

T.C.

BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KURBAN SAİD'İN ALİ VE NİNO İLE ALTUNSAÇ
ROMANLARININ BOURDİEUCÜ BAKIŞ AÇISIYLA
İNCELENMESİ

BABAK MAHARRAMOV

DANIŞMAN

DOÇ. DR. BERNA FİLDİŞ

BARTIN-2023

T.C.

**BARTIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**KURBAN SAİD'İN ALİ VE NİNO İLE ALTUNSAÇ ROMANLARININ
BOURDİEUCÜ BAKIŞ AÇISIYLA İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Babak MAHARRAMOV

BARTIN-2023

KABUL VE ONAY

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Berna FİLDİŞ danışmanlığında hazırlamış olduğum “KURBAN SAİD’İN ALİ VE NİNO İLE ALTUNSAÇ ROMANLARININ BOURDİEUCÜ BAKIŞ AÇISIYLA İNCELENMESİ” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

11.11.2023

Babak MAHARRAMOV

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans Tez çalışmasının her aşamasında bana destek olan ve değerli bilgileriyle bana yol gösteren ve bu tezin hazırlanmasında en büyük emeği olan danışman hocam, değerli bilim insanı Doç. Dr. Berna FİLDİŞ'E teşekkür ederim. Ayrıca eğitim hayatım boyunca bilimsel temelimin inşasında bana yardımcı olan Kastamonu Üniversitesi Felsefe Bölümü ve Bartın Üniversitesi Sosyoloji Bölümü hocalarına, tezin ikinci bölümünün hazırlanması için gereken kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan Azerbaycan Üniversitesi Siyasi Bilimler Anabilim Dalı Başkanı Dr. Elvin TALIŞİNSKİ'YE, bu süreçte bana destek olan Azerbaycan'dan tanıdığım değerli hocalarım, Hazar Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi olan Dr. Bayram GULİYEV ve Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü üyesi Doç. Dr. Saadet MAMMADOVA'YA katkılarından dolayı teşekkür ederim. Bu süreçte hep yanımda olan aileme ve değerli arkadaşım Tural İSABEYLİ'YE de şükranlarımı sunarım.

Babak MAHARRAMOV

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KURBAN SAİD'İN ALİ VE NİNO İLE ALTUNSAÇ ROMANLARININ BOURDİEUCÜ BAKIŞ AÇISIYLA İNCELENMESİ

Babak MAHARRAMOV

Bartın Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Berna FİLDİŞ

Bartın-2023, sayfa: 75

20. yüzyılın önemli sosyologlarından biri olan Pierre Bourdieu, toplumu detaylı bir şekilde inceleyerek açıklamaya çalışmıştır. İçinde yaşadığı Fransa'nın toplumsal yapısından hareketle kendi kuramını oluşturmuştur. Bourdieu'nün kuramını oluştururken, Karl Marx'ın, Max Weber ve Emile Durkheim'in sosyolojik kuramlarından etkilendiği görülmektedir. Ancak öncüllerinin kuramlarını tamamen kabul etmeyerek, yanlış gördüğü noktaları reddetmiş ve eksik noktaları da gidermiştir. Bu bağlamda daha geniş kavramsal çerçeve ortaya koyarak toplumsal yapıyı alan, habitus, sermaye ve simgesel şiddet kavramları üzerinden çözümlenmeye çalışmıştır.

Bourdieu'nün ortaya koyduğu bu kavramlar, toplumu bir gerçeklik üzerinden kavrar. Ancak edebiyat sosyolojisi alt disiplini aracılığıyla kurgulanmış toplumsallıklar da sosyolojinin konusu haline gelmiştir. Edebi metinlerdeki toplumsal boyut, sosyologların toplumu çözümlenmiş biçiminin bir yansıma alanına dönüşmüştür.

Bu bağlamda Kurban Said, 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının en önemli yazarlarından biridir. O; eserlerinde Azerbaycan'ın sosyal yapısını, ekonomik durumunu ve kültürünü detaylı bir şekilde ele almıştır. Sadece Azerbaycan değil, genel olarak Doğu-Batı çatışması üzerinde de durmuştur Kurban Said; *Ali ve Nino*, *Altunsaç* ve *Aşktan Bihaber Olan Kişi*

olmak üzere üç roman yazmıştır. Ancak *Aşktan Bihaber Olan Kişi* romanı yayımlanmamıştır. Diğer iki romanında ise toplumsal yapı, ekonomik sınıf, Doğu ile Batı arasındaki kültürel çatışmaya geniş bir yer ayırmış ve sıralanan bağlamlarda birbirine zıt karakterler yaratmıştır. Dolayısıyla *Ali ve Nino* ile *Altunsaç* romanları Bourdieu'nün alan, habitus, sermaye ve simgesel şiddet kavramları üzerinden çözümlenebilecek zengin bir içeriğe sahiptir.

Buradan hareketle çalışmada öncelikle Bourdieu'nün kendisi ve hayatı hakkında bilgi verilecek, ardından alan, habitus, sermaye ve simgesel şiddet kavramları açıklanacaktır. İkinci bölümde Kurban Said'in hayatı ve edebi faaliyetleri üzerinde durulacak, *Ali ve Nino* ile *Altunsaç* romanları ele alınacaktır. Son bölümde ise Kurban Said'in bahsi geçen romanları Pierre Bourdieu'nün alan, habitus, sermaye ve simgesel şiddet kavramları üzerinden analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Pierre Bourdieu, alan, habitus, sermaye, simgesel şiddet, Kurban Said, *Ali ve Nino*, *Altunsaç*.

ABSTRACT

M. Sc. Thesis

AN ANALYSIS OF KURBAN SAİD'S NOVELS ALİ AND NİNO AND ALTUNSAÇ FROM A BOURDİEU PERSPECTİVE

Babak MAHARRAMOV

Bartın University

Graduate School

Department of Sociology

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Berna FİLDİŞ

Bartın-2023, pp: 75

Pierre Bourdieu, one of the prominent sociologists of the 20th century, endeavored to explain society in detail by examining it closely. Drawing from the social structure of the France in which he lived, he formulated his own theory. While constructing his theory, it can be observed that Bourdieu was influenced by the sociological theories of Karl Marx, Max Weber, and Emile Durkheim. However, he did not entirely accept the theories of his predecessors; instead, he rejected the points he considered incorrect and addressed the shortcomings. In this context, he attempted to analyze social structure through a broader conceptual framework, focusing on the concepts of field, habitus, capital, and symbolic violence.

The concepts put forth by Bourdieu grasp society through a certain reality. However, social constructs formulated through the sub-discipline of literary sociology have also become a subject of sociology. The societal dimension in literary texts has turned into a reflection of sociologists' analytical approaches to society.

In this context, Kurban Said is one of the most significant writers of 20th-century Azerbaijani literature. In his works, he extensively addresses the social structure, economic situation, and culture of Azerbaijan. Not only Azerbaijan but also the East-West conflict in

general has been a focal point for Kurban Said. He has written three novels: *Ali and Nino*, *Altunsaç*, and *Aşktan Bihaber Olan Kişi*. However, the novel *Aşktan Bihaber Olan Kişi* has not been published. In his other two novels, he dedicates considerable space to social structure, economic class, and the cultural conflict between East and West, creating contrasting characters in the mentioned contexts. Therefore, the novels *Ali and Nino* and *Altunsaç* have a rich content that can be analyzed through Bourdieu's concepts of field, habitus, capital, and symbolic violence.

Based on this, the study will first provide information about Bourdieu himself and his life. Following that, the concepts of field, habitus, capital, and symbolic violence will be explained. In the second section, emphasis will be placed on Kurban Said's life and literary activities, with a focus on the novels *Ali and Nino* and *Altunsaç*. In the final section, Kurban Said's mentioned novels will be analyzed through Pierre Bourdieu's concepts of field, habitus, capital, and symbolic violence.

Keywords: Pierre Bourdieu, field, habitus, capital, symbolic violence, Kurban Said, *Ali and Nino*, *Altunsaç*.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	ii
BEYANNAME	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
1.GİRİŞ.....	1
2.YÖNTEM VE ARAŞTIRMA TEKNİĞİ	4
3.PIERRE BOURDİEU’NÜN HAYATI ve SOSYOLOJİ YAKLAŞIMI	6
3.1. Pierre Bourdieu’nün Hayatı	6
3.2. Pierre Bourdieu’nün Sosyoloji Yaklaşımı	9
3.2.1 Alan.....	14
3.2.2 Habitus	18
3.2.3. Sermaye	23
3.2.4. Simgesel Şiddet	35
4. KURBAN SAİD’İN HAYATI ve ÇALIŞMALARI.....	39
4.1. Kurban Said’in Hayatı	39
4.2. Kurban Said’in Gerçek Kimliği ile İlgili Yapılan Tartışmalar	44
4.3. Kurban Said’in Muhammed Esad Bey Adıyla Yaptığı Edebi Çalışmalar	45
4.4. Kurban Said’in Romanları	47
4.4.2 <i>Ali ve Nino</i> Romanı.....	48
4.4.3 <i>Altunsaç</i> Romanı.....	50
5. KURBAN SAİD’İN ROMANLARININ BOURDİEUCÜ BAKIŞ AÇISIYLA İNCELENMESİ.....	52
5.1. <i>Ali ve Nino</i> ile <i>Altunsaç</i> Romanlarının Tarihsel Arka Planı	52
5.2. <i>Ali ve Nino</i> Romanının Analizi	53
5.3. <i>Altunsaç</i> Romanın Analizi.....	60
6. SONUÇ	69
KAYNAKLAR.....	71
ÖZGEÇMİŞ	74

1. GİRİŞ

Bourdieu'nün sosyolojik kuramının temelini alan, habitus ve sermaye kavramları oluşturmaktadır. Alan kavramı, içerisinde farklı sermayelerin bulunduğu toplumsal konumlar ve bu sermayeleri elde ederek belirli bir toplumsal konuma ulaşmak isteyen bireylerin mücadele ettiği arenalardır. Bourdieu'nün sosyolojik sisteminin merkez kavramlarından diğeryse habitustur. İnsanların belirli bir kültürde yaşadıklarını ve yaşadıkları kültür içerisinde bilgi ve birikim kazandıklarını belirtmiştir. İnsanların, yaşadıkları kültür içerisinde kazandığı bu bilgi ve birikimleri habituslarını şekillendirmektedir. Bourdieu içine doğulan aileden, yaşanan kültürden, eğitim alınan öğretmenlerden, akraba ve arkadaş çevresinden elde edilen bilgi ve birikimin habitusu oluşturduğunu ifade etmiştir. Onun sosyolojik teorisinde öne çıkan bir diğer kavramsa sermayedir. Bourdieu ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel olmak üzere dört farklı sermaye türünden bahsetmektedir. Ekonomik sermaye, bireyin sahip olduğu maddi değerlerdir. Kültürel sermaye, alınan eğitim sonucunda şekillenen sermayedir. Sosyal sermaye ise bireyin toplumsal alanda tanınması, kalıcı ilişkilere sahip olması ve birey veya grupların karşılıklı kazanmasına bağlı olarak ortaya çıkan kaynaklardır. Simgesel sermaye ise diğer üç sermaye türünün alanda dönüştüğü gücü temsil etmektedir. Bourdieu'nün sıralanan temel kavramları dışında, bunların bir sonucu olarak değerlendirilebilecek ve soyut şiddet olarak nitelendirilebilecek simgesel şiddet kavramı da mevcuttur. Söz konusu ana ve alt kavramlarla Bourdieu, Fransa toplumunu açıklama çabasında olmuş, ancak oluşturduğu kavramsal şemanın hareket alanı çok daha geniş olmuştur.

Bu noktada söylenmesi gereken, toplumsal yapıyı inceleyen bir bilim olarak sosyolojinin edebi eserlerde kurgulanan toplumsallıklarla edebiyat sosyolojisi üzerinden ilişki kurduğudur. Edebi metinlerde yaratılan karakterlerin çevrelerinden kazandıkları değer yargıları, yargılara dayalı olarak sergiledikleri eğilimleri, girdikleri alanlara uygun düşünce ve davranış biçimine sahip olmaları, karşılıklı ilişkileri ve bu argümanlarla olayların ilerleyişi kurgulanmış bir toplumsal yapıyı ortaya koymaktadır. Söz konusu yapının çözümlenmesi ise sosyologları ile kuramlarını edebiyat alanında da işlevsel hale getirmektedir. Bu bağlamda Kurban Said'in *Ali ve Nino*, *Altunsaç* romanları, Azerbaycan edebiyatı içinde toplumsal konuların yoğun olarak işlendiği önemli iki örnektir. Bu romanlarda, sosyal yaşam, sınıfsal yapı, Doğu ve Batı arasındaki etnisite ve din üzerinden

yaşanan kültürel çatışma, ön plana çıkmaktadır. Sıralanan unsurlar ise romanların Bourdieu'nün alan, habitus, sermaye ve simgesel şiddet kavramları çerçevesinde incelenmeye uygun olduklarını göstermektedir. Nitekim Bourdieu'nün bu kavramlara dayanan sosyolojik yaklaşımı, edebiyat dahil sanatın pek çok alanında toplumsal çözümlenelerde kullanılmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın önemi, iki romana dair daha önce yapılmamış Bourdieucü bir okumanın öncelikle seçilmiş iki romana ve yazara, sonrasında ise Azerbaycan edebiyatına ve bir dönem üzerinden yansıttığı Azerbaycan toplumuna dair farklı, kapsayıcı ve derinlikli bir bakış açısı sunmasıdır. Çalışmanın önemi, aynı zamanda amacını da ortaya koymaktadır. Yanı sıra, çalışmanın sosyoloji ve edebiyat disiplinleri arasındaki bağın güçlenmesini sağlayacağı, Türk ve Azerbaycanlı araştırmacıların yapacakları yeni çalışmalara katkı sağlayacağı ön görülmektedir.

Bu çerçevede çalışmanın Bourdieu'yu merkeze alan ve sosyolojik alt yapısını oluşturan birinci bölümünde Bourdieu'nün alan, habitus, sermaye ve simgesel şiddet kavramları açıklanmıştır. Bu kavramlar, Bourdieu'nün eserleri ve onun sosyolojik kuramıyla ilgili yapılan çalışmalar üzerinden incelenmiş ve Loïc Wacquant ile kaleme aldığı *Düşünümsel Sosyolojiye Davet*, *Bekarlar Balosu*, *Sanat Sevdası: Avrupa Sanat Müzeleri ve Ziyaretçi Kitleleri*, *Vârisler: Öğrenciler ve Kültür*, *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*, *Akademik Aklın Eleştirisi: Pascalca Düşünme Çabaları*, *Televizyon Üzerine*, *Eril Tahakküm*, *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine* ve David Swartz'ın *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdie'nün Sosyolojisi*, Jourdain ve Naulin'in *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları* yararlanılan kaynaklar olmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Kurban Said'in hayatı, gerçek kimliğiyle ilgili ortaya çıkan tartışmalar ve Muhammed Esad Bey adıyla yaptığı çalışmalar Nuride Ateşi'nin *Yüzyılın Sırları* (2007) kitabına referansla ortaya konmuştur. Ardından *Ali ve Nino* (2018) ile *Altunsaç* (2018) romanları ele alınmış ve romanların olay örgüsü aktarılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise öncelikli olarak her iki romanda geçen olayların tarihsel arka planı üzerinde durulmuştur. *Ali ve Nino* için Rus Devrimi, Çarlık rejiminin çöküşü, Sovyetler Birliği'nin kurulması, I. Dünya Savaşı, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması ve çökmesi; yanı sıra *Altunsaç* romanı için Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, I. Dünya Savaşı, savaş sırasında içerisinde Osmanlı'nın da bulunduğu İttifak Devletleri'nin yenilmesi gibi tarihsel olaylar hakkında bilgi verilmiştir.

Ardından Doğu-Batı, İslam-Hristiyan, etnisite, gelenek görenek konularının yoğun olarak işlendiği iki roman, Bourdieu'nün alan, habitus, sermaye ve simgesel şiddet kavramları çerçevesinde ele alınarak metinsel analiz gerçekleştirilmiştir.

2. YÖNTEM VE ARAŞTIRMA TEKNİĞİ

Bu tez, nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Nitel yöntem; daha önceden bilinen veya fark edilmemiş problemlerin algılanmasına, probleme ilişkin doğal olguların gerçekçi bir biçimde ele alınmasına yönelik öznel-yorumlayıcı bir süreci ifade etmektedir (Seale, C. 1999: 470). Araştırmacının bilgi üretmek için incelenen olay ya da olgu hakkında derinlemesine bir araştırma yapması esastır. Bu bağlamda veri toplama tekniği olarak belgelere dayalı araştırma tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, belgelerin ayrıntılı olarak taranması ve bu bilgilerden yeni bir bütünlük oluşturulmasını içerir. Yani öncelikle konuyla ilgili literatür taraması yapılır. Kitaplar, yayınlanmamış ya da yayınlanmış raporlar, istatistikler, mektuplar, çeşitli sanat eserleri içinde yer alan bilgiler, sürekli ve süreksiz kayıtlar belgelere dayalı veri kaynaklarını oluşturur (Gökçe, B. 1992: 68). Bu kaynaklardan ise yazılı belgelerden yararlanılmıştır. Tezde yararlanılan yazılı belgeler içeriklerine göre,

-Tarihsel kaynaklar: M. E. Resulzade'nin Azerbaycan Bağımsızlık Mücadelesi Yolunda (2020) ve Azerbaycan Cumhuriyeti (2021),

-Kuramsal Kaynaklar: Bourdieu'nün *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine* (1994), *Bekârlar Balosu* (2009), *Sanat Sevdası: Avrupa Sanat Müzeleri ve Ziyaretçi Kitleleri* (2011), *Eril Tahakküm* (2014), *Akademik Aklın Eleştirisi: Pascalca Düşünme Çabaları* (2019), *Televizyon Üzerine* (2021), *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri* (2021), *Vârisler: Öğrenciler ve Kültür* (2022), *Düşünümsel Sosyolojiye Davet* (2021), Weber'in *Bürokrasi ve Otorite*, Swartz'un *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*,

-Edebi Kaynaklar: Kurban Said'in *Ali ve Nino* (2018) ve *Altunsaç* (2018) olarak ayrılıp örneklendirilebilir. Kullanılan yazılı kaynaklar içerdiği bilginin niteliğine göre de gruplanır. Bunlar birincil ve ikincil kaynaklardır. Birincil kaynaklar kendi bulgularını, ikincil kaynaklar ise başka kaynakların bulgularını rapor ederler (Gökçe, B. 1992: 68). Tezde, Bourdieu'nün kaleme aldığı eserler birincil kaynakları oluştururken, Bourdieu üzerine yazılan eserler ikincil kaynakları oluşturmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde ise Kurban Said'in *Ali ve Nino* (2018) ve *Altunsaç* (2018) romanlarının alan, habitus, sermaye ve simgesel şiddet kavramları kullanılarak metin analizleri gerçekleştirilmiştir. Metin analizi, yazılı belgelerin ayrıntılı olarak taranması ve bu bilgilerden yeni bir bütünlük oluşturulmasıdır. Böylece eldeki verilerin tasnifi kolaylaşır

ve yeni veri setleri oluşturulur. Bu çerçevede, iki romandaki sosyal yaşam, sınıfsal yapı, etnisite ve dine dayalı kültürel çatışma gibi pek çok toplumsal malzeme, Bourdieücü bakış açısıyla farklı bir kavramsal şema etrafında tasnif edilip yeniden anlamlandırılmıştır.

3. PIERRE BOURDIEU'NÜN HAYATI ve SOSYOLOJİ YAKLAŞIMI

Pierre Bourdieu, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendisinden sıkça söz ettirmiş önemli bir sosyologdur. Sosyolojik yaklaşımıyla toplumsal yapıya dair önemli çözümlenelerde bulunmuştur. Metodolojisini oluştururken önemli filozof ve sosyologların düşüncelerini dikkate almış, öncüllerinin düşüncelerini hem kapsayan hem de aşan daha geniş bir kavramsal çerçeve sunmuştur.

3.1. Pierre Bourdieu'nün Hayatı

20. yüzyılın önemli sosyologlarından biri olan Pierre Bourdieu (1930-2002), 1 Ağustos 1930 yılında Fransa'nın Pyrénées-Atlantiques'te bulunan Denguin kasabasında dünyaya gelmiştir. Bourdieu'nün babası Bearn köylü sınıfına mensup olan bir tarım işçisi olarak hayata başlasa da sonradan postacı ve postane müdürü olarak yaşamını devam ettirmiştir. Bourdieu'nün annesi toprak sahibi bir ailenin üyesidir (Jourdain, A. ve Naulin, S. 2016: 7). Ailede tek çocuk olan Pierre çocukluk ve gençlik dönemlerini Denguin kasabasında geçirmiştir. Lise eğitimini Pau kentinde tamamladıktan sonra Paris'te bulunan Lycée Louis-le-Grand'da eğitimini devam ettirmiştir. Sonrasında Fransa'nın en önemli akademik kurumlarından biri olan École Normale Supérieure'da felsefe eğitimi almıştır. 1954 yılında felsefe eğitimini tamamlayan Bourdieu, bir yıl boyunca Moulins Lisesi'nde felsefe öğretmenliği yapmıştır (Swartz, D. 2018: 31). 1955-1960 yılları arasında askerlik görevini yerine getirmek için Cezayir'e gitmiştir. Bourdieu'nün Cezayir'de bulunduğu dönem oldukça önemlidir. Çünkü felsefeden sosyolojiye geçiş süreci ilk olarak burada başlamıştır (Jourdain, A. ve Naulin, S. 2016: 8).

Bourdieu'nün 1958 yılında "Que sais-je?" dizisinde yayınlanan ilk kitabı *Sociologie d'Algérie*'dir. O, ilk etnografik çalışmalarını Cezayir'in Kabiliye bölgesinde yerleşen dağ köylerinde yapmıştır. Bu bölgede Alan Darbel ile ilk etnografik çalışması olan *Travail et travailleurs en Algérie*¹ eserini kaleme almıştır. Sonrasında *Le Deraciment: La Crise de l'agriculture traditionnelle en Algérie*² adlı eserini Abdelmalek Sayad ile yazmıştır.

¹ Bourdieu, P., Darbel, A., Rivet, J. P., Seibel, C. (1963). Travail Et Travailleurs En Algérie [Cezayir'de Çalışma ve Emekçiler]. Mouton: Paris.

² Bourdieu, P., Sayad, A. (1964). Le Déracinement: La Crise de L'agriculture Traditionnelle En Algérie [Köksüzleşmek. Cezayir'de Geleneksel Tarımın Krizi]. Minuit: Paris.

Bourdieu'nün bahsi geçen kitapları genel olarak kapitalizm öncesi toplumlarda kolonyal kapitalizmin ve sisteme karşı verilen bağımsızlık mücadelelerinin ortaya çıkardığı ücretli emek artışı, kentleşme gibi konuları ele almaktadır. Bahsi geçen eserlerini sadece etnografik çalışmalar olarak yorumlamak doğru değildir. Çünkü bu eserler aynı zamanda önemli ekonomik ve istatistiksel değerlendirmeleri de içermektedir. Sonrasında Kabiliye toplumu üzerine antropolojik değerlendirmeleri içeren *Esquisse D'une Théorie De La Pratique*³, sosyal hayatta insanların eylemlerini ele alan *Le Sens Pratique*⁴, cinsiyetler arası ilişkiler ve bu ilişkilerde zamanla ortaya çıkan tahakküm konularını ele alan *La Domination Masculine*⁵ kitaplarını yazmıştır (Jourdain, A. ve Naulin, S. 2016: 8-9).

Bourdieu, 1960 yılında Cezayir'deki askerlik görevini tamamlayıp Fransa'ya geri dönmüştür. Burada yeni kurulan Avrupa Sosyoloji Merkezi'nde genel sekreter olarak görev almış, ayrıca Fransa'nın önemli sosyologlarından biri olan Raymond Aron'a asistanlık yapmaya başlamıştır. Sonrasında Lille Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak atanmış ve 1964 yılına kadar bu kurumda çalışmaya devam etmiştir. 1964 yılında Fransa'da yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim veren EPHE⁶'de (École Pratique Des Hautes Études) araştırma direktörlüğü görevine atanmıştır. 1992 yılına kadar Bourdieu ve arkadaşlarının kitapları kendisinin editörlüğünü yaptığı Minuit Yayınları'nın *Le Sens Commun* dizisinde yayınlanmıştır. Eğitim, kültür ve sanat üzerine önemli eserler kaleme almış, örneğin Jean-Claude Passeron birlikte *Vârisler: Öğrenciler ve Kültür*⁷ kitabını yayınlamıştır (Jourdain, A. ve Naulin, S. 2016: 9). Bu çalışma, genel olarak eğitim kurumları üzerine bir incelemedir. Ardından *Bir Ortalama Sanat: Fotoğrafın Toplumsal Kullanımı Üzerine Bir Deneme* ve *Sanat Sevdası: Avrupa Sanat Müzeleri ve Ziyaretçi Kitleleri*⁸'ni ve *Sanatın Kuralları*'nı kaleme almıştır (Jourdain, A. ve Naulin, S. 2016: 10).

Raymond Aron ile yolları ayrıldıktan sonra, 1968 yılında Eğitim ve Kültür Sosyolojisi Merkezi'ni kurmuştur. Bu dönemde Claude Chamboredon ve Jean-Claude Passeron ile

³ Bourdieu, P. (2019). Bir Pratik Teorisi İçin Taslak. Çev. Nazlı Ökten. İstanbul: Bilgi Yayınları.

⁴ Bourdieu, P. (1980). *Le Sens Pratique* [Pratik His]. Minuit: Paris.

⁵ Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm*. Çev. Bediz Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yayınları.

⁶ Paris'te yer alan EPHE, sadece yüksek lisans ve doktora seviyesinde eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü sosyal bilimler alanındaki prestijli kurumlardan biridir.

⁷ Bourdieu, P. (2014). *Vârisler: Öğrenciler ve Kültür*. Çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayınları.

⁸ Bourdieu, P. (2011). *Sanat Sevdası: Avrupa Sanat Müzeleri ve Ziyaretçi Kitleleri*. Çev. Sertaç Canbolat. İstanbul: Metis Yayınları.

kaleme aldığı *Le Métier De Sociologue: Préalables Épistémologiques*⁹ kitabı yayınlanır. Ardından yine Jean-Claude Passeron ile *Vârisler: Öğrenciler ve Kültür* kitabından eğitim konusunda daha detaylı ve teorik incelemeler içeren *La Reproduction: Éléments Pour Une Théorie Du Système D'enseignement*¹⁰ kitabı gelir (Jourdain, A. ve Naulin, S. 2016: 10). Bu çalışmalarında Bourdieu ve Passeron sanılanın aksine okulun fırsat eşitliğine kaynaklık etmediğini, eşitsizliği meşrulaştırdığını ortaya koyar. Bourdieu 1975'te kendisinin, diğer sosyologların ve öğrencilerinin çalışmalarını yayımlayacağı *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* dergisini kurar. 1979 yılında habitus ve sermaye kavramları üzerinden toplumsal sınıfların arasında olan kültürel farklılıkları inceleyen *La Distinction: Critique Sociale Du Jugement*¹¹ eseri okuyucunun karşısına çıkar. 1981 yılında Collège de France'a profesör olarak atanır ve 1993'te Centre National De La Recherche Scientifique'nin (Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi) altın madalya verdiği ilk sosyolog unvanını alır (Jourdain, A. ve Naulin, S. 2016: 12). Aynı yıl *La Misère Du monde*¹² eserini sosyolojiye kazandıran Bourdieu, 1996 yılında oldukça büyük polemikler yaratan *Televizyon Üzerine*¹³ kitabını yayımlar ve bu kitap Bourdieu'nün en çok satan çalışmalarından olur. Pierre Carles 2000 yılında Bourdieu'yü anlatan *La Sociologie Est Un Sport De Combat* (Sosyoloji Bir Dövüş Sporudur) belgeselini çeker. Bu belgeselde Bourdieu'nün genel olarak düşünceleri, siyasi görüşü ve toplumsal hareketler üzerindeki etkisinden bahsedilir. Bourdieu *Méditations Pascaliennes*¹⁴ ve *Science DE La Science Et Réflexivité*¹⁵ kitaplarını kaleme alır ve 23 Ocak 2002 tarihinde yetmiş iki yaşında Paris'te vefat eder.

Üretiminden de anlaşılacağı gibi Pierre Bourdieu, sosyoloji tarihinin önemli sosyologlarından biridir. Hayatı boyunca toplamda 30'dan fazla kitap ve 340 makale yayınlamıştır (Swartz, D. 2018: 11-12). Askerlik döneminde Cezayir köylüleriyle ilgili araştırmaları, eğitim ve sanat alanına dair eleştirileri, kapitalist toplumlarda var olan güç ilişkileri, cinsiyet eşitsizliği, tüketim toplumu konusundaki incelemeleri, sosyal bilimler ve

⁹ Sosyolog Mesleği: Epistemolojik Önceller

¹⁰ Bourdieu, P. (2015). Yeniden Üretim: Eğitim Sistemi Kuramı İçin Öğeler. Çev. Aslı Sümer, Levent Ünsaldı ve Özlem Akkaya. Ankara: Heretik Yayınları.

¹¹ Bourdieu, P. (2015). Ayrım, Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi. Çev. Derya Fırat Şannan, Ayşe Günce Berkurt. Ankara: Heretik Yayınları.

¹² Bourdieu, P. (2015). Dünyanın Sefaleti. Çev. Levent Ünsaldı, Aslı Sümer, Hatice Esra Mescioğlu, Özlem İlyas, Laçın Tutalar, Baran Öztürk, Zeynep Baykal, Özlem Akkaya. Ankara: Heretik Yayınları.

¹³ Bourdieu, P. (1997). Televizyon Üzerine. Çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

¹⁴ Bourdieu, P. (2016). Akademik Aklın Eleştirisi Pascalca Düşünme Çabaları. Çev. Burcu Yalım. İstanbul: Metis Yayınları.

¹⁵ Pierre Bourdieu, Science de la science et réflexivité: Cours du Collège de France 2000-2001 [Bilimin bilimi ve duyumsallık: College de France dersleri 2000- 2001], Raisons d'agir, Paris, 2001.

özelde sosyolojinin hangi ilkelere dayanması gerektiği üzerine yaptığı çalışmaları onun hem sosyoloji tarihinde hem de farklı disiplinlerde değerini arttırmıştır. Ancak öncelikle Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımını ve etkilendiği, esinlendiği isim ve görüşleri ele almak gerekmektedir.

3.2. Pierre Bourdieu'nün Sosyoloji Yaklaşımı

Bu bölümde genel hatlarıyla Bourdieu'nün düşüncesini şekillendiren filozoflar ve sosyologlar ele alınacaktır. Amaç onların düşünce sistemlerini detaylı olarak ele almak değil, bu isimlerin Bourdieu üzerinde nasıl bir etki bıraktıklarını göstermektir. Öncelikle söylenmesi gereken, sosyolojik yaklaşımının oluşmasında Gaston Bachelard, J. P. Sartre, Levi-Strauss, Karl Marx, Max Weber, Emile Durkheim gibi isimler etkili olmuştur (Swartz, D. 2018: 47). Öncelikle Bachelard'ın felsefesinin genel hatlarıyla ele alınması gerekir.

Bachelard, 20. yüzyılın en önemli felsefecilerinden birisidir. O, kendi felsefesini oluştururken izafiyet ve kuantum mekaniğini dikkate alır. Bu kuramların felsefede önemli değişiklikler meydana getirdiğini ve idealizm ile amprizmi artık çalışamayacak hale getirdiğini belirtir. Ona göre felsefe bundan sonra ne Kant'ın a priori akıl yürütmeleriyle ne de Hegel'in aşkın öznesiyle ilerleyebilir. Modern fizikte ortaya çıkan kuantum, izafiyet gibi teoriler, aklın tarihsel olduğunu gösterir. Tarihsel olan akıl ise amprik dünya ve kuram arasındaki ilişkilerde kendini gösterir. Bu açıdan bakıldığında, idealizm ve amprizmden yola çıkılarak elde edilen bilgi, gerçekliği açıklamakta yetersiz kalır. Bachelard'a göre bilimsel bilgi inşa edilir. Ayrıca bilimsel bilgi diyalektik bir bilgidir (Swartz, D. 2018: 51). Bahsettiği diyalektik akıl, Hegel ve Marx'ın kastettiğinden tamamen farklıdır. O, diyalektik akıl yürütme yöntemiyle birbirine zıt iki kuramın çatışması sonucunda birinin kabul edilmesini ve diğerinin terk edilmesini kastetmez. Bu açıdan Hegel ve Marx'tan farklılaşır. Bachelard'ın diyalektik akıl yürütme yöntemi zıtlıklar ve çatışma sonucunda bir kuramı yerinden ederek diğer bir kuramı öncekinin yerine getirmek değildir. Onun modelinde eski kuramın yanlışları ortadan kaldırılır, eksiklikleri giderilir ve daha geniş bir çerçevede düşünülerek yeni kuramın içerisinde kendisine yer bulur (Swartz, D. 2018: 52). Dolayısıyla yeni bir kuram önceki birçok kuramı da içinde barındırır. Eski kuramlar birbirleriyle farklı noktalarda çelişebilir, ancak daha geniş bir kavramsal çerçeveye

yerleştirildiklerinde çelişkiler ortadan kalkar. Zıtlıklar ve eksiklikler giderildikten, yanlışlar ortadan kaldırıldıktan sonra geniş bir kavramsal çerçevede yeni bir kuram ortaya çıkar. Bourdieu'nün 1968 yılında yayınladığı *La Metier De Sociologue* eserinde Bachelard'ın görüşleri yoğun bir şekilde hissedilir. Bourdieu, -Bachelard'ın yaptığı gibi- deneycilik ve pozitivism mesafe koyar ve kitapta pozitivism ve deneyciliğin doğrulama mantığını eleştirir. O, kendi sosyoloji yaklaşımında Bachelard'ın diyalektik akıl yürütme modelinden yaptığı çıkarımları da kullanır. Bu bağlamda, bilimsel bilginin elde edilmesi, inşa edilmesi ve doğrulanması aşamalarını herhangi bir zamansal sıralamaya sokmaz. Her üçü de araştırma sürecinin içerisinde birbirini tamamlayan ve aynı anda mevcut olan epistemolojik edimlerdir. Dolayısıyla Bourdieu'ye göre bilimsel araştırma sürecinde verilerin toplanması, analiz tekniklerinin kullanılması, kuramın oluşturulması birbirinden ayrı değildir. Bu adımlar birbirleriyle bağlantılıdır. Bir kuram verilere dayanmalıdır ve verilere dayanan kuram yeni verilerin ortaya çıkmasına yol açar (Swartz, D. 2018: 56).

Jean-Paul Sartre ve Claude Lévi-Strauss, Bourdieu'nün sosyoloji yaklaşımının oluşmasına katkı sağlayan diğer kişilerdir. Sartre ve Lévi-Strauss'un felsefeleri temel olarak birbirine zıttır. Ancak Bourdieu her ikisinden de etkilenmiştir (Swartz, D. 2018: 57). O, Sartre'ın öznelciliğini ve Lévi-Strauss'un nesnelciliğini hem kapsayan hem de aşan bir bakışa sahiptir. Sartre'a göre birey özgür seçimlerde bulunabilir, çünkü öznenin bilinci önceden belirlenmemiştir ve özne yaratıcıdır. Buna karşın Lévi-Strauss'un sisteminde özne seçimlerinde tamamen özgür değildir. Onların seçimlerini şekillendiren yapılar vardır. Lévi-Strauss'a göre bu yapılar öznenin bilincinin ötesinde çalışır. Bir anlamda özne-toplum ilişkisine bakışları, yani Lévi-Strauss'un nesnelci yaklaşımıyla Sartre'ın öznelci yaklaşımı birbirine zıttır (Swartz, D. 2018: 59). Bourdieu, zıt olan iki yaklaşımı toplumsal ve epistemolojik açıdan ele alır. Her birinin farklı toplumsal olayları açıkladığını, ancak bazen de yetersiz kaldıklarını fark eder. Bunun üzerine bu yaklaşımlardan elde edilen kazanımları bir kenara atmayarak her iki yaklaşımı da hem kapsayan hem de aşan yeni bir yaklaşım geliştirir. Bourdieu'nün kendi sosyolojik sistemi hem öznelciliğin hem de nesnelciliğin yanlışlarını ortadan kaldırır, eksikliklerini giderir ve bu iki görüşü aşar.

Bourdieu sosyoloji sistemini oluştururken Bachelard, Sartre ve Lévi-Strauss gibi düşünürlerinkinden etkilendiği kadar; Karl Marx, Max Weber ve Emile Durkheim'in görüşlerinden de etkilenmiştir. Birbirinden farklı olmasına rağmen bu görüşleri ustalıkla sentezlemeyi başarmıştır. Swartz (2018)'a göre o; üç ismin görüşlerindeki eksiklikleri

gidermiş, yanlışları elemiştir (60). Bir anlamda ortaya koydukları fikirlerin toplumsal yapıyı açıklamada yarattığı avantajları göz ardı etmeyerek dezavantajlarını bir kenara bırakmış ve toplumsal olaylara daha geniş çerçeveden bakmak için çaba göstermiştir. Ayrıca bu kuramlarını hem karşılaştırmış hem de uzlaştırmıştır. Bourdieu'nün sosyolojik sistemini daha iyi anlayabilmek için, öncelikli olarak Marx, Weber ve Durkheim'in görüşlerini hangi açılardan eleştirdiğini ya da olumladığını ele almak gerekmektedir.

Karl Marx kendi sosyolojik sisteminde toplumsal yapıyı sınıfsal çatışma üzerinden açıklar. Onun sistemindeki kilit kavramlar alt yapı ve üst yapıdır. Alt yapının üst yapıyı belirlediğini söyler (Kale, M. ve Nur, İ. 2016: 47). Yani Marx kendi sosyolojisinde ekonomik sermayeyi ön plana çıkarır. Tarihsel materyalizm açısından, modern toplumlarda sınıfsal çatışmaların ve toplumsal eşitsizliğin temel sebebi de maddi çıkarlardır. Bourdieu bu çıkarımları kabul etse de tarihsel materyalizmin kültüre karşı indirgemeci bir tavır içinde olduğunu söyler (Swartz, D. 2018: 61). Nitekim alt yapı ve üst yapı ayrımını eleştirir. Bourdieu'ye göre bu, idealizm ve materyalizm arasındaki ayrıma benzer ve aşılması gerekir. Toplumun alt yapı ve üst yapı olarak iki başlık altında incelenmesi yerine, farklı kültürel, sosyal, ekonomik kaynakların üretildiği ve tüketildiği bir alan olarak görülmesi gerektiğini savunur (Swartz, D. 2018: 62-63). Kendi sosyoloji yaklaşımında da bu tarz bir kavramsal çerçeve oluşturur. Son olarak belirtmek gerekir ki, Bourdieu için modern toplumlarda sınıfsal ayrım Marx'ın öne sürdüğü gibi belirgin değildir. Toplumsal yapıyı sadece ekonomik ilişkiler üzerinden ele almaz. Toplumsal sınıfların belirlenmesinde ekonomik ilişkiler kadar sosyal, kültürel, simgesel ilişkileri de önemli görür (Palabıyık, A. 2011: 126).

Bourdieu'nün sosyoloji sistemini anlamak için ele alınması gereken bir diğer sosyolog Max Weber'dir. Weber toplumsal yapıyı belirlemede Marx gibi ekonominin önemli olduğunu vurgulasa da kültürün ve sosyal etkenlerin de belirleyiciliğine inanır. Kendi kavramsal şemasında ekonomik sermayenin yanı sıra, düşünsel mal ve çıkarları da önemli görür. Toplumsal yapıyı açıklamada sadece maddi unsurların değil, sosyal ve kültürel unsurların da önemli olduğunu belirtir. Weber'in sosyolojisinde en önemli kavramlardan birisi çıkar kavramıdır. Ona göre, çıkarları maddiyatla sınırlamak doğru değildir. Maddi olmayan çıkarlar da mevcuttur. Weber, çıkar ilişkisini maddi boyutun dışına taşıyarak konuya daha geniş bir perspektiften bakar. Bunu yaparken toplumsal eylem tipleri arasında da bir ayrım yapar (Swartz, D. 2018: 65). Weber dört farklı toplumsal eylem tipi belirler.

Bunlar anlık duygulara dayalı olan duygusal eylem, gelenekten beslenen geleneksel eylem, değere yönelik olan rasyonel eylem ve amaca yönelik olan rasyonel eylemdir (Weber, M. 2012: 132-133). Bourdieu böyle bir ayırım yapmaz ama maddi çıkarın yanında düşünsel ve simgesel çıkarların var olduğunu ve toplumsal hayattaki bütün pratiklerin temelde çıkara dayalı olduğunu belirtir. Ona göre bireyler simgesel çıkarları lehine maddi, maddi çıkarları lehine simgesel çıkarlarından vazgeçebilirler (Swartz, D. 2018: 65). Bu çıkarların biri diğerinden daha önemli veya daha önemsiz değildir. Weber'in sosyolojisinde karizma ve meşruiyet kavramları da oldukça önemlidir. Ona göre karizmatik otoritede seçilen kişi üstün niteliklere sahiptir ve bu sayede iktidarını meşrulaştırır. Karizmatik meşruiyet; bireye büyük özellikler, kahramanlık, kutsallık atfeder. Weber'in diğer otorite tiplerinden farklı olarak, karizmatik otoritesi kişiseldir. Karizmatik liderin en belirgin özelliği yandaşlarını cazibesıyla etki altına almasıdır. Karizmatik lider, yasal ve geleneksel liderin ulaşamayacağı bir etki elde edebilir ve bu sayede tarihi şekillendirebilir. Ancak karizmatik liderin hâkimiyeti uzun süre devam edemez. Sonunda karizmatik meşruiyet ya geleneksel ya yasal ya da bu iki otoritenin karması bir meşruiyet tipine dönüşür (Weber, M. 2013: 96). Ayrıca Weber, karizmatik otoritenin kapitalizm öncesi toplumlarda ortaya çıktığını öne sürer. Bourdieu ise karizmatik otoriteyi ideal bir tip olarak görmez (Swartz, D. 2018: 67). Ayrıca onun için karizmatik otorite sadece kapitalizm öncesi toplumlarda değil, modern toplumlarda da varlığını sürdürür. Weber'in bir diğer önemli kavram çifti, sınıf ve statüdür. O, sınıf ve statü arasında ayırım yapar: Sınıf ekonomik etkenlerle ilişkilirken statü insanların saygınlıkları ve yaşam tarzlarıyla ilgilidir (H. Turner, J., Beeghley, L., ve H. Powers, C. 2013: 230). Aynı sınıfa dâhil iki kişiden -çalıştıkları işler göz önünde bulundurulduğunda- biri diğerine nazaran toplumda daha çok saygı görebilir. Çünkü kişiler aynı sınıfa mensup olsalar da icra ettikleri meslekler onlara farklı statüler kazandırır. Yani Weber sosyal tabakalaşmayı sadece ekonomik kriterlerin değil, maddi olmayan faktörlerin de belirlediğini vurgular. Örneğin öğretmenler her toplumda saygı görür. Bu, dâhil oldukları statü grubunun onuruyla ilgilidir. Weber'den farklı olarak Bourdieu, sınıf ile statü kavramı arasında bir ayırım yapmaz. Ona göre bu iki kavram birbiriyle iç içedir (Swartz, D. 2018: 69). Toplumda bir bireye saygı duyulmasının sebebi; onun statüsüyle, sınıfıyla, kültürel faktörlerle veya başka sebeple olabilir. Bu açıdan Bourdieu, farklı değişkenleri de göz önünde bulundurarak toplumsal yapıyı anlamada daha geniş bir çerçeveye sunar.

Bourdieu'nün kuramını oluştururken etkilendiği bir diğer isim Emile Durkheim'dir. Durkheim, toplumsal yapıyı nesnelci bir perspektiften açıklamaya çalışır. Ona göre, her birey belirli bir toplumsal yapının içine doğar ve bireyin düşüncelerini, davranışlarını şekillendiren içine doğduğu toplumdur. Hem pratik yaşamı hem de hukuki ve ahlaksal kabulleri toplum tarafından belirlenir. Dolayısıyla içselleştirdiği düşünce, davranış ve kabuller bilinçleri dışında vardır. Bireyin bilinci dışında var olan bu yapılar, kendilerini dayatırlar (Durkheim, E. 2019: 31-32). Durkheim'in sosyolojisinde toplumsal bilinç kavramı da önemlidir. Toplumsal bilinç ona göre, bireylerin eylemlerini denetler, toplumun ahlak kurallarına karşı eylemde bulunanları cezalandırarak kontrol altına alır. Durkheim toplumsal bilincin yanı sıra, toplumsal olgulardan da bahseder. Toplumsal olguları, inanç ve eğilimler gibi gruplar tarafından kolektif olarak düşünülen pratikler olarak açıklar. Eğer bir olgu toplumun tamamı veya büyük çoğunluğu tarafından benimseniyorsa kolektiftir. Durkheim'e göre, sosyal olgular önceki kuşaklar tarafından gelecek nesillere aktararak benimsenir. Ayrıca bunların başka bir doğaları yoktur ve insanların kısmi iş birliğine dayanırlar (Durkheim, E. 2019: 38). Dolayısıyla bütünleştirici bir güç olarak toplumda birlik yaratırlar. Bourdieu, Durkheim gibi sosyal olguların toplumsal bütünleşmeyi sağladığını düşünse de bunun olumlu anlamda bütünleştirici bir güç olduğunu kabul etmez. Konuya daha geniş bir çerçeveden bakar. Onun için önemli olan hiyerarşinin, çatışmanın ve mücadelenin olduğu bir toplumda dayanışmanın nasıl sağlandığıdır (Swartz, D. 2018: 73). Bunun yanında Bourdieu, Durkheim'in nesnelci bakış açısını kabul eder, ancak onun kendi sosyolojisinde öznelciliği geri planda tutmasını eleştirir. Bourdieu'ye göre, bilimsel bakış açısıyla toplumsal analiz yapmak için ne tek başına nesnelci ne de tek başına öznelci yaklaşım yeterlidir. Bu nedenle o kendi sosyolojisinde öznelciliği ve nesnelciliği hem kapsayan hem de aşan yeni bir sistem geliştirir. Durkheim'in dışsallığı içselleştirmesinin tek başına toplumsal yapıyı açıklamakta yetersiz kaldığını söyler. Bu açıdan daha geniş bir perspektiften bakarak hem dışsallığı içselleştiren hem de içselliği dışsallaştıran habitus kavramını geliştirir (Bourdieu, P. 2018: 158).

3.2.1 Alan

Pierre Bourdieu'nün sosyoloji yaklaşımında öne çıkan kavramlardan biri alandır. O, Loïc Wacquant ile kaleme aldığı *Düşünümsel Sosyolojiye Davet*¹⁶ kitabında alan kavramını şöyle ifade eder:

Analitik açıdan alan, konumlar arasındaki nesnel ilişkiler ağı ya da konfigürasyonu olarak tanımlanabilir. Bu konumlar, varoluşları içinde ve farklı iktidar (ya da sermaye) türlerinin dağılım yapısındaki mevcut ve potansiyel durumlarıyla [situs], bu konumları işgal edenlere, faillere ya da kurumlara nesnel ilişkileriyle (tahakküm, itaat, homojen vb.) nesnel olarak tanımlanır. Söz konusu iktidar (ya da sermaye) türlerine sahip olmak, alanda elde edilebilecek özgül faydalara erişimi belirler (Bourdieu, P. ve Wacquant, L. 2021: 143).

Bourdieu'ye göre alanlar; toplumsal yapıda olan malların, hizmetlerin, bilgi ve statünün üretilerek dolaşıma girdiği arenalardır. Bu arenalardaki eyleyiciler ise farklı sermaye türlerini biriktirerek tekellerine almak için mücadele etmektedirler (Swartz, D. 2018: 167).

Bourdieu, 1966 yılında yayınlanan *Alan ve Yaratıcı Proje* isimli makalesinde alan kavramından ilk kez bahsetmiştir (Jourdain, A. ve Naulin, S. 2016: 122). Alan kavramını geliştirmek için Weber'in dinsel 'meslekler' (berufel) tipolojisinden yararlanmıştır. Sonrasında dinsel alan örneği üzerinden kavramını sistematik olarak geliştirmiştir. 1960'lı yılların sonunda Bourdieu, Weber'in din sosyolojisi üzerine birçok konferans düzenlemiştir. Konferanslarında Weber'in din sosyolojisini farklı açılardan ele alarak anlatmaya çalışmıştır. Konferanslarından birinde, Weber'in *Kadim Yahudilik* kitabında geçen meslekler arasında var olan karmaşık ilişkileri ele alarak incelemiştir (Şencan, E. 2020: 27). Weber burada din adamları, büyücüler, peygamberler ve sıradan halkı karşı karşıya getirir. Bourdieu ise din adamlarının peygamberleri topluma kabul ettirmeye veya toplumdan uzaklaştırmaya, büyücülerini yok etmeye çalıştıklarını ve buna karşılık bahsi geçen meslek sahiplerinin de karizmatik güçlerini kullanarak karşılarındaki grupların hâkimiyetini tehdit ettiklerini belirtmiştir. Bourdieu, Weber'in yaklaşımıyla dinsel uzamlar arasındaki ilişkilerin açıklanamayacağını, etkileşimler olarak kavranamayacağını ve bu ilişkilerin nesnel olduğunu ifade etmiştir. (Rehmann, J. 2017: 235 akt. Şencan, E. 2020: 28). Weber, dinin dünyaya yönelik olduğunu söylemiştir. Onun bu düşüncesini geliştiren Bourdieu, dinin siyaset ve ekonomi alanına benzeyen sermaye ve iktidar ilişkileriyle

¹⁶ Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2021). *Düşünümsel Sosyolojiye Davet*. Çev. Nazlı Ökten. İstanbul: İletişim Yayınları.

bağlantılı bir alan olduğunu belirtmiştir. Ona göre din alanı, iktidar ve çıkar ilişkilerinin olduğu, kazananların ve kaybedenlerin olduğu, bireylerin amaç ve niyetlerinden bağımsız bir alandır (Kaya, A. 2014: 95). Ancak Bourdieu Weber'in din düşüncesini farklı açılardan eleştirse de bu konuda ondan etkilendiği de görülmektedir. Kendisi eserlerinde Weber'in din düşüncesini eksik gördüğü noktalarda eleştirdiğini ve geliştirerek ilerlettiğini ifade etmiştir. *Düşünümsel Sosyolojiye Davet* eserinde Bourdieu, “alan kavramını, Weber'in rahip, peygamber ve büyücü arasındaki kurduğu ilişkinin analizini düşünerek hem Weber'e karşı hem de Weber ile kurdum” demiştir (Bourdieu, P. ve Wacquant, L. 2004: 81 akt. Kaya, A. 2014: 87).

Bourdieu'ye göre alanlar farklı sermayeye sahip olan faillerinin çatışma ve rekabet mekânlarıdır. Alana giren failler tuttukları konuma göre sınırlarını değiştirmek veya korumak için mücadele etmek zorundadırlar. Alanın kurallarını kendilerine uygun şekle getirmek için mücadele ederler. Alanda gerçekleşen mücadele sonucunda sermaye biçimlerinin dağılımı ve ağırlığı değiştiği için alanın yapısında da değişiklik ortaya çıkar (Bourdieu, P. ve Wacquant, L. 2014: 26-27 akt. Yarım, U.S. 2019: 60).

Bourdieu alanları sanat, siyaset, ekonomi, spor, din gibi farklı kategorilere ayırmıştır. Bu alanların kendine özgü fonksiyonları, işleyiş şekilleri ve kuralları vardır (Can, B. 2020: 109). Ayrıca birbirlerinden ayrıldıkları noktalar da mevcuttur. Her birinde gücü elinde bulunduran egemen sınıfla alana yeni girenler arasında mücadele cereyan eder. Mücadelenin nedeni ise alanda etkin olmaktır. Bir alanda gücü elinde bulunduran egemen sınıf, alana uygun belirli bir sermaye birikimine sahiptir. Alana yeni girenlere karşı buldukları konumu kaybetmemek için korumacı davranırlar. Alana yeni giren birey ya da bireyler ise egemen sınıfla çatışma halinde olur (Şencan, E. 2020: 28). Güç sahipleriyle mücadeleye girerek kendi egemenliklerini kurmaya çalışırlar.

Bourdieu, farklı alanların ortaklaşan kuralları olduğunu söyler. Ancak genelde her alanın kendine özgü kuralları vardır. Hatta alanlara özgü değişmez birtakım genel yasaların olduğunu da dile getirmiştir. Kendi ifadesiyle, “alanlara ait genel yasalardan söz etmek mümkündür. Siyaset alanı, felsefe alanı, din alanı gibi birbirinden son derece farklı alanlar birtakım değişmez işleyiş yasalarına tâbidir” (Bourdieu, P. 2016: 137 akt. Çetin, B. 2016: 69). Alana yeni giren oyuncular, alanın kurallarını kabul etmiş olurlar.

Alanların bir diğeri özelliği başka alanlardan bağımsız olmasıdır. Ancak tam olarak bir soyutlanmadan bahsetmemektedir. Söz konusu olan, görece bir bağımsızlıktır. Bir alan diğerklerinden bağımsız olarak süreçlerine devam eder. Ancak diğerk alanlarla kesişme durumu da oldukça muhtemeldir (Şencan, E. 2020: 29). Örnek olarak; sanat alanında etkin olan bir piyanist siyaset alanına da girebilir. 1860-1941 yılları arasında yaşamış Polonya başbakanı Ignacy Jan Paderewski¹⁷ hem bir piyanist hem de bir siyasetçidir. Görüldüğü üzere o hem sanat hem de siyaset alanında etkin bir konuma sahip olmuştur.

Bourdieu alanlar arasında bir hiyerarşinin de olduğunu söyler. Bu bağlamda diğerk alanlardan farklı olarak ekonomik alanın daha baskın olduğunu düşünür. Ancak saptamasını Marx gibi yorumlamaz, ekonomik bir indirgemecilik yapmaz. Ekonomik alanı diğerklerinden baskın görme sebebi ise modern dünyada ekonomik alanın daha hızlı gelişme göstermesidir. Her ne kadar ekonomik alan hiyerarşinin en üstünde yer alsa da Bourdieu bu durumu tarihsel açıdan Marx gibi değişmez kabul etmez. Ona göre, sadece modern dünyanın durumu tarihsel olarak ekonomik alanı en üst konuma taşır (Omurtak, G. 2019:9).

Bourdieu, alan kavramını açıklamak için oyun metaforunu kullanır (Kaplan, M. ve Yardımcıoğlu, M. 2020: 25). Her oyunun kendi kuralları vardır. Oyuna giren oyuncu bu kuralları örtük bir biçimde kabul etmelidir. Bu kurallar bazı mücadele biçimlerini onaylarken bazılarını da dışlamaktadır. Alanlara giren oyuncular mücadelelerini profesyonel yöntem olan biçimlere ve koşullara uygun şekilde sürdürür. Alanda profesyonel olmayan mücadele biçimleri dışlanır. Hakaret ve fiziksel şiddet dışlanan çatışma biçimleridir. Bourdieu, alanlardan bahsederken alana girenleri iskambil oyunu oynayanlara benzetmiştir (Swartz, D. 2018: 178). İskambil oyununa da katılan oyuncular önceden oyunun kurallarını bilir ve kabul ederler. Ona göre, bu oyunda olduğu gibi alanda da rakip oyuncular birbirlerine karşı mücadele verir ve kazanacakları ödül için yarışır. Bourdieu bazı durumlarda kurallarla ilgili bilgilerin rakipler arasında eşit paylaşılmayan kültürel sermaye biçimi olduğunu belirtmiştir. Alan ve oyun arasında yaptığı analojiyi daha iyi açıklamak adına hukuktan örnek vermiştir. Diğerk alanlarda olduğu gibi hukuk alanında da bazı kurallar ve yasalar vardır. Bu alanda oynamak isteyen oyuncu önceden yasayı ve kuralları örtük bir biçimde kabul etmiş sayılmaktadır. Bu kuralları kabul eden tüm

¹⁷ Bkz. URL-1 (2020). <https://mortakasanat.com/index.php/2020/10/07/ignacy-jan-paderewski/>, (Erişim Tarihi: 25.05.2022)

oyuncular, fiziksel şiddeti ve kişisel hakaret tarzında olan simgesel şiddet biçimlerini reddettiğini örtük bir biçimde kabul etmiş olur (Swartz, D. 2018: 178).

Bourdieu, alanlarda mevcut olan stratejilerin diyalektik bir ilişki içinde olduğunu belirtmiştir. Birbirine karşıt olan stratejilerin biri diyalektik olarak diğerinin ortaya çıkmasını sağlar. Alana yeni giren oyuncular hâkim yaklaşımlara karşı mücadele etmeye başlarlar. Bu durum alanda önceden bulunan oyuncuları kendi ayrıcalıklarını savunmaya iter, bu savunma ise bozgunun zeminini ortaya çıkarır. Bourdieu, alanlarda üç farklı strateji tipinin olduğundan bahseder. Bu strateji tipleri; muhafaza, izleme ve bozgundur (Swartz, D. 2018: 177). Alana önceden girenler ve hâkim konumda olanlar muhafaza stratejisini benimser. İzleme stratejisi alana yeni giren oyuncuların hâkim konumlara ulaşmak için kullandığı stratejidir. Alandaki hâkim konumlardan beklentisi olmayan oyuncular tarafından benimsenen strateji ise bozgunudur.

Loïc Wacquant ile yaptığı mülakatın yer aldığı *Düşünümsel Sosyolojiye Davet* kitabında Bourdieu, alan ile oyun arasındaki benzerliği açıklarken dikkatli olmak gerektiğini belirtmiştir. Ona göre dikkat edilmesi gereken noktalardan biri, oyunun bilinçli bir yaratımın ürünü olduğu ve kurallarının önceden belirlenerek ifade edildiği gerçeğidir. Ancak alanlar bilinçli bir yaratımın ürünü olmadığı gibi, kodlanmış kurallara da tâbi değildir. Her oyunda olduğu gibi her alanda da bahisler (enjeux) vardır (Bourdieu, P. ve Wacquant, L. 2021: 144). Bahisten anlaşılması gereken oyuncunun kazanacakları ve kaybedecekleridir. Bourdieu'nün alanları açıklarken kullandığı *illusio* kavramı oyuncular tarafından oyuna yapılan yatırım ve oyunun oynanmaya değer olması anlamına gelir. Oyuncuların oyuna ve bahse olan inançları *doxa* kavramıyla ifade edilir. Alanında oyunun oynanmasıyla ilgili herhangi bir sözleşme yoktur. Sadece oyuncuların oyun alanına girmesi, oyunun oynanmaya değer olduğunu ve oyun oynamayı kabul ettiklerini göstermektedir. Oyuncuların alanda oyuna özgü olan kartları vardır. Bunların güçleri oyuna göre değişmektedir. Benzer olarak sosyal, ekonomik, kültürel ve simgesel sermaye türlerinin önemleri de alanlara göre değişiklik göstermektedir.

Alanlardaki sermaye türlerinin her biri kendine özgü bir değere sahiptir. Örneğin, Sanskritçe bilmeye veya piyano çalabilmeye bir değer atfedebilmek için, bu sermayelerin kullanılacağı bir alana ihtiyaç vardır. Alandaki bir sermaye türü hem mücadele silahı hem de uğruna mücadele edilen şeydir. Belirli bir sermaye türünü elinde bulunduran oyuncu,

alandaki nüfuz ve iktidar kurma gücüne sahiptir. Ancak elinde bulundurduğu sermaye türü ne kadar büyük olursa olsun kullanılacağı bir alan yoksa bir şey ifade etmemektedir (Bourdieu, P. ve Wacquant, L. 2021: 144).

Her alanın kendine özgü bir yapısı olduğuna daha önce değinilmişti. Bu yapıyı belirleyen şey, alandaki oyuncular arasında var olan güç ilişkileridir. Her oyuncu farklı sermaye türlerine sahiptir. Gücü ise oyundaki konumuna, stratejisine, gerektiğinde cüretkâr hamleler yapmasına, dikkatli davranarak beklemesine veya olası riskleri göz önünde bulundurmasına, yani topyekûn elinde bulundurduğu sermaye türünün hacmine ve yapısına uygun şekilde oynamasına bağlıdır. Oyuncular ellerinde bulundurdukları sermayelerini artırmak veya korumak için oyunun kurallarına uygun şekilde oynayabilir veya bu kuralları kendi işlerine gelecek şekilde ya kısmen ya da tamamen değiştirebilirler. Bunu yapmak için rakiplerinin ellerinde bulunan sermaye türlerinin değerini düşürecek ve kendi ellerinde bulunan sermaye türünün değerini artıracak stratejiler geliştirip hamleler yapabilirler. Alanda oyuncuların geliştireceği stratejiler ve sermayelerin miktarı ve yapısının zaman içinde geçireceği değişim, oyuncunun kazanıp kazanmayacağını belirler. Siyaset alanındaki iktidar mücadeleleri bu duruma örnek gösterilebilir. Siyasal mücadelelerde rakipler işlerine yarayacak stratejik hamleler yaparak alanların içkin kurallarını değiştirmeye ve bunun sonucunda da oyunu kazanmaya çalışırlar (Bourdieu, P. ve Wacquant, L. 2021: 144-146).

Alana dair detaylı bir bilgi verdikten sonra hatırlanması gereken, Bourdieu'de alan kavramının habitus ve sermaye kavramlarıyla iç içeliğidir. Nitekim alan kavramını daha iyi anlamak için habitus ve sermaye kavramlarını ele almak gerekmektedir.

3.2.2 Habitus

Bourdieu'nün sosyoloji modelinin kilit kavramlarından bir diğeri, habitustur. Bu kavramın kökenine bakıldığında Antik Çağ'a ulaşılır. Aristoteles, *Nikhomakhous'a Etik* adlı çalışmasında habitusu hexis olarak kullanmıştır. Hexis kavramı erdem tartışmalarına dayanmaktadır. Aristoteles bu kavramı araştırdığında, ruhta ortaya çıkan üç öğeden bahseder. Bunlar; etkilenim, olanak ve huylardır. Hexis kavramını Aristoteles'ten sonra Orta Çağ'da skolastikler de kullanmıştır. İlk defa 13. yüzyılda Thomas Aquinas hexis'i habitusa çevirmiştir. 20. yüzyılın önemli Fransız sosyologlarından Marcel Mauss da

habitusu bedensel teknikler anlamında kullanmıştır. Ona göre bedensel teknikler, “insanların bir toplumdaki diğerine geleneksel olarak kendi bedenlerinden yararlanma biçimleri”dir (Mauss, M. 2005: 467). Mauss, bedensel tekniklerin eğitim sonucunda kazanılan alışkanlıklar olduğunu ifade eder. İnsanların kazandıkları bu alışkanlıklar, toplumdan topluma değişkenlik gösterir ve sabit değil, farklılaşan bir yapıya sahiptir. Mauss, bedensel tekniklerin farklılaşan yapısını anlatmak için yüzme becerisinden örnek verir. Ona göre, eskiden yüzücülere gözleri kapalı bir şekilde suya dalmak öğretilirken sonradan gözleri açık olarak bunu yapmaları öğretilmiştir. Bu durum, bedensel tekniklerin değişken yapısına işaret etmektedir (Mauss, M. 2005: 467-468). Bourdieu, habitus kavramını geliştirirken Aristoteles ve Mauss’un görüşlerinden yararlanmıştır. Ancak onunki öncüllerinden daha derin ve kapsamlıdır. Bourdieu, habitusu alan ve sermayeyle birlikte düşünerek toplumsal yapıya dair daha yetkin bir çözümleme yapılmasını sağlamıştır. Ona göre habitus; bireyin içine doğduğu ailesinin, yaşadığı çevresinin, aldığı eğitim sonucunda elde ettiği bilginin ve birikimin sayesinde dahil olduğu alanda ne yapması gerektiğini belirleyen her şeydir. Habitus üzerine en sık kullandığı tanımlama şöyledir:

Kalıcı tercüme edilebilir bir yatkınlıklar sistemi; yapılandırıcı yapılar işlev görmeye, yani, sonuçlara dair bilinçli bir hesaplamayı veya o sonuçları elde etmek için gereken işlemler hakkında açık bir ustalığı gerektirmeksizin, neticelerine nesnel olarak uyarlanabilen pratiklerle temsilleri doğuran ve düzenleyen ilkeler işlevi görmeye önceden yatkın, yapılanmış yapılar (Bourdieu’den akt. Swartz, D. 2018: 144).

Tanımdan da anlaşılacağı gibi Bourdieu, habitus kavramını bir yatkınlıklar sistemi olarak görmektedir. Yani oyuncunun alan içerisindeki davranışlarını belirleyen yapı habitustur. Ancak önceden planlanmış veya hesaplanmış bir durum söz konusu değildir. Oyuncuların yaşamları boyunca elde ettikleri bilgileri, deneyimleri ve yatkınlıkları belirleyicidir. Dolayısıyla habitus, bilinç gerektirmeyen bir bilme şeklidir. Oyuncunun bulunduğu alanda sergilediği davranışlarını, herhangi bir durum karşısında gösterdiği eğilimlerini, hedefine ulaşmak için geliştirdiği stratejilerini habitus şekillendirmektedir. Doğuştan gelen bir özellik değildir, bireyin toplumsallaşma süreciyle edindiği yatkınlıklar bütünü olarak nitelendirilebilir. Toplumsal köken, aile, içinde bulunulan çevre, eğitim alınan kurumlar habitusun şekillenmesinde oldukça önemlidir. Bireyin alanda karşılaştığı herhangi bir durum karşısında bilinçsizce verdiği tepkinin sebebi, habitusudur. Yani birey bazı durumlarda gerçekleştirdiği eylemi neden yaptığını açıklayamaz. Çünkü bilince gerek

duymadan oluşan bir bilme şekline, yani habitusa sahiptir. Dolayısıyla habitus, toplumsallaşma süreciyle gelişen ve bireyin tüm hayatı boyunca şekillenen bir yapıdır. Bu bağlamda habitusu bireyin hayatı boyunca nerede nasıl davranması gerektiğini gösteren bir kılavuz olarak nitelendirmek mümkündür.

Habitus, Bourdieu'nün Cezayir'de yaptığı ilk etnografik çalışmalarda rastlanmaktadır. Kabiliye köyünde yaşayan Berberilerin geleneksel ekonomiden kapitalist sisteme geçişte gösterdikleri tepkiler Bourdieu'nün dikkatini çekmiştir. Saha çalışmalarında Berberilerin bir taraftan yaşadıkları yerin geleneklerini terk etmediğini, diğer taraftan da dönemin gerektirdiği yeniliklere uyum sağlamaya çalıştıklarını gözlemlemiştir. Buradan yola çıkarak, içselleştirilmiş yatkınlıklar ile nesnel yapılar arasındaki ilişkiyi incelemeye başlamıştır (Swartz, D. 2018: 74). Fransız sömürgesi altındaki Cezayir toplumunun geleneklerine uygun olmayan ekonomik sisteme karşı direndiklerini fark etmiş ve bu durumu, Durkheimci gelenekten yararlanarak derin bir toplumsal akılsallık olarak değerlendirmiştir (Swartz, D. 2018: 75). Ona göre köylülerin yeni gerekliliklere uygun olarak değişmesi için öncelikle bu gerekliliklerin geleneksel yatkınlıkların süzgecinden geçmesi gerekemekteydi. Çünkü köylülerin yatkınlıkları, dönemin modern ekonomik modeline benzer biçimde değişmemekteydi. Bourdieu'ye göre köylüler kendi geleneksel yatkınlıklarını yeni ekonominin getireceği fırsatlara uyarladığı zaman değişim gösterebilirlerdi (Swartz, D. 2018: 75). Ona göre bu çalışmadaki en önemli nokta, Berberilerin kendi habituslarına uygun olan yenilikleri kabul etmekte zorlanmamalarına karşın, uygun olmayan yenilikleri kabul etmekte zorlanmalarınıdır. Bu bağlamda, Berberilerin geleneklerine uygun olarak yaşadıkları alanda dönemin gerektirdiği yenilikleri kabul etmekte zorlanmaları ve yeniliklere direnmeleri habitus kavramına işaret etmektedir.

Bourdieu'nün *Bekarlar Balosu*¹⁸ eserinde de habitusun izlerine rastlanmaktadır. Bourdieu'nün bu eseri, Lesquire adını taşıyan Bearn'deki iki büyük dere arasında yerleşen köyde yaptığı araştırmalara dayanmaktadır (Bourdieu, P. 2009: 20). Eser, *Bekârlık ve Köylülük Durumu, Yeniden Üretim Stratejileri Sisteminde Evlilik Stratejileri, Yasaklanan Yeniden Üretim Ekonomik Egemenliğin Simgesel Boyutu* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Eserin ilk kısmında yer alan *Bekârlık ve Köylülük Durumu* makalesi dört alt bölüme ayrılmaktadır. Önemli olan nokta; bu bölümlerin ilk üçünde Bourdieu'nün

¹⁸ Bourdieu, P. (2009). *Bekârlar Balosu*. Çev. Çağrı Eroğlu. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

habitusun bahsetmemesine karşın, dördüncü bölümde öznelcilik ve nesnelcilik dikotomisini aşmak için bu kavrama başvurmasıdır.

Burada bir araya toplanmış üç makalenin aşamalarının gösterdikleri yol bana, araştırmanın sosyal bilimlerdeki özgül mantığı hakkında yeterince doğru bir fikir verebilecek nitelikte gibi görünüyor. Gerçekten de belki bir habitus'un özgümlüklerinde kök salmış olan ama onca yıllık araştırma deneyiminin sürekli geçerli kıldığı, ancak pazar üzerine konuşan diğer sosyal bilimlerin, bilimsel yöntemi oluşturacak soyutlama hakkı adına, kendilerinde görmezden gelme hakkını buldukları en kaba verilere gösterilen dikkatin, ampirik olarak geçerli kılınan ve biçimlendirilmeye elverişli modellerin oluşturulmasına götüreceği duygusunu taşıyorum. Bunun nedeni özellikle şudur: insani şeyler söz konusu olduğunda, nesneyi tanımada kaydedilen ilerlemeler aynı zamanda tanımaya çalışan özneyi tanımamızı sağlayan ilerlemelerdir; bu özneyi tanımak ise, isteyelim ya da istemeyelim, bilelim ya da bilmeyelim, tanıyan öznenin sayelerinde üzerinde düşünülmemiş geçmişinden kurtulduğu ve tanınabilir nesnenin içkin mantıklarını çok iyi öğrendiği, mütevazı ve örtülü çalışmaların tamamına bağlıdır (Bourdieu, P. 2009: 14-15).

Görüldüğü gibi dördüncü bölümde Bourdieu, öznelcilik ve nesnelcilik dikotomisini aşmak için habitus kavramının gerekliliğini vurgulamaktadır. Eser her ne kadar 2002 yılında kitap olarak yayınlansa da ilk makale olan *Bekârlık ve Köylülük Durumu* 1970'li yıllarda kaleme alınmıştır. Bu durum Bourdieu'nün habitus kavramının tarihinin ilk çalışmalarına kadar uzandığını göstermektedir.

Bourdieu'nün ileriki dönemlerde ortaya koyduğu *Sanat Sevdası*¹⁹ adlı eserde habitus kavramının daha da geliştirildiği görülmektedir. İnsanlar genel olarak bir sanat türünü özgür bir şekilde kendilerinin tercih ettiğini düşünürler. Ancak bahsi geçen eserde Bourdieu, bunun böyle olmadığını ve herhangi bir sanat türünü tercih etmenin, bir sanat eserini beğenmenin insanların habitusundan kaynaklandığını ifade etmektedir. Ona göre üst sınıfa mensup olan birisinin sanatsal zevkleri ve tercihleriyle işçi sınıfının arasında büyük bir fark vardır. Belirli bir kültür ve entelektüel birikim gerektiren eserlerden genel olarak zevk alan üst sınıftaki bireylerdir. İşçi sınıfıysa alt sınıfa hitap eden ve entelektüel birikim gerektirmeyen eserleri tercih etmektedir. Bourdieu *Sanat Sevdası* eserinde bir örnek üzerinden bu durumu açıklamaktadır: “Picasso'yu anlamadım, öbürlerinin adları neydi bilemiyorum” (esnaf, Lens). “İsa'nın olduğu bütün resimleri seviyorum” (işçi, Lille) (Bourdieu, P. 2011: 70). Bu örnekte işçi sınıfa mensup olan birey (işçi Lille) Picasso'yu anlamadığını ve diğer eserlerin hangi ressamalara ait olduğunu bilmediğini, bunun yanı sıra diğer birey (esnaf Lens) İsa'nın tüm tablolarını sevdiğini dile getirerek ait oldukları sınıfa

¹⁹ Bourdieu, P. (2011). *Sanat Sevdası* Avrupa Sanat Müzeleri ve Ziyaretçi Kitleleri. Çev. Sertaç Canbolat. İstanbul: Metis Yayınları.

uygun bir habitus geliştirdiklerini göstermektedir. İlki yeteri kadar entelektüel birikime sahip olsaydı Picasso'yu anlar ve diğer tabloların da en azından hangi ressamalara ait olduğunu bilirdi. Bu sebeple Bourdieu; bireylerin sanatsal zevk ve tercihlerinde özgür olmadıklarını belirterek, tercihlerinin habituslarıyla ilgili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Bourdieu'nün bireysel habituslar kadar, sınıfsal habituslardan da bahsettiği görölmektedir. Verdiği örnekte işçi bireyin Picasso'yu anlamaması ve bir diğer alt sınıfa mensup esnaf bireyin ise İsa'nın resmedildiği tabloları sevmesi, bu kişilerin sınıfsal habituslarıyla ilişkilidir. Yani Bourdieu için habitus sadece bireysel değil, aynı zamanda sınıfsaldır.

Bourdieu, Jean-Claude Passeron ile kaleme aldığı *Vârisler: Öğrenciler ve Kültür*²⁰ adlı kitabında da habitus kavramına yer vermiştir. Bu kitapta Fransız öğrenciler kültürel alanla kurdukları ilişkiler açısından çözümlenmiştir. Yazarlar, bir kurum olarak okulun kültürel ayrıcalıklar oluşturduğunu ve öncesinde de aile kurumunun eşişsizliklerin üretimi bağlamında belirleyici olduğunu dile getirmişlerdir. Çalışmada alt ve üst sınıfa dâhil olan bireylerin okul öncesinde ailelerinden elde ettikleri kültürel birikimin farklılık gösterdiği ve aileden edinilenlerin okulda ayrıcalığa dönüştüğü belirtilmiştir. Yani Bourdieu ile Passeron, aile ve okul kurumlarının belirli ayrıcalıklar ve imtiyazlar sağlaması açısından birbirine eklemlediğini söylemiştir: Bireyin aile habitusunda edindiği kalıcı eğilimler, okul habitusunda da devam etmektedir. Toplumsal köken, yani içinde bulunulan çevre ve aileden alınan miras belirli yatkınlıklar ortaya çıkarmaktadır. Bu yatkınlıklar ise bireylerin eğitim hayatındaki tercih ve yönelimlerini belirleyerek akademik eğitim ve öğretim mirasını oluşurmaktadır. Bu, okuldaki başarının belirleyicisi olmaktadır. Dolayısıyla Bourdieu ve Passeron için, eğitim sisteminin koşulları dikkate alındığında öğrencilerin eşiş olma durumu bir yanılısamadan ibarettir. Eserlerinde bu durumu ortaya koyacak bir örnek vermektedirler: “*Edebiyat fakültesi öğrencilerinden mürekkep bir grupta, ortaöğrenimleri sırasında Latince eğitimi almış olanların oranı, babaları işçi veya çiftçi olan erkek çocukları için % 41 ile babaları üst düzey yönetici veya serbest meslek sahibi olanlar için % 83 arasında değişmektedir*” (Bourdieu, P. ve Passeron, J.C. 2022: 31). Bu örnekten de anlaşıldığı gibi, bireylerin önceden edindikleri yatkınlıkları (habitusu) onların eğitim hayatının nasıl ilerleyeceğini şekillendirmektedir.

²⁰ Bourdieu, P. ve Passeron, J.C. (2022). *Vârisler: Öğrenciler ve Kültür*. Çev. Levent Ünsaldı, Aslı Sümer. Ankara: Heretik Yayınları.

Bourdieu, yatkınlıklar bütünü olarak anlamlandırdığı habitusla alan arasında bir ilişki olduğunu da vurgulamıştır. Ona göre, alan habitusu şekillendirmektedir. Yukarıda verilen örnek hatırlanacak olursa işçi ve esnaf bireylerin habituslarını şekillendiren bir alanın mevcudiyeti göz ardı edilmemelidir. İşçi bireyin tablolara ilişkin tutumundan hareketle söylenebilir ki, onların içinde bulunduğu alan dini unsurların ön planda olduğu ve entelektüel gereksinimlere pek fazla ihtiyaç duyulmadığı bir yerdir. Dolayısıyla habitusu bu doğrultuda şekillenmiştir. Latince eğitim üzerine verilen örnekte de benzer bir durum söz konusudur. Öncelikle babaları çiftçi olan öğrencilerin toplumsal kökenleri ve içinde buldukları alan entelektüel gereksinimler kazanılması için elverişli değildir. Babaları üst düzey yönetici olan öğrencilerin ise hem toplumsal kökenleri hem de içinde buldukları alan bu gereksinimlerin elde edilmesi açısından yeterlilik içermektedir. Bu nedenle alt sınıftaki öğrencilerin Latince dersi alma oranı, üst sınıfa nazaran daha düşüktür.

Alan ile habitus arasındaki ilişkiye başka bir açıdan bakıldığında, belirli bir alan içerisinde bulunan bireyin başka bir alana geçtiğinde habitusunun da değişmeye başladığı görülür. Örneğin Doğu geleneklerinin baskın olduğu bir alanda yaşayan birey, bu geleneklere uygun bir habitus geliştirir ve habitusu ona herhangi bir durum karşısında nasıl davranması gerektiğini gösterir. Bahsi geçen birey sonradan Batılı değerlerin ön planda olduğu yeni bir alana geçmek isterse sahip olduğu habitusu gireceği yeni alana uygun olarak değişmeye başlar. Çünkü önceki habitusu yeni girdiği alanda kendisine yeteri kadar yardım edemeyecektir. Bu nedenle değişim kaçınılmazlaşır, ancak değişimin gerçekleşmemesi bireyin alandaki varlığını koruyamaması, diğer oyunculara karşı mücadeleyi kazanamaması anlamına gelir. Yani oyuncunun girdiği alanda etkin konuma gelebilmesi için alana uygun habitusa sahip olması gerekmektedir. Ancak mücadele alanında oyuncunun kazanmasının sağlayan bir diğer faktör, alana uygun sermayesinin olmasıdır. Bu bağlamda her üç kavramın birbiriyle ilişkisi olduğunu belirtmek gerekir.

3.2.3. Sermaye

Bourdieu'nün kavram şemasındaki öğelerden bir diğeri sermayedir. Toplumsal yapı ile ilgili çözümlerinde alan ve habitusla birlikte sermaye kavramını da kullanmıştır. Bourdieu, sermaye kavramını Karl Marx'tan ödünç almıştır. Ona göre, sermaye birikmiş emektir. Marx'ın birikmiş emekten kastettiği ekonomik sermayedir. Bourdieu de sermayeye benzer bir anlam yükler, ancak daha geniş bir sınır çizer. Çünkü onun nezdinde

sermaye sadece ekonomik değil, sosyal ve kültürel olarak da biriktirilen emektir.

Düşünsel Sosyoloji Davet'te sermayeyi şöyle tanımlar:

Sermaye, özel bir temelde, yani yalnızca failer veya bir grup fail tarafından sahiplenildiğinde onlara canlı veya şeyleşmiş emek biçimi altında toplumsal enerjiye sahip olma olanağı sağlayan (maddi veya 'bedenselleşmiş' biçimiyle) birikmiş emektir (Bourdieu, P. ve Wacquant, L. 2021: 169).

Görüldüğü üzere Bourdieu'nün sermaye kavramı Marx'inkinden içerik olarak farklılaşır. Farklılaşan aynı zamanda toplum çözümleridir. Marx, toplumsal yapıyı ekonomik sermaye ve sınıfsal çatışmalar üzerinden ele alır. Ona göre toplum, alt yapı ve üst yapı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Alt yapı üst yapıyı belirlemektedir. Bu ilişkide belirleyici olan ekonomik sermayedir. Marx ekonomik sermayeyi ön planda tutarak toplumsal yapıyı çözümlene eğilimindeyken, Bourdieu sosyal ve kültürel sermayenin de önemli olduğunu düşünmektedir. Ona göre sadece ekonomik sermaye üzerinden yapılacak bir toplum çözümlenmesi eksik ve yetersiz olacaktır. Bu nedenle ekonomik sermaye ile kültürel, sosyal ve simgesel sermayeleri de dikkate alarak bir inceleme yapmak gerektiğini düşünür.

Toplumsal olarak iktisadi nitelemesi altına sokulmuş pratiklerle yapay olarak sınırlanmamış pratiklerin iktisadına ilişkin genel bir bilim, sermayeyi, "toplumsal fiziğin enerjisini" her biçimiyle yakalamaya ve bir türeden diğer türe dönüşümünü düzenleyen yasaları bulmaya çalışmalıdır. Sermayenin (her biri kendi alt türlerine ayrılan) *üç temel tür halinde*; iktisadî sermaye, kültürel sermaye ve toplumsal sermaye şeklinde sunulduğunu gösterdim. Bu üç türe, *simgesel sermayeyi de eklemek* gerekir. Simgesel sermaye, bu türlerden herhangi birinin, algı kategorileriyle kavrandığında büründüğü biçimdir." (Bourdieu, P. ve Wacquant, L. 2021: 169).

Bourdieu, daha derin bir toplumsal yapı çözümlenmesi yapmak için sıraladığı sermaye türlerinin birlikte ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca sermaye kavramının alan ve habitusla ilişkisi de toplumsal yapıyla ilgili çözümlenmeler açısından oldukça önemlidir. Bahsi geçen sermaye türlerinin var olabilmesi için bu türlere ihtiyaç duyulan alanların olması gerekmektedir. Alanın içinde olan oyuncu, alandaki konumu ve elinde bulundurduğu sermayeler çerçevesinde bir habitus oluşturmaktadır. Yani sermaye ve türleri, alan ve habitustan bağımsız değildir.

3.2.3.1 Ekonomik Sermaye

Bourdieu, ekonomik sermayeyi doğrudan paraya çevrilebilen ve mülkiyet haklarına dönüştürülerek kurumsallaştırılabilen sermaye türü olarak ifade etmiştir. Bir diğer deyişle alandaki oyuncunun elinde bulundurduğu maddi değerlerdir. Bourdieu ekonomik sermayeden yola çıkarak toplumsal eşitsizliği açıklamaktadır. Bu bağlamda kavram, Marx'ın ekonomik sermaye kavramıyla benzerlik göstermektedir. Ona göre toplumsal eşitsizliği yaratan temel güç ekonomik sermayenin dağılımıdır. Yani ekonomik güce sahip olanlar toplumda üst konumdadır. Ekonomik sermayeye sahip olanlarla olmayanlar arasındaysa bir çatışma vardır. Bourdieu ise ekonomik sermaye kavramını oluştururken Marx'tan etkilenmiş olsa da toplumsal yapıyla ilgili çözümlerinde bu sermaye türünün tek başına yeterli olamayacağını ifade etmiştir. Ona göre, ekonomik sermayenin yanı sıra kültürel ve sosyal sermaye türleri de dikkate alınarak yapılacak bir toplum çözümlemesi kabul edilebilir niteliktedir. Çünkü ekonomik, sosyal ve kültürel sermayelerin her biri birbirleriyle ilişki içerisinde (Bahadır, M. 2020: 78). Dolayısıyla toplumsal yapıda var olan bazı eylemleri ekonomik sermaye üzerinden açıklamak mümkün olsa da bütün ilişkiler ve eylemler üzerine ekonomik sermaye merkezli bir bakış oldukça yetersizdir.

Alandaki oyuncu farklı şekillerde ekonomik sermaye birikimi elde edebilir. Bu sermaye türü bireye ailesi tarafından miras kalabilir veya birey kendi çabasıyla bu birikimi elde edebilir. Dolayısıyla ailesi zengin olan bir birey, kendisine bırakılan miras sayesinde bulunduğu alandaki konumunu güçlendirebilir ya da yeni bir alana girdiğinde daha üst bir konuma yükselebilir. Tabii ki bu durum ekonomik sermayeye ihtiyaç duyulan alanlar için geçerlidir. Eğer herhangi bir alanda diğer sermaye türlerine daha fazla ihtiyaç duyuluyorsa bu alana giren oyuncu, elindeki ekonomik sermayeyle üstün bir konuma ulaşamayacaktır.

Bourdieu'ye göre kültürel, sosyal ve simgesel sermayenin kökeninde olan sermaye ekonomik sermayedir. Yani diğerleriyle ekonomik sermaye arasında bir ilişki söz konusudur. Ona göre kültürel, sosyal ve simgesel sermaye ekonomik sermayenin dönüşmüş şeklidir (Swartz, D. 2018: 117). Başka deyişle ekonomik sermayesi zayıf olan bir bireyin belirli bir kültürel sermaye biriktirmesi olağan değildir. Kiralık bir dairede oturan ve günde on iki saat çalışan bir işçinin tek düşüncesi geçimini sağlamak ve yaşam şartlarını biraz daha iyileştirmektir. Bu kişinin mevcut koşullarda biriktirmesi gereken tek sermaye türü, ekonomik sermayedir. Dolayısıyla geçim sıkıntısıyla yaşamını sürdürmeye

çalışan bir işçinin keman çalmayı öğrenmesi veya kaliteli bir üniversite eğitimi alması mümkün değildir. Daha öncelikli ihtiyaçları olduğu için bunu kendisi de tercih etmeyecektir. Bu bağlamda örnekteki işçinin kültürel sermaye biriktirmesi mümkün değildir. Ancak ekonomik durumu yeteri kadar iyi olsaydı kültürel sermaye biriktirmesi mümkün olabilirdi.

Swartz, *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*²¹ başlıklı kitabında ekonomik sermayeyi rasyonel şekilde yönetilmesi, korunması, aktarılması ve hesaplanması daha kolay olan bir sermaye türü olarak tanımlamıştır (Swartz, D. 2018: 117). Ona göre ekonomik sermayenin diğerlerinden farkı, bu sermayeye sahip olan oyuncunun kültürel ve sosyal sermayeye daha kolay ulaşmasıdır. Yani ekonomik sermayenin kültürel ve sosyal sermayeye dönüşmesi, diğer sermayelerin ekonomik sermayeye dönüşmesinden daha kolaydır. Alandaki oyuncunun sahip olduğu sermayenin bir başkasına dönüşme özelliği, sermaye türleri arasındaki geçişkenlik olarak ifade edilmektedir. Örneğin, parasal gücü olan oyuncu, bunu kullanarak kültürel veya sosyal sermaye elde edebilir. Maddi imkanlarıyla dil öğrenebilir, resim veya piyano kursuna gidebilir, üniversite eğitimi alabilir. Yani kültürel sermayeye ulaşmak için, ekonomik sermayesini kullanır.

Ancak Bourdieu bazı malların ve hizmetlerin elde edilmesi için kültürel ve sosyal sermayeye sahip olmak gerektiğini de belirtir. Dolayısıyla sadece ekonomik sermayeye sahip olmak, alandaki diğer sermaye türlerini elde etmek için yeterli değildir. Örneğin, zengin bir aileye mensup bir birey ekonomik sermayesine güvenerek ressam olmak isteyebilir. Eğer çocukluğundan itibaren hiç resim yapmamışsa, ailesi tarafından bir eğitime yönlendirilmemişse, bir kabiliyeti yoksa sadece ekonomik sermayesini kullanarak bir ressam olması mümkün değildir. Yani bu sermaye türlerinden herhangi birine sahip olmak, diğer sermaye türlerinin elde edilmesini her zaman olanaklı kılmamaktadır. Ekonomik sermayeye sahip olan birey, bu sermaye sayesinde tüm sosyal ve kültürel değerleri elde edemeyeceği gibi, kültürel ve sosyal sermayeye sahip birey de tüm ekonomik kaynaklara ulaşamayacaktır. Bu bağlamda Bourdieu, daha derinlikli bir toplumsal yapı çözümlemesi için ekonomik sermayeyi kültürel ve sosyal sermayeyle birlikte ele almak gerektiğini ifade etmiştir.

²¹ Swartz, D. (2018). *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. Çev. Elçin Gen: İstanbul: İletişim Yayınları.

3.2.3.2 Kültürel Sermaye

Bourdieu'nün daha derin bir toplumsal yapı analizi için kavramsallaştırdığı diğer sermaye türü, kültürel sermayedir. Ona göre kültürel sermaye, “sözel beceri, genel kültürel farkındalık, estetik tercihler, okul sistemi hakkında bilgi, eğitim gibi geniş çeşitlilik gösteren olanakları kapsar” (Swartz, D. 2018: 111). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, bireyin eğitim sonucunda elde ettiği bilgiler, diplomalar ve ailesi tarafından ona aktarılan entelektüel miras bireyin kültürel sermayesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Bourdieu, toplumsal yapının işleyişinde kültürel sermayenin önemini ifade etmektedir. Bu kavramı oluşturmaktaki amaçlarından biri kültürün bir iktidar kaynağı olabileceğini göstermektedir.

Bourdieu, kültürel sermayenin eğitimde belirleyici bir ilke olduğuna dikkat çekmektedir. Bu nedenle Jean Claude Passeron ile 1964 yılında *Varisler: Öğrenciler ve Kültür*²² adlı eserini kaleme almıştır. İki yazar, bu kitapta eğitimde fırsat eşitliğinin var olmadığını ifade eder. Eğitimde fırsat eşitliğinin olabilmesi için öğrencilerin aynı kültürel sermaye birikimine sahip olmaları gerekmektedir.

Gerekli “yeteneklere” sahip herkese aynı ekonomik imkânları sağladığımızda eğitim sisteminin en üst seviyesine ve en yüksek kültür mertebesine erişme noktasında herkese eşit şans tanıdığımızı sanmak, engellerin tahlilini yarıda bırakmak ve tedrisî kriterlere göre ölçülen kabiliyetlerin, doğal “yeteneklerden” ziyade (ki tedrisî eşitsizlikleri başka nedenlere bağlayabildiğimiz sürece farazi kalacaktır), bir sınıfın kültürel alışkanlıkları ve bir eğitim sisteminin icapları veya başarıyı tanımlayan kriterleri arasındaki (az veya çok) yakınlıktan hâsıl olduğunu bilmemek demektir (Bourdieu, P. ve Passeron, J.C. 2022: 42).

Bu paragrafta anlatılmak istenen, öğrencilere ekonomik açıdan aynı şartlar sağlansa dahi onların gösterdikleri başarının aynı olmasının beklenemeyeceğidir. Çünkü eğitim insanlara eşit şartlarda sunulmamaktadır. Eşit şartlarda bir eğitim verilse bile, öğrencilerin verilen eğitimin ne kadarını alacağı kültürel sermayelerine bağlıdır. Nitekim Bourdieu'ye göre eşit şartlarda eğitim vermek mümkün değildir. Dolayısıyla eğitimde gösterilen başarılar veya başarısızlıklar onların sahip oldukları kültürel sermayelerinden kaynaklanmaktadır.

²² Bourdieu, P. ve Passeron, J.C. (2022). *Varisler: Öğrenciler ve Kültür*. Çev. Levent Ünsaldı- Aslı Sümer. Ankara: Heretik Yayınları.

Bourdieu, bahsi geçen eserde sınavlarla ilgili görüşlerini de belirtmiştir. Ona göre, yeterlilik sınavını savunanlar her ne kadar bu sınavın eşit şartlarda yapıldığını ifade etseler de gerçekte durum böyle değildir. Çünkü sınav eşit koşullarda yapılacak olsa bile, öğrencilerin ailelerinden aldıkları kültürel mirasın ve kendi çabaları sonucu elde ettikleri kültürel birikimin eşitsiz bir durum ortaya çıkaracağı muhakkaktır.

Yeterlilik sınavı savunucuları, haklı olarak statüsel nitelik ve doğuştan gelen imtiyazlara dayalı bir seçme sistemine kıyasla sınavın herkese eşit şans sağladığını ileri sürebilirler. Ancak bu, sınavın sağladığı biçimsel eşitliğin imtiyazı liyakate dönüştürdüğünü unutmaktır; zira sınav, toplumsal kökenin tesirinin kendisini tatbik etmeye devam etmesine imkân tanır; (Bourdieu, P. ve Passeron, J.C. 2022: 108).

Bu durumu örneklendirmek gerekirse, babası profesör olan bir öğrenci ile babası çiftçi olan bir öğrencinin hem ailelerinden aldıkları kültürel miras hem de kendi çabalarıyla elde ettikleri kültürel birikim farklılık arz eder. İlk öğrencinin çocukluğundan itibaren kültürel faaliyetlerle ilgilenmiş olması ona hem bir yatkınlık kazandıracak hem de diğer öğrenciden daha fazla kültürel sermaye biriktirmesini sağlayacaktır. Bu durumda yeterlilik sınavında babası profesör olan öğrenci daha yüksek bir sonuç elde edecektir. Kültürel sermaye dağılımındaki bu fark, sınavlarda ve topyekûn eğitim, öğretimde herhangi bir eşitliğin olmadığını gözler önüne sermektedir.

Bourdieu, Jean Claude Passeron ile 1970 yılında da *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*²³ adlı eseri kaleme almıştır. Bu eserde, öğrencilerin okulda gösterdikleri başarıların veya başarısızlıklarının ne doğuştan getirilen yeteneklere ne de sosyal sınıfa bağlı olduğunu, bunun tamamen kültürel sermayeyle ilişkili olduğunu söylemiştir (Can, B. 2020: 182-183). Ona göre, kültürel miras ve kültürel yatkınlıklara sahip olan öğrenciler ile diğerleri arasındaki farkı eğitim kurumlarının ortadan kaldırması mümkün değildir. Bunu dil üzerinden açıklamaya çalışmışlardır. Fransa'nın eğitim kurumlarında konuşulan dil, hocalar ve üst sınıfa mensup kişiler ile alt sınıftan gelen öğrenciler arasında mesafe koymaktadır (Bahadır, M. 2020: 90). Hocaların okulda kullandıkları dile üst sınıftan gelen öğrenciler, aileleri ve önceki deneyimleri sebebiyle aşına oldukları halde alt sınıftakilerin aşına olmamaları, onlar için bir dezavantaj yaratmaktadır. Hocalar kullandıkları dili anlamakta zorluk çeken alt sınıftan gelen

²³ Bourdieu, P. ve Passeron, J.C. (2021). *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*. Çev. Levent Ünsaldı- Aslı Sümer – Özlem Akkaya. Ankara: Heretik Yayınları.

öğrenciler konusunda bu engeli aşmaları için herhangi bir çaba göstermemektedirler. Dolayısıyla hocaların istediği dil yeterliliğine sahip olmayan öğrencilerin yetersizlikleri sınav kâğıtlarına da yansımaktadır (Bourdieu, P. ve Passeron, J.C. 2021: 148). Bu durumun ortaya çıkmasında hocaların da sorumlu olduğunu düşünen Bourdieu, Weber'den yola çıkarak şunları söylemektedir:

Papazın başarısızlığının sorumluluğu, papaz statüsünden kaynaklanan meşruiyetten ötürü nasıl Tanrı'da veya kendisinde değil de sadece müminlerin tutumlarındaysa aynı şekilde, bunu kendisine itiraf etmeden ve tüm sonuçlarını çıkarmaksızın, tam olarak anlaşılmadığından şüphelenen hoca da statüsünden kaynaklanan otoritesi sorgulanmadığı müddetçe, ne demek istediğini anlamadıklarında bu durumdan öğrencileri sorumlu tutabilir (Bourdieu, P. ve Passeron, J.C. 2021: 149).

Bu sözlerle Weber'in din adamlarına yaptığı eleştiri ile hocalara yaptıkları eleştiri arasında bir analogi kurulur. Alt sınıftan gelen öğrencilerin kültürel sermayelerinin yetersizliği nedeniyle dille ilgili sorun yaşamaları normaldir. Ancak eğitim kurumlarının dil ile ilgili sorunlarını aşmaları için bu öğrencilere ders vermesi gerekmektedir. Eğitim kurumları ise böyle bir çalışma yapmadan bütün öğrencilerden yüksek bir performans beklemektedir. Bu yaklaşımları, onları üst sınıfın çıkarlarına hizmet eder bir konuma getirmektedir (Swartz, D. 2018: 277). Dolayısıyla eğitim kurumları eşitsizliği örtük bir biçimde yeniden üretmektedir.

Kültürel sermayeyle ilgili belirtilmesi gereken bir başka nokta, bu sermaye türünün de diğerlerine çevrilmesinin mümkün olduğudur. Kültürel sermayeye sahip olan birey, bunu kullanarak ekonomik ve sosyal sermaye elde edebilmektedir. Örneğin, piyano çalabilen biri müzisyenlik yaparak para kazanabilir. Aynı zamanda yurtiçinde veya yurtdışında birçok müzisyenle tanışabilir ve bir sosyal çevre edinebilir. Görüldüğü üzere Bourdieu, kültürel sermaye kavramını etkin bir şekilde kullanarak daha derinlikli toplumsal yapı çözümleri yapma çabasında olmuş, ekonomik sermayeyle birlikte kültürel sermayeyi de kullanarak daha geniş bir kavramsal çerçeve oluşturmuştur.

3.2.3.3. Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye kavramının kullanımı dikkate alındığında, Bourdieu, James Coleman gibi sosyologlar ve Robert Putnam, Francis Fukuyama gibi siyaset bilimciler dikkati çekmektedir. Bu isimlerin kavramın gelişmesinde önemli katkıları da olmuştur. Ancak

sosyal sermayeyi sistematik bir biçimde açıklamaya çalışan ilk kişi Bourdieu olmuştur (Dika'dan akt. İnce, C. 2014: 45).

Bourdieu, *Distinction* adlı çalışmasında kültürel farklılıkların oluşmasının, yerleşmesinin ve bu farklılıkların toplumsal tabakalaşmayla arasındaki ilişkinin sadece ekonomik sermaye üzerinden açıklanamayacağını, kültürel ve simgesel sermayelerin de dikkate alınması gerektiğini vurgulamış ve sosyal sermaye kavramını bu bağlamda incelemiştir (Şan, M. K. ve Şimşek, R. 2011: 94). Görüldüğü üzere Bourdieu, sermaye türlerinin hepsinin bir arada kullanılması gerektiğini, böylece daha derinlikli bir toplumsal yapı analizi yapılabileceğini belirtmiştir. 1987 yılında bir Alman televizyonuna verdiği röportajda, sosyal alanı kumarhaneye ve sermaye türlerini de oyuncuların ellerinde bulundurdukları fişlere benzetmiştir.

Biz yalnızca ekonomik sermayemizi temsil eden siyah fişlerle değil, kültürel sermayemizi temsil eden mavi ve sosyal sermayemizi temsil eden kırmızı fişlerle kumar oynarız kumarhaneye benzeyen sosyal alanımızda. Ancak bu sermayeler birbirinin yerine kullanılamaz ve ancak bir arada olmaları hâlinde yeni bir sermaye oluştururlar (Bourdieu, P. ve Passeron, J. C. akt. Çitçi, U. S. 2011: 86).

Yukarıdaki paragrafta Bourdieu, sosyal alan ile kumarhane arasında bir analogi yapmaktadır. Ona göre kumarhanedeki oyuncuların ellerinde bulundurdukları fişler gibi, alandaki bireylerin de sahip oldukları üç sermayeleri vardır. Bunlardan biri de sosyal sermayedir. Bourdieu'ye göre, sosyal sermaye alandaki oyuncu için ekonomik ve kültürel sermaye kadar önemlidir. O, *Düşünümsel Sosyolojiye Davet* kitabında sosyal sermaye kavramını şu şekilde ifade etmiştir:

Toplumsal sermaye, bir bireyin ya da bir grubun, kalıcı bir ilişkiler ağına, az çok kurumlaşmış karşılıklı tanıma ve tanınmalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da potansiyel kaynakların toplamıdır; yani böylesi bir ağın harekete geçirmeye olanak sağladığı sermaye ve güçlerin toplamıdır (Bourdieu, P. ve Wacquant, L. 2021: 169-170).

Bourdieu için bireyin dahil olduğu topluluk, grup aidiyeti ona belirli bir sosyal sermaye birikimi kazandırmaktadır: Bireyin grupla kurduğu ilişkiler ve gruptan aldığı destek sosyal sermaye elde etmesini sağlamaktadır. Yani bireyler, sahip oldukları sermayelerin miktarı doğrultusunda bir grubun içine girebilmektedirler. Bireylerin ellerinde bulundurdukları farklı sermayeler ve bu sermayelerin miktarına bağlı olarak sosyal sınıflar oluşmaktadır. Diğer bir deyişle ekonomik veya kültürel sermaye birikimi eşit ya da benzer durumda olan

bireyler bir araya gelerek sosyal sınıf oluşturabilir. Yüksek bir ekonomik sermayeye sahip bireylerle düşük bir ekonomik sermayeye sahip bireylerin (bu durum kültürel sermaye için de geçerlidir) aynı sosyal sınıfa dâhil olmaları düşünülemez. Bu noktada belirtilmesi gereken, sadece ekonomik veya kültürel sermaye açısından üst konumda olan bireylerin değil, toplumda yaşayan herkesin belirli bir sosyal sınıfa aidiyeti bulunmaktadır. Ortalamanın altında bir ekonomik ve kültürel sermayeye sahip olan bireyler de bir araya gelerek sosyal sınıf oluşturabilirler. Ancak bu bireylerin ait olduğu sosyal sınıf, büyük bir kazanım elde etmelerine olanak sağlamayacaktır. Örneğin, bir şirketin yönetici kadrosuna iş başvurusu yapan ailesi üst konumdan biriyle ailesi daha aşağı konumdan birinin işe kabul süreçlerinde farklılıklar ortaya çıkacaktır. Babası devlette veya özel sektörde önemli görevlerde bulunmuş bir kişi büyük bir sosyal sermaye birikimi elde etmiştir. Ancak babası çiftçi veya işçi olan bir diğer kişinin bunu elde etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla işe başvuru sürecinde ilk aday diğerinden birkaç adım önde olacaktır. Örnekten de anlaşıldığı üzere, sosyal sermaye dağılımındaki farklılık toplumsal eşitsizlik yaratmaktadır. Nitekim *Varisler: Öğrenciler ve Kültür* adlı eserde kültürel sermayenin yanı sıra, sosyal sermayenin de toplumsal eşitsizlik yarattığı belirtilmiştir.

Babanın mesleğine göre yükseköğretime erişim şanslarının yaklaşık hesabı, babası tarım işçisi olan erkek çocuklarının % 1; babası sanayici olan erkek çocuklarının % 70; babası serbest meslek sahibi olan erkek çocuklarının ise % 80 oranında bu şansa sahip olduğunu göstermektedir (Bourdieu, P. ve Passeron, J.C. 2022: 14).

Bourdieu, yükseköğretime erişimdeki eşitsizliğin temel sebebini, aileden kaynaklanan sosyal sermaye dağılımındaki farklılıkta görmektedir. Ona göre sosyal sermaye birikiminin elde edilmesinde aile oldukça önemlidir.

Bourdieu'ye göre toplumda yaşayan her birey belirli bir sosyal sermayeye sahiptir. Toplumdaki bireylerin bir aileye, gruba, topluluğa vb. aidiyeti, bunların kaynaklarını kullanabilmelerine olanak tanımaktadır. Yani söz konusu aidiyet bireyler için hem tanıma hem de tanınmadır (Yarçıl, S. 2011: 131). Sonuç olarak bireyin aidiyetleri sosyal sermaye oluşturmasını sağlamaktadır. Böylece sahip olunan sosyal sermaye, kendisini alanda muhafaza etmesine olanak tanımaktadır.

Diğer sermaye türlerine dönüşme özelliği, sosyal sermaye için de geçerlidir. Belirli bir sosyal sermaye birikimine sahip birey, bu sermayesini kullanarak ekonomik veya kültürel sermaye elde edebilmektedir. Örneğin, küçük ticaret işleriyle uğraşan bir kişi yaptığı meslek dolayısıyla hem kendi mesleğinden hem de farklı mesleklerden birçok kişiyle tanışmaktadır. Söz konusu tanışıklıklarıyla zaman içerisinde işini daha da genişletmektedir. İşini genişlettikten sonra daha fazla para kazanmaya başlamaktadır. Bu durum kişinin sosyal sermayesini kullanarak ekonomik sermaye elde etmesi, yani sosyal sermayesini ekonomik sermayeye dönüştürmesidir. Yanı sıra, yüksek sosyal sermayeye sahip bir kişinin okuduğu eğitim kurumunda yönetimle daha iyi ilişkiler kurması ve daha başarılı olması da sosyal sermayenin kültürel sermayeye dönüşümüne bir örnek olarak verilebilir.

Bourdieu, toplumsal yapı çözümlemesinde ekonomik ve kültürel sermaye gibi sosyal sermayeyi de etkin bir biçimde kullanmıştır. Ona göre sosyal sermaye, oyuncunun alanda daha da güçlü olmasını sağlamakta ve ona belirli ayrıcalıklar tanımaktadır. Dolayısıyla sosyal sermaye de kültürel sermaye gibi toplumsal eşitsizlik yaratmaktadır.

3.2.3.4 Simgesel Sermaye

Bourdieu, toplumsal yapıyı çözümlmek için ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeleri bir arada kullanmıştır. Her sermaye türünün kendi özellikleri ve işlevleri vardır. Ancak bu özellikler ve işlevlerin yanı sıra, tüm sermayelerin toplumsal yapı içerisinde belirli bir simgesel değeri de vardır. Yani simgesel sermaye farklı bir sermaye türü değildir. Sadece bahsi geçen sermaye türlerinin alanda dönüştüğü gücü temsil etmektedir.

Bourdieu'nün simgesel sermaye kavramı ilk kez Kabiliye'de yaptığı çalışmalar sırasında ortaya çıkmış ve diğer çalışmalarında geliştirilmiştir. Bourdieu “iyi niyet ekonomisi” dediği sisteme işaret ederek, köylülerin mal dolaşımının maddî ve simgesel armağan değiş-tokuşu şeklinde olduğunu ifade etmiştir (Swartz, D. 2018: 131). Yani burada yaşayan köylüler açık piyasa mübadelesi yerine, bir sistem olarak “iyi niyet ekonomisini” kullanmaktadırlar. Bu bağlamda Swartz simgesel sermayeyi, “*iktidar olarak değil, başkalarının tanınma, itibar, itaat ya da hizmet yönündeki meşru talepleri olarak algılanan bir iktidar biçimi*” (Swartz, D. 2018: 131) olduğunu belirtmiştir.

Bourdieu'ye göre simgesel sermaye, diğer sermaye türlerini içinde barındıran ve bunların içinde görülebilen simgesel değerlerdir. Toplumsal yapı içerisindeki bireyi önemsizlikten kurtaran bir özelliği vardır. Birey; sahip olduğu ekonomik, kültürel veya sosyal sermayeler sayesinde toplumda belirli bir unvan veya prestij elde edebilir. Elde edilen prestij veya unvan, simgesel sermaye olarak bireyin toplumdaki konumunu güçlendirmektedir. Bourdieu, *Akademik Aklın Eleştirisi: Pascalca Düşünme Çabaları*²⁴ adlı çalışmasında simgesel sermaye kavramını güç, itibar, prestij olguları ile ilişkili olarak ele almıştır. Bu çalışmasında şöyle demektedir:

Simgesel sermayenin -övgü onur, itimat itibar, şöhret- antropolojik kökeni, aynı anda başkası tarafından onaylanma arzusu da olan “öz sevgi”yi egoistçe tatmin etme arayışının ilkesi olabilir: İnsanın en büyük alçaklığı, övgü arayışdır ama üstünlüğünün alameti de budur, zira dünyada hangi mülke sahip olursa olsun, ne kadar sıhhat ve refah içinde olsun, insanların saygısına mazhar değilse, tatmin olmaz. Simgesel sermaye, tahakküm kurmasını sağladığı kişilere bağımlılık anlamına gelen tahakküm biçimlerini mümkün kılar: Ancak saygı, kabul inanç, itibar ve başkalarının güveni dâhilinde ve bunlar suretiyle var olur ve ancak varlığına inandırmayı başardığı sürece baki olabilir (Bourdieu, P. 2019: 198-199).

Bourdieu'nün burada anlatmak istediği, simgesel sermayenin elde edilmesinin birey için ne kadar önemli olduğudur. Simgesel sermaye farklı bir sermaye türü değildir. Ekonomik, kültürel ve sosyal sermayenin alanda dönüştüğü gücü temsil etmektedir. Bireyin elinde bulundurduğu herhangi bir sermaye türünün değeri, alanda karşılık bulunduğu değerle ilgilidir. Kültürel sermayenin değerli görülmediği bir alanda, ortalamanın üstünde bir kültürel sermayeye sahip olan bireyin simgesel değer üretmesi olanaksızdır. Bu durum diğer sermaye türleri için de geçerlidir. Toplumsal alanda bireyin elde ettiği maddi gelir, kültürel birikim veya sosyal ilişkiler başkaları tarafından saygıyla karşılandığı takdirde bireyi tatmin etmektedir. Diğerleri tarafından saygıya layık görülmediği takdirde, bu birikimlerin birey için bir önemi olmamakta ve kendisini tatmin edememektedir.

Bourdieu'ye göre “*simgesel sermaye kişiyi -hem önem hem de anlam yokluğunu ifade eden- önemsizlikten kurtarır*” (Bourdieu, P. 2019: 287). Bireyin toplumsal alanda var olabilmesi için ekonomik, kültürel veya sosyal sermayeden daha fazlasına ihtiyacı vardır. Eğer bahsi geçen sermaye türlerinin toplumsal alanda herhangi bir simgesel değeri yoksa,

²⁴ Bourdieu, P. (2019) Akademik Aklın Eleştirisi: Pascalca Düşünme Çabaları. Çev. P. Burcu Yalım. İstanbul: Metis Yayınları.

bunlara sahip olmanın da bir önemi yoktur. Bu sermayeler bir simgesel değere dönüştüğü takdirde bir anlam ifade etmekte ve bireyi önemsizlikten kurtarmaktadır.

Bourdieu'ye göre ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye türlerinin her birinin toplumsal alanda simgesel değer oluşturacak potansiyeli vardır. Eğer başarılı bir biçimde kullanılırlarsa simgesel sermaye elde edilir. Bourdieu daha çok ekonomik sermaye ile simgesel sermayenin birbirlerine dönüşmesi üzerine örnekler vermektedir. Simgesel sermaye ekonomik sermaye gibi biriktirilebilir, belirli koşullarda ve kurlarda ekonomik sermayeyle mübadele edilebilir (Swartz, D. 2018: 133). O, söz konusu dönüşümü kapitalist toplumlardaki kişisel çıkar üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Kapitalist toplumlarda kişisel çıkar genellikle bireyin elde ettiği ekonomik birikim ile ilişkilendirilmektedir (Swartz, D. 2018: 132). Bir kişinin belirli yatırımlar yaparak elde ettiği maddi gelir, toplum tarafından kişisel çıkar olarak görülürken; hayır kurumlarına, din, bilim ve sanat kuruluşlarına yapılan yatırımlar ise böyle görülmemektedir. Başka bir deyişle bir kişinin ekonomik olarak büyük bir gelir elde etmeyeceği sektöre yatırım yapmasını insanlar, hayırseverlik veya toplumsal fayda olarak anlamlandırır. Bir kişi araba galerisi, giyim mağazası veya ticaret merkezi işlettiği zaman ekonomik sermaye elde eder. Ancak bunu büyük bir simgesel değere dönüştüremez. Bir huzur evi, hayvanları koruma derneği, okul, sağlık ocağı, camii, kilise, sinagog vb. kuruluşlar oluşturmak ise simgesel sermaye birikimine sahip olmasını sağlayacaktır. Böylece bu kuruluşlara yatırım yapan kişiler toplum tarafından büyük saygı ve itibar görmektedir. Yani insanlar hiçbir kişisel çıkar elde etmeden sadece hayır için böyle bir faaliyet yürüttüklerini düşünseler de gerçekte olan, büyük bir simgesel sermaye elde edildiğidir. Dolayısıyla birey, ekonomik sermayesini kullanarak simgesel sermaye elde etmektedir. Ancak bu durum, diğer sermaye türlerinin simgesel sermaye elde etmek için yetersiz olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin sanata büyük ilgi gösterilen bir toplumda, ortalamanın üzerinde bir kültürel sermaye birikimine sahip olan birey, diğerlerine nazaran daha güçlü bir simgesel değer oluşturabilir. Toplumda yaşayan diğer insanlar tarafından saygı ve itibar görmek bireyi değersizlikten ve önemsizlikten kurtaracaktır.

Simgesel sermayenin bir diğer özelliği ise kişi yaşamını kaybettikten sonra bile sahip olunan simgesel değerın devam etmesidir. Örneğin bilim insanı Isaac Newton, önemli bir kültürel sermaye birikimine sahip olduğu için hem yaşadığı dönemde hem de öldükten

sonra toplumsal alanda önemli bir simgesel değere sahip olabilmıştır. Günümüzde bile bilim tarihine yaptığı katkılardan dolayı, insanlar tarafından büyük bir saygı görmektedir.

Sonuç olarak birey sahip olduğu ekonomik, kültürel veya sosyal sermaye sayesinde belirli kazanımlar elde edebilmektedir. Ancak elde ettikleri toplumsal alanda simgesel sermayeye dönüşemiyorsa bir anlam ifade etmemektedir. Dolayısıyla bireyin varoluşu, bir anlamda simgesel sermayeye sahip olmasıyla ilişkilidir.

3.2.4. Simgesel Şiddet

Bourdieu, şiddet kavramını farklı bir bakış açısıyla ele alıp incelemiştir. Ona göre, insanlar gündelik hayatlarının her aşamasında farkına varamadıkları gizli bir şiddete maruz kalmaktadırlar. O, insanların maruz kaldıkları gizli şiddeti, simgesel şiddet olarak tanımlamıştır.

Bourdieu, simgesel şiddet kavramını ilk kez 1970 yılında Jean-Claude Passeron ile kaleme aldığı *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri* adlı eserde kullanmıştır. Bourdieu ve Passeron'a göre, toplumda düzen oluşturmak için sosyal kısıtlamalar veya baskıya dayanan fiziksel kontrol yerine, kültürel mekanizmalar tarafından dolaylı olarak üretilen ve gizlenen örtük bir kontrol mekanizması kullanılmaktadır (Yarım, U.S. 2019: 72). İktidar tarafından örtük bir şekilde kullanılan kontrol mekanizmalarından en önemlisi pedagojik eylemdir.

Bourdieu' (2021)'ye göre, *“her pedagojik eylem (PE) kültürel bir keyfiyetin, keyfi bir iktidar tarafından dayatılmasını içermesinden ötürü objektif olarak sembolik bir şiddettir”* (35). Pedagojik eylem bazı toplumlarda iktidar tarafından dayatılarak, üst sınıf-ezilen sınıf arasındaki kültürel keyfiyetin yeniden üretilmesine sebep olmaktadır. Yani eğitim kurumlarında üst sınıfın sahip olduğu egemen kültür yeniden üretilmekte, toplumsal dolaşıma sokulması durumuysa simgesel şiddet yaratmaktadır. Yani eğitim kurumları, öğretmenler ve müfredat üzerinden toplumsal tabakalaşmayı var kılmaktadır. Bunun sonucunda, üst sınıfa mensup öğrenciler eğitsel açıdan yükselişe geçerken diğerleri ya düşüşe geçmekte ya da kendilerini yetersiz gördükleri için eğitim sisteminden uzaklaşmaktadırlar. Bunu üst sınıfın kültürünün tüm öğrencilere dayatılması olarak okumak mümkündür. Örneğin, daha önce de değinildiği gibi Fransa'nın eğitim

kurumlarında hocaların ve üst sınıftan gelen öğrencilerin kullandıkları dil arasında bir uyum söz konusudur. Alt sınıfa mensup öğrencilerin kullandıkları dil ise yetersiz kalmaktadır. Bu durumda okuldaki hocalar dersi anlatırken daha çok akademik kurumların aşına olduğu dili kullanabilen üst sınıfa mensup öğrencilerle diyaloga girmektedir. Dolayısıyla alt sınıftan gelen öğrenciler bir nevi kenara itilmektedir. Bu nedenle Bourdieu, eğitim kurumlarının bir simgesel şiddet ürettiğini söyler.

Ancak dikkat edildiğinde, uygulanan simgesel şiddet hem egemen olan üst sınıf hem de ezilen alt sınıf tarafından bir suç ortaklığı olarak vardır. Bu bağlamda Bourdieu'nün simgesel şiddet kavramıyla ilgili yaptığı önemli tespitlerden biri, simgesel şiddetin insanlar tarafından bir şiddet olarak algılanmadığıdır. O, söz konusu algıyı şöyle açıklar:

Simgesel şiddet, itaat olarak algılanmayan itaatleri, "kolektif beklentiler"e, toplumsal olarak aşılınmış inançlara dayanarak çekip çıkaran şiddettir. Tıpkı sihir kuramı gibi, simgesel şiddet kuramı da bir inanç kuramına, hatta daha da ötesi, bir inancın yeniden üretim kuramına, kendilerine, bir durum ya da söylemde yer alan buyrukları algılamalarını ve onlara itaat etmelerini sağlayacak algılama ve değerlendirme kalıplarıyla donatılmış eyleyiciler üretmek için gerekli toplumsallaşma çalışması kuramına dayanır (Bourdieu, P. 1994: 188).

Yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı gibi, simgesel şiddet toplumsal inançların içselleştirilmiş sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. O, "*Simgesel şiddet, mümkün olan en basit şekilde ifade edersek, bir toplumsal fail üzerinde, onun kendi suç ortaklığıyla uygulanan şiddet biçimidir*" (Bourdieu, P. ve Wacquant, L. 2021: 227) der. Yani simgesel şiddet hem uygulayanlar hem de maruz kalanların farkında olmadan ürettikleri karşılıklı bir suç ortaklığıdır. Bourdieu, *Televizyon Üzerine*²⁵ adlı çalışmasında simgesel şiddetle ilgili önemli örnekler vermektedir. Ona göre, televizyon insanlara görünmez bir sansür uygulanmaktadır. Uygulanan bu sansür, siyasal müdahaleler sonucunda yapılmaktadır. Siyasal sistemlerin kanallara yaptığı atamalar ve belirli müdahaleler bir simgesel şiddet özelliği taşımaktadır. Herhangi bir televizyon programında hem konuklara hem de programı sunan kişiye belirli bir baskı uygulanmaktadır. Bu durumda konu seçimi, davet edilen konuklar veya zamanın ayarlanması gibi detaylarda belirli bir denetim ve müdahalenin olduğu görülmektedir. Bir televizyon programına davet edilen kişi aslında kendi özerkliğinden feragat etmektedir. Çünkü programa davet edilen kişi belirli bir konuda, belirli bir süre zarfı içerisinde, belirli başlıklar altında konuşma yapmak durumundadır. Kişi istediği sürede ve istediği şekilde konuşmamaktadır. Her ne kadar

²⁵ Bourdieu, P. (2021). *Televizyon Üzerine*. Çev. Alper Bakım. İstanbul: Sel Yayınları.

davet edilen konuğun simgesel şiddete maruz kaldığı düşünülse de aslında programı sunan kişi de simgesel şiddete maruz kalmaktadır. Suç ortaklığı bu noktada su yüzüne çıkmaktadır. Bourdieu'nün suç ortaklığı ifadesiyle kastettiği şey, simgesel şiddeti uygulayan kişiyle buna maruz kalan kişi arasındaki ilişkidir. Çünkü her iki taraf bu duruma farkında olmadan rıza göstermektedir. Yani sistemin içindeki insanlar manipüle ettikleri ölçüde manipüle edilmektedir. Hatta Bourdieu'ye göre, “*genel olarak manipüle edildiklerinde ve bunun bilincinde olmadıklarında daha iyi manipüle ederler*” (Bourdieu, P. 2021: 18).

Bourdieu'nün simgesel şiddet kavramı üzerine yoğunlaştığı bir diğer çalışmasıysa 1998 yılında yayınladığı *Eril Tahakküm*²⁶’dür. Bu çalışmada daha çok kadın ve erkek eşitsizliği üzerinden örnekler vererek simgesel şiddet kavramına vurgu yapmaktadır. Ataerkil toplumlarda kadınların erkeklerden daha aşağı bir konumda olmasını ve her iki tarafın bu duruma rıza göstermesini Bourdieu, bir simgesel şiddet biçimi olarak çözümlenmektedir. Bu bağlamda, kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkisi simgesel şiddet üzerinden kurulmaktadır. Bu ilişki biçiminden her ne kadar erkek sorumlu tutulsa da gerçekte kadın da erkek kadar sorumludur. Bourdieu'ye göre, “*Hükmedilenler, tahakküm ilişkilerine hükmedenlerin bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerle bakarlar, bu da bu kategorilerin doğalmış gibi görünmelerine yol açar. Bu onları sistematik bir şekilde kendi kendini değersizleştirmeye, hatta aşağılamaya götürebilir*” (Bourdieu, P. 2014: 50). Bourdieu'nün kastettiği, Kabiliye'deki kadınların kendi cinsel organlarını itici, kusurlu ve çirkin olarak görmeleri ve kendilerine bir değersizlik atfetmeleridir. Böyle bir düşünceye sahip olmaları, eril tahakküm ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Hatta Bourdieu modern kadınların moda uyum göstermelerini, “ideal” beden ölçülerine ulaşma çabalarını da bir aşağılama olarak görmektedir. Sistem tarafından belirlenmiş bu kurallara uyan kadınlar, uymayanlara dair aşağılayıcı bir tutum içerisine girmektedirler. Bu bağlamda, kadınların da hemcinslerine dair bu aşağılayıcı imgeye katıldıkları görülmektedir (Bourdieu, P. 2014: 51).

Bourdieu'nün *Eril Tahakküm*'üyle toplumsal cinsiyet eşitsizliği tartışması bir daha gündeme gelmektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri toplum içerisinde oluşturulmakta ve insanlar tarafından devam ettirilmektedir. Herkes doğduğu andan itibaren içinde bulunduğu

²⁶ Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm*. Çev. Bediz Yılmaz. Ankara: Bağlam Yayınları.

toplumsal alanın kurallarını öğrenmeye ve bu yönde düşünce geliştirerek eylemde bulunmaya başlar. Toplumsal alanda var olan ataerkil cinsiyet ilişkileri içerisinde yetiştikleri için de eril tahakkümü kabul etmeleri, benimsemeleri ve bu duruma uyum sağlamaları daha kolay olur. Böyle bir toplumda her ne kadar erkeğin durumu daha avantajlı görünse de gerçekte erkek de simgesel şiddete maruz kalmaktadır. Çünkü kadının belirli bir rolü olduğu gibi erkeğin de vardır.

Görüldüğü gibi, Bourdieu simgesel şiddet kavramını birçok eserinde kullanmıştır. Fiziksel şiddetin aksine daha nazik ve incelikli bir biçimde var olan simgesel şiddet, toplumsal yapı çözümlemelerinde dikkatle ele alınması gereken bir kavramdır. Bourdieu; alan, habitus ve sermayeyle birlikte simgesel şiddeti bu amaçla kullanmıştır.

Bourdieu'nün toplumsal yapı çözümlemesinde kullandığı kavramlarla oluşturduğu sosyoloji yaklaşımı- çıkış noktası her ne kadar Fransız toplumu olsa da- ülke sınırlarını aşmıştır. Yaklaşımın 'sınır tanımazlığı', sosyoloji disiplinin de ötesine geçen bir nitelik kazanmıştır. Dolayısıyla küresel olduğu kadar, disiplinler arasıdır. Edebi eserlerin içinde üretildikleri toplumsal koşullardan bağımsız ele alınamayacakları gerçeği, söz konusu disiplinlerarasılığı beslemektedir. Çünkü edebi eserlerin onları kuşatan dış toplumsal gerçeklik kadar, içlerinde barındırdıkları kurguya dayalı toplumsal bir gerçeklikleri de vardır. Bu durum edebi eserleri, sosyoloji disiplininin ilgi alanı haline getirir. Böyle bir zemine dayanarak, Azerbaycan edebiyatının önemli yazarlarından Kurban Said'in yaşadığı döneme ve Azerbaycan ile sınırlı olmayan toplumsal gerçeğe dair düşüncelerini edebi eserlerine yansıttığı söylenmelidir. Nitekim edebi faaliyetlerinin roman türündeki tüm karşılığı olan *Ali ve Nino* ile *Altunsaç* romanları; karakterleri, olay örgüsü ve mekânları ile zengin bir sosyolojik içerik sunmaktadır. Bu romanlardaki sosyal yaşamın, sınıfsal yapının, etnisite ve dine dayalı kültürel mücadelelerin alan, habitus, sermaye ve simgesel şiddet kavramlarıyla çözümlenmeye yatkınlıkları ve söz konusu kavramların disiplinlerarası işlevsellikleri ise metin analizlerinde Bourdieu'nün yaklaşımını 'ideal' bir adres haline getirmektedir. Azerbaycan edebiyatında daha önce böyle bir denemenin yapılmamış olması ve Kurban Said'in toplumsallığı yoğun edebi metinlerinin farklı bir okumayla ele alınacak olması, bu çalışmayı ilgi çekici hale getiren detaylardır.

4. KURBAN SAİD'İN HAYATI ve ÇALIŞMALARI

Azerbaycan edebiyatının önemli yazarlarından Kurban Said, eserleriyle olduğu kadar hayatıyla da dikkat çekici bir isimdir. Romanlarındaki karakterlerin hayatını şekillendiren siyasi ve toplumsal çalkantılar, öncelikle onun hayatını şekillendirmiştir.

4.1. Kurban Said'in Hayatı

Kurban Said (1905-1942), 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının en önde gelen yazarlarından biridir. Yazarın gerçek ismiyle ilgili farklı tartışmalar mevcuttur. Bazı araştırmacılara göre Kurban Said, Azerbaycan edebiyatının önemli yazarlarından olan Yusuf Vezir Çemenzeminli'dir. Ancak Yusuf Vezir Çemenzeminli'nin yaşadığı dönemde *Ali ve Nino* isimli kitap yayınlanmıştır ve kendisi yazar haklarıyla ilgili hiçbir iddiada bulunmamıştır. Bazı araştırmacılar ise Kurban Said'in Lev Nussimbaum adında yabancı bir yazar olduğunu iddia etmektedir. Ancak üzerinde en çok ittifak edilen isim Muhammed Esad Bey'dir. Kurban Said'in gerçek kimliğinin Muhammed Esad Bey olduğuyla ilgili en önemli iddiayı ortaya atan kişi, Azerbaycanlı araştırmacı Nuride Ateşi'dir. Kendisi Esad Bey'le ilgili yurtdışında olan neredeyse tüm belgelere ulaşmıştır. Yaptığı geniş çaplı araştırmadan sonra Kurban Said'in Muhammed Esad Bey olduğuna kanaat getirmiştir. Bu bağlamda, Esad Bey'le ilgili detaylı bilgiler içeren *Yüz Yılın Sırları*²⁷ kitabını yazmış ve bazı programlarda konuşmalar yapmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, günümüzde dahi Kurban Said'in gerçek kimliği büyük bir tartışma konusudur.

Muhammed Esad Bey'in yaşamı gibi doğumuna dair bilgiler de ilgi çekicidir. O, 1905 yılında Zürih'ten Bakü'ye hareket eden bir trenin içerisinde dünyaya gelmiştir (Ateşi, N. 2007: 17). Tren, Rusya ile Ukrayna arasındaki çölde ilerlerken oluşan ani sarsıntılar sebebiyle annesinin doğum sancıları başlamış ve nihayetinde Esad Bey doğmuştur. Muhammed Esad Bey'in trende doğduğu bazı belgelerde belirtilse de resmi evraklar doğum yeri olarak Bakü'yü göstermektedir (Ateşi, N. 2007: 18).

Esad Bey'i daha yakından tanımak için, öncelikle ailesi ve soy kütüğüyle ilgili bilgilere yer vermek gerekmektedir. Nitekim bazı araştırmacılar tarafından kendisinin Yahudi

²⁷ Ateşi, N. (2007). *Yüzyılın Sırları: Muhammed Esad Bey: Devrin ve Şer'in Kurbanı*. Bakü: Nurlan Yayınları.

olduğuyla ilgili ortaya atılan iddialara açıklık getirmek için bu bilgiler oldukça önemlidir. Esad Bey'in soy kütüğüne bakıldığında, büyükbabası Esad Han İbn Arslan, dedesi Arslan Han Esad Han oğlu, babası İbrahim Arslan oğludur. Ailesi toplumsal yapının üst sınıfında yer alan saygın bir Şii Müslüman ailedir (Ateşi, N. 2007: 18). Esad Bey'in büyükbabası olan Esad Han İbn Arslan Semerkant'tan Azerbaycan'a göç etmiş bir asilzadedir. Büyükbabası Azerbaycan'ın bir Fars eyaleti olduğu dönemde, sarayda bir memur olarak görev yapmıştır. Onun oğlu olan Arslan Han Esad ise meslek olarak askerliği seçmiş ve Rus ordusunda komutanlık yapmıştır. Aldığı görevlerde gösterdiği başarı sebebiyle Çar, ona soylu unvanı vermeyi layık görmüştür. Ayrıca yaptığı hizmetlerden dolayı hükümet tarafından kendisine Bakü'de ve Tiflis'te arazi hediye edilmiştir. Arslan Han Esad 40 yıl asker olarak görev yaptıktan sonra, Çar hükümetine müracaat ederek babasının yaşadığı şehir olan Semerkant'a gönderilmek istemiştir. Semerkant'a geldikten kısa süre sonra da vefat etmiştir. Arslan Han Esad'ın oğlu olan İbrahim Bey Arslanoğlu ise Bakü'de birçok petrol kuyusuna sahip bir asilzadedir. Dedesi ve babası gibi İbrahim Bey de İmam Cafer tarikatının üyesi olan Şii bir Müslümandır. Kendisinin ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir (Ateşi, N. 2007: 512). Ateşi kitabında Esad Bey ile ilgili bu bilgilere, onunla 20 yıl boyunca hem edebi hem arkadaşlık hem de akrabalık ilişkisi olan Ahmet Cemil Mazhar'ın yine Esad Bey'in arkadaşı olan Ömer Erenfels'e 1975 yılında yazdığı mektup sayesinde ulaşıldığını belirtmiştir (Ateşi, N. 2007: 18).

Esad Bey'in anne tarafından soy kütüğüne bakıldığında, annesinin Çarlık Rusya'nın önemli asilzade ailelerinden olan Slutskiler'den olduğu görülmektedir. Sulutskiler, Rus Ortodoks bir ailedir. Bu ailenin soy ağacı, Rus asilzade olan ve Çar IV. Vasili'nin sarayında görev yapan Boyar Slutski'den başlamaktadır. Esad Bey'in annesi Slutskiler ailesinin üç kız çocuğundan biri olan Alişa'dır. Alişa daha sonra İslam dinini kabul ederek ismini Ayşe olarak değiştirmiştir. Berta ve Sofiya adında iki kardeşinin de olduğu bilinmektedir. Alişa'nın kardeşi olan Sofiya, 1887 yılında Hanoğlu Mazharla evlenmiştir. Eşi, Sünni fıkıh mezheplerinden birisi olan Hanefi mezhebindedir (Ateşi, N. 2007: 513). Esad Bey'in yazdığı son romanda teyzesinin ismi olan Sofiya ismini kullandığı görülmektedir. Alişa'nın diğer kardeşi olan Berta'nın ise hiç çocuğu olmamıştır. Berta, Bakü'de yaşayan ve Yahudi asıllı olan Abraham Nussimbaum ile evlenmiştir. Slutskiler ailesi Bolşevik bir ailedir. Aile sol görüşte olması sebebiyle tutuklanmıştır. Ancak Esad Bey'in babası İbrahim Arslanoğlu'nun yardımları sayesinde serbest kalmışlardır. İbrahim Bey, sonrasında ailenin bir üyesi olan Alişa ile evlenmiştir (Ateşi, N. 2007: 20). Esad

Bey'in annesi Alişa, Şubat 1911 yılında vefat etmiştir. Bazı kaynaklar Alişa'nın intihar ettiği bilgisini vermektedir (Ateşi, N. 2007: 513).

Muhammed Esad Bey'in bakıcısı olan Alise Şulte, yazar için önemli bir insandır. Nitekim annesi genç yaşta vefat ettiği için, Esad Bey'in büyümesinde bakıcısının emeği vardır. Alise Melanie Dette 15 Temmuz 1868 yılında bir Alman ailesinin üyesi olarak dünyaya gelmiştir. Babasının adı Johann, annesinin adı ise Melanie'dir. Ailesi şarap işiyle uğraşmıştır. Alise, gençliğinde tanıştığı Hermann Şulte ile evlenmiş ve sonrasında Gürcistan'a gitmiştir (Ateşi, N. 2007: 514). 1911 yılında eşi Hermann'ın vefat etmesiyle Gürcistan'dan ayrılarak Bakü'ye ablalarının yanına dönmüştür. Bu dönemde Esad Bey annesini kaybettiği için, Esad Bey'in babası İbrahim Bey Alise'nin Esad'a bakmasını istemiştir. Esad Bey, Alise'yı kısa bir süre zarfında sevmeye başlamış ve onunla daha çok zaman geçirmiştir. Alise sayesinde akıcı bir şekilde Almanca öğrenmiştir. Onunla ömrünün sonuna kadar irtibatını kesmediği bilinmektedir. Hatta Esad Bey ölmeden önce vasiyetnamesinde her şeyini Alise'ye bırakmıştır. Esad Bey'in ölümünden 2 ay sonra bakıcısı olan Alise İtalya'nın Rapollo şehrine yerleşmiştir. İki yıl burada yaşadıkdan sonra 7 Mayıs 1954 yılında vefat etmiştir. İtalya'da defnedilen Alise'nin mezarı, 1971 yılında bozulmuştur. Bunun sebebi, mezarının kirasının fakirler fonu tarafından ödenememesidir. Bu durumda mezar yeri başka birine satılmıştır. Alise Şulte hiçbir miras bırakmadığı gibi, herhangi bir varisinin de olmadığı bilgisi mevcuttur (Ateşi, N. 2007: 515).

Esad Bey'in çocukluğuyla ilgili günümüzde de başvurulan en önemli kaynaklardan birisi, bakıcısı olan Alise Şulte'nin onun hakkında yazdığı biyografidir. Esad Bey, İbrahim Bey Arslanoğlu ile Alişa Slutski'nin tek çocuğudur. Babası daha önce de belirtildiği gibi, Azerbaycan'ın petrol zenginlerindedir. Esad ismini büyükbabasından almıştır, ancak babasının onu küçüklüğünde Lev (лев), yani Esad -Esad kelimesi Arapça Aslan anlamına gelmektedir- diye çağırıldığı bilinmektedir.

Esad Bey'in küçük yaşlarından itibaren zeki bir çocuk olduğu belirtilmektedir. Ancak küçük yaşlarda -her ne kadar sonrasında yanlış olduğu ortaya çıksa da- kendisine kalp yetmezliği teşhisi konmuş ve daha dikkatli yaşamak zorunda kalmıştır. O, Bakü'nün Doğu tarzında olan sokaklarında gezmeyi çok sevmiş ve çocukluğundan itibaren tarihe büyük bir merak duymuştur. Özellikle kitap okumayı çok sevdiği bilinmektedir (Alise Şulte'nin "Esad Bey'in Biyografisi"ne atfen Ateşi, N. 2007: 21).

Kendisiyle ilgili kaleme aldığı *Hayatımın Tarihi*²⁸ başlıklı yazısında, doğduğu günden itibaren var olma probleminin başladığını belirtmiştir. İnsanların doğdukları evin ve şehrin kendilerini özel hissetmelerini sağladığını dile getirmiş ve onlara sorulduğunda en azından doğdukları yeri gösterebildiklerini ifade etmiştir. Ancak aynı soru kendisine sorulduğunda bu konuyla ilgili hiçbir şey söyleyemediğini, çünkü doğduğu yerin bir tren olduğunu vurgulamıştır. Oysa, insanların yıllar sonra doğdukları şehre, semte veya eve yaptıkları ziyaretler, onlara tarifi mümkün olmayan güzel hisler yaşatmaktadır. Kendisinin ise bu hisleri yaşamasının mümkün olmadığını, olsa bile bir trene binmesi gerektiğini ve bunun da insana o hisleri tam olarak yaşatamayacağını dile getirmiştir. Kendi ifadesiyle Zürih'ten gelen tren, Bakü'ye vardığında dünyaya gelmiş ve Bakü'deki büyük bir kargaşanın²⁹ içine düşmüştür.

1911 yılında annesini kaybettikten sonra, teyzesi Berta'yla beraber yaşamaya başlamıştır, sonrasında teyzesi onu evlatlık almıştır. Alişe Şulte'nin sayesinde öğrendiği Almanca'ya sonrasında Bakü'deki İmperatorskaya Jimnazyumu'nda Rusça, Arapça ve Farsça'yı da eklemiştir. Burada eğitim alırken edebiyata oldukça büyük merakı olduğunu fark etmiş ve ilk edebi faaliyetlerine şiirler yazarak başlamıştır (Ateşi, N. 2007: 24).

Bolşeviklerin Azerbaycan'a girmesinin ardından, 1920 yılında Esad Bey ve ailesi bir daha dönmek üzere Azerbaycan'ı terk etmiştir. O dönemde Bolşevikler Gürcistan'a henüz gelmediği için, Esad Bey'in ailesi buraya göç etmiştir (Ateşi, N. 2007: 36). Gürcistan'da olduğu dönemde anne-babasını kaybetmiş, teyzesi Berta ve onun eşi Abraham Nussimbaum ile yaşayan bir Esad Bey vardır. Leo Nussimbaum adını alması da teyzesinin onu evlatlık edinmesiyle bu dönemde olmuştur. Arkadaşı Ahmet Cemil Mazhar, Abraham Nussimbaum'un Bakü'de yaşayan Yahudilerden olduğunu, ancak Bakü'deki kargaşadan sonra Türkiye'ye gittiğini söyler. Türkiye'deyken Abraham'ın üzerinde yaşlı bir Tiflis vatandaşının pasaportu vardır, ancak Bolşevikler Kafkas devletlerini ele geçirdikleri için Abraham'da olan pasaport geçersiz sayılmıştır. Bu durumda olanlara Türkiye, Avrupa

²⁸ Bu bilgilere Nuride Ateşi tarafından ulaşılmıştır. Yazar, *Yüzyılın Sırları* kitabında arşivden aldığı bu yazıyı olduğu gibi yayınlamıştır. Yazının orijinali için Bkz. Essad Bey. (1931). "Die Geschichte meines Lebens-Hayatımın Tarihi". *Literarsiche Welt-Edebiyat Alemi*.

²⁹ Русская Революция 1905 года (1905 Rus Devrimi), Esad Bey'in doğduğu tarih olan 1905 yılında, Rus devrimciler tarafından Çarlık Rusya'sına karşı yapılan devrimdir. Moskova ayaklanmasında hükümet hedef alınmıştır. İmparatorluğun başka bölgelerinde buna benzer pek çok ayaklanma çıkmıştır. Bu devrimin sonucunda, Çarlık Duması kurulmuş ve anayasal monarşiye geçilmiştir. Ancak 1905 Devrimi ile Çarlık rejimi yıkılmamıştır.

limanlarına gitmeleri için özel vizeler düzenlemiştir. Dolayısıyla Esad Bey'in adı evraklara Leo olarak geçmiştir. Evraklarda Esad Bey ya da yeni adıyla Leo Nussimbaum, 1905 yılında Kiev'de dünyaya gelmiş, babası Bakü'de petrol kuyusu sahibi olan Abraham Nussimbaum olarak kayıtlanmıştır.

Esad Bey, Abraham Nussimbaum ile Gürcistan'dan Türkiye'ye geçtikten sonra bir dönem burada ikamet ederler. O, İstanbul'u çok sever ve İslam dinine derinden bağlı olduğu için buradaki atmosfer kendisini adeta büyüler. Ancak kısa bir dönem sonra, Rus ajanlarının sayısının Türkiye'de çoğalmasından dolayı Roma'ya gitmiştir (Ateşi, N. 2007: 38). Bir süre de Roma'da konakladıktan sonra Paris'e geçmiştir. Esad Bey Paris'teyken akrabaları okuması için İngiltere'ye gitmesini tavsiye ederler, ancak iyi düzeyde Almanca bilmesi nedeniyle Almanya'ya gitmesinin daha uygun olduğu konusunda mutabık kalırlar. Esad Bey Abraham'la birlikte Berlin'e gitmiş ve orada Abraham'ın kardeşinin yanında kalmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra Esad Bey Almanya'da eğitim almaya başlamıştır.

Esad Bey, Berlin'de Rus Göçmen Jimnazyumu'nda eğitim görmüştür. 1922 Ağustos'unda Osmanlı İmparatorluğu'nun Berlin büyükelçisi Hafız Şükrü Bey'in yardımıyla yeniden Müslüman kimliğini elde etmiş ve tekrar kendi adını almıştır. Esad Bey'in 1923 yılında Almanya'daki İslam Cemiyeti'ne üye seçildiği ve bir yıl sonra diğer Müslüman öğrencilerle birlikte İslamia Cemiyeti'ni kurduğu bilinmektedir. 1923 yılında Fridrich Vilhelm Üniversitesi'nin İslam Tarihi bölümünü kazanmış. İki yıl sonra bitirip 1926 yılından itibaren bir gazetede çalışmaya başlamıştır (Ateşi, N. 2007: 515). Almanya'da yedi yıl gazetecilik yapan Esad Bey, toplam olarak 144 makale kaleme almıştır. Başarılı bulunan yazı faaliyetlerinden dolayı, 1930 yılında Alman Yazarlar Birliği'ne üye seçilmiştir. Özellikle *Doğuda Petrol ve Kan* adıyla yayımlan ilk eseri, Almanya'da oldukça büyük bir etki yaratmıştır. Ancak bir süre sonra Hilal Münşi³⁰'nin kendisiyle ilgili ithamları nedeniyle Gestapo tarafından takibe almış ve 1935 yılında Almanya'da tüm eserleri yasaklanmıştır (Ateşi, N. 2007: 516).

Esad Bey, 1932 yılında çalıştığı gazetede tanıştığı Yahudi asıllı Erika Lovendhal ile evlenmiş, ancak kısa bir süre sonra eşinden ayrılmıştır. Ayrılığın ardından Afrika ve Arap ülkelerine seyahat etmiştir. Libya'da bulunduğu dönemde Mussolini'nin Afrika'daki valisi

³⁰ Hilal Münşi, 1919 yılında Azerbaycan'dan Avrupa'ya eğitim almak için gönderilen öğrencilerden biridir.

olan İtalo Balbon ile görüşmüş, seyahat izlenimlerini ise *Allahu Ekber* eserinde kaleme almıştır (Ateşi, N. 2007: 517).

Esad Bey'e 1937 yılında Mussolini hakkında bir biyografi yazması teklif edilmiş, karşılığında İtalya devleti tarafından kendisine her türlü yardımın yapılacağı taahhüdünde bulunulmuştur. Ancak Hilal Münşi'nin suçlamaları nedeniyle Almanya'da olduğu gibi, İtalya'da da ona vaat edilen tüm yardımlar durdurulmuş ve Esad Bey takibata uğramıştır (Ateşi, N. 2007: 519). Yaşanan olumsuzluklardan dolayı 1937 yılında hastalanmış, ayaklarında başlayan şiddetli ağrılar hayatını oldukça zorlaştırmıştır. Doktorların teşhisine göre, bacakları kangren olmuştur (Ateşi, N. 2007: 519). Her ne kadar 1940 yılında Neapol Uluslararası Hastanesi'nde tedavi edilmeye başlansa da vatandaşlık sorunları nedeniyle maddi sıkıntılar yaşamıştır. Mussolini'ye telgraf çekerek durumunun çok kötü olduğunu ve yardım etmezlerse aklıktan öleceğini belirtmiştir (Ateşi, N. 2007: 520). Ancak herhangi bir yardım görmemesi nedeniyle 27 Ağustos 1942 yılında, 37 yaşında İtalya'nın Positano şehrinde vefat etmiştir (Ateşi, N. 2007: 522).

4.2. Kurban Said'in Gerçek Kimliği ile İlgili Yapılan Tartışmalar

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Kurban Said'in gerçek kimliği, daha önce de belirtildiği gibi, bir tartışma konusudur. Bazı araştırmacılara göre Kurban Said, Yusuf Vezir Çemenzeminli; bazılarına göre Lev veya Leo Nussimbaum'dur. Ancak Azerbaycanlı araştırmacı Nuride Ateşi'nin yaptığı geniş çaplı araştırmalar, bu tartışmalara son vermesi gereken kesinliktedir.

Kurban Said'in 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önde gelen yazarlarından Çemenzeminli olduğu iddiasının ortaya çıkması, Semih Yazıcıoğlu'nun *Ali ve Nino* eserini 1971 yılında İngilizce'den Türkçe'ye çevirmesinden kaynaklanır. Çünkü Yazıcıoğlu, eseri çevirdikten sonra bazı bilgileri referans alarak yazdığı Önsöz'de, bu eserin Çemenzeminli'ye ait olduğunu ifade etmiştir. Onun bu eseri Azerbaycan dilinde yazdığını ve sonradan bir arkadaşının yardımıyla Almanca'ya çevirip Viyana'da yayınladığını dile getirmiştir. Çemenzeminli Azerbaycan ve dünya edebiyatına kayda değer katkıları olan bir yazardır, ancak hem yaşadığı dönemde böyle bir bilgi vermemiş olması hem de kaleme

aldığı *Studentler*, *Kızlar Çeşmesi*, *Bir Gencin Günlüğü*³¹ gibi eserlerindeki üslup ve olaylara bakış açısının farklılığı, bu iddiayı boşa çıkarmaktadır. Kurban Said'in gerçek kimliğiyle ilgili bir diğer iddia ise onun Leo Nussimbaum olduğudur. Bir dönem bu ismi kullanmıştır, ancak öncesinde de açıklandığı gibi bunun nedeni annesi ve babasının ölümünden sonra teyzesi Berta ve eşi Abraham Nussimbaum'un onu evlatlık almalarıdır.

Kurban Said'in gerçek kimliğiyle ilgili üzerinde en çok ittifak edilen isim, bu çalışmada da kullanıldığı gibi Muhammed Esad Bey'dir. Bu noktada üzerinde durulması gereken, Kurban Said isminin nasıl ortaya çıktığıdır. İkinci ismin ilginç denilebilecek bir hikayesi vardır ve bu hikâye Esad Bey'in Türkiye'de olduğu bir dönemde yaşanmıştır. O, 1936 yılında arkadaşı Ahmet Cemil Mazhar'la İstanbul Devlet Kütüphanesi'nde bir araya gelmek üzere sözleşmiştir. Ahmet Cemil, yayınlacağı *Ali Han* romanın editörlüğünü onun yapması teklifinde bulunacaktır. Bir araya gelecekleri gün Kurban Bayramı'na tesadüf etmiştir ve kütüphaneye girdiğinde Esad Bey'in kütüphanede bir yabancıyla konuştuğunu gören Ahmet Cemil, yanlarına gelip Kurban Said³² demiştir (Ateşi, N. 2007: 517). Esad Bey'in yanındaki yabancı, Ahmet Cemil'in kendisini takdim ettiğini düşünerek "memnun oldum Sayın Kurban Said" cevabını vermiştir. O günden sonra Kurban Said, Esad Bey'le Ahmet Cemil arasında eğlenceli bir konu ve ardından Esad Bey'in lakabına dönüşmüştür. O, yeni eserini yayınlamak üzereyken arkadaşına lakabını kullanmak istediğini söylemiş ve Kurban Said, Esad Bey'in edebi faaliyetlerinde kullandığı ismi olmuştur (Ateşi, N. 2007: 518).

4.3. Kurban Said'in Muhammed Esad Bey Adıyla Yaptığı Edebi Çalışmalar

Muhammed Esad Bey, Kurban Said ismini kullanarak *Ali ve Nino*, *Altunsaç* ve *Aşktan Bihaber Olan Kişi* adında üç roman yazmıştır. Ancak *Aşktan Bihaber Olan Kişi* romanı daha önce de belirtildiği gibi, yayınlanmamıştır. Yazarın Muhammed Esad Bey kimliğiyle yazdığı birçok eser ve makalenin olduğu bilinmektedir. Kurban Said'in Esad Bey adıyla yaptığı edebi çalışmalarının tam listesine Ateşi, yaptığı araştırma sonucunda ulaşmış ve kitabında bu listeye yer vermiştir. Listede geçen çalışmaların tamamı romandır ve isimleri şunlardır: *Öl und Blut im Orient-1929 (Doğuda Petrol ve Kan)*, *Stalin-1931*, *Dei 12*

³¹ Çemenzeminli, Y.V. (2013). *Studentler*. Bakü: Hedef Yayınları., Çemenzeminli, Y.V. (2013). *Kızlar Çeşmesi*. Bakü: Hedef Yayınları., Çemenzeminli, Y.V. (2015). *Bir Gencin Günlüğü*. Bakü: Han Yayınları.,

³² Ahmet Cemil Mazhar, Kurban Bayramı'nız kutlu olsun anlamında Kurban Said demiştir. (Ateşi, 2007: 517).

Geheimnisse des Kaukasus-1930 (Kafkasya'nın On İki Sırrı), Der Kaukasus. Berge, Völker und Geschichte-1932 (Kafkasya: Dağları, Halkları ve Tarihi), G.P.U. Die Verschwörung Gegen Die Welt-1932 (G.P.U. Dünyaya Karşı Komplö), Das Weisse Russland-1933 (Beyaz Rusya), Flüssiges Gold-1933 (Akan Altın), Mohammed-1933 (Son Peygamber), Riza Schach (Rıza Şah), Nikolaus II. Glanz u. Untergang Des Letzten Zaren (II. Nikolay: Son Çarın İhtişamı ve Düşüşü), Das Ende des Bolschewismus-1936 (Bolşevizmin Sonu), Rusland am Scheidewege-1933 (Rusya Yol Ayrımında), Lenin-1944, Ich War Ein Hässliches Mädchen (Ben Çirkin Bir Kızdım), Morgen İst Alles Besser³³ (Yarın Her Şey Güzel Olacak), Milosh i Nafta-1934 (Aşk ve Petrol), Manuella-1934 (Ateşi, N. 2007: 535-536).

Esad Bey'in sıralanan romanlarından üçü ele alındığında, *Öl und Blut im Orient*³⁴-1929 (*Doğuda Petrol ve Kan*)'te, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında sanayi ve petrol şehri olan Bakü'deki petrol kodamanlarının hayatından, Surahani'da bulunan Ateşgah Mabedi³⁵'nden, buradaki geleneklerden, danslardan ve Azerbaycanlıların şiirsel sohbetlerinden bahsettiği görülmektedir. Ayrıca Azerbaycan'da yaşayan Almanların tarihi, Taşnak-Bolşeviklerin 1918 yılının baharında Azerbaycanlılara yönelik gerçekleştirdikleri şiddet eylemleri, Bakü komiserlerinin rejiminden İran ve Türkistan'a kaçan milli burjuvazinin yaşadığı zorluklar, 26 Bakü Komiserinin³⁶ Türkistan'da kurşuna dizilmesi eserde işlediği diğer konulardır. Esad Bey, 1930 yılında kaleme aldığı *Dei 12 Geheimnisse des Kaukasus*³⁷ (*Kafkasya'nın On İki Sırrı*) romanında Doğu kültürü ekseninde Kafkasya'nın devasa bir resmini çizmiş ve orada yaşayan halklar ile onların gelenekleri hakkında geniş bilgi vermiştir. O, Kafkasya'nın aslında binlerce sırta sahip özel bir yer olduğunu söylemiş ve bölgeyi Doğu'nun incisi olarak nitelendirmiştir. Kitabın girişinde

³³ *Ben Çirkin bir Kızdım ve Yarın Her Şey Güzel Olacak* eserlerinde yazar olarak Annamari Zelinko'nun adı vardır (Ateşi, N. 2007:537). 1914 yılında Viyana'da dünyaya gelen Zelinko, 1986 yılında Kopenhag'da vefat etmiştir. Kendisi gazeteci ve yazardır. 1952 yılında kaleme aldığı *Desiree* romanı bestseller olmuştur. İtalya'nın Positano şehrindeyken Esad Bey'le tanışmıştır. Esad Bey'in bahsi geçen iki romanını kendi adıyla yayınlamıştır. Nuride Ateşi'ye göre, bu romanları Esad Bey Zelinko'yu sevdiği için ona hediye etmiştir (Ateşi, N. 2007: 262).

³⁴ Eserle ilgili detaylı bilgi için Bkz. Esad, M. (2018). *Doğuda Petrol ve Kan*. Çev. Neriman Abdurrahmanlı. Bakü: Kanun Yayınları.

³⁵ Ateşgah Mabedi, Azerbaycan'ın Abşeron Yarımadası'nda, Bakü'den 30 km uzaklıkta, Surahani ilçesinin Surahani köyü yakınlarında bulunan bir mabettir. Bu mabet, farklı zamanlarda Zerdüşter, Hindular ve Sihler tarafından ibadet yeri olarak kullanılan bir ateş tapınağıdır. Detaylı bilgi için Bkz. URL-2 (2023). <https://ateshgahtemple.az/az/haqqimizda>, (Erişim Tarihi: 30.12.2022)

³⁶ Stepan Şamuyan'ın liderliğinde, Bakü'de Bolşevikleri temsil eden grup. 26 Bakü Komiseri olarak bilinen grup, İngilizler tarafından kurşuna dizilerek öldürülmüştür. Detaylı bilgi için Bkz. Tağoğlu, A. (2009). http://anl.az/down/meqale/xalqqazeti/xalqqazeti_aprel2009/76057.htm, (Erişim Tarihi: 02.01.2023)

³⁷ Kitapla ilgili detaylı bilgi için Bkz. Esad, M. (2014). *Kafkasya'nın On İki Sırrı*. Çev. Firidun Ağazade. Bakü: Kanun Yayınları.

sarf ettiği, “Bu kitap, kendi gözlerimle gördüklerimden ve kısmen de başkalarından duyduklarımın yola çıkararak sizi o gizemli ve eşsiz dünyayla tanıştırma ve o dünyayı tasvir etme girişimidir”³⁸ (Esad, M. 2014: 7) sözleri, Kafkasların kendisi için ne ifade ettiğini ortaya koymaktadır. Esad Bey’in 1933 yılında yayımlanan *Mohammed*³⁹ (*Son Peygamber*) romanı ise Arabistan’ın Cahiliye Dönemi ve ardından Arap dünyasında yeni bir düzen yaratan Muhammed Peygamber’e dair -çocukluğu, gençliği ve peygamberlik dönemini kapsayan- bilgiler içermektedir.

Esad Bey’in yukarıda yazdığı eserlere genel olarak bakıldığında, Doğu kültüründen yoğun izler görülür. Çünkü o, yüksek öğretimini Avrupa’da tamamlamış olsa da kendisini hem Doğulu hem de Doğu kültürünün savunucusu olarak görmüştür. Esad Bey’in tavrı, Batı kültürünü bilmemesi ya da bu kültüre düşman olması gibi argümanlarla açıklanamaz. Nitekim yaşamının büyük bir bölümünü geçirdiği Avrupa’da birçok dili ana dili gibi konuşabildiğine değinilmiş ve bu dillerde akademik makaleler, edebi eserler yazdığı ortaya konmuştur. Esad Bey’in savunduğu, kültürlerin her birinin kendi özellikleri olduğudur. Ona göre bir Batılı Doğulu, bir Doğulu da Batılı olamaz. Bu tavrını Kurban Said ismini kullandığı dönemde de korumuştur. Doğu’nun Doğu olarak, Batı’nın ise Batı olarak kalması gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle Doğu kültüründe yetişen bir insanın Batılı olma çabasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Bu düşüncesi, Doğu kültüründe yetişen birinin ne kadar isterse istesin tam bir Batılı gibi düşünüp, davranamayacağıyla da ilgilidir. Diğer taraftan, bir Batılının da Doğulu gibi düşünüp davranmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Bu sebeple Esad Bey ya da Kurban Said’in Doğu ve Batı çatışması eksenine oturttuğu eserlerinde bir kültürü yüceltip diğerini aşağılamadığı dikkati çekmektedir. Ancak bazı eserlerinin sonunda galibiyeti Doğu kültürünün temsil ettiklerine verdiği de göz ardı edilmemelidir.

4.4. Kurban Said’in Romanları

Esad Bey’in kendi adıyla yaptığı edebi çalışmalar oldukça önemlidir. Ancak onu tüm dünyaya tanıtan eserlerini Kurban Said adıyla kaleme almıştır. Bu isimle kaleme aldığı üç romanı bilinmektedir. Bunlar; *Ali ve Nino*, *Altunsaç* ve *Aşktan Bihaber Olan Kişi*’dir. *Ali*

³⁸ Muhammed Esad Bey’in 2014 yılında Azerbaycan diline çevrilen *Kafkasya’nın On İki Sırrı* kitabından yapılan bir alıntıdır. Kitaptaki bu alıntı, şahsım tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir.

³⁹ Kitapla ilgili detaylı bilgi için Bkz. Esad, M. (1933). *Son Peygamber*. Çev. Çerkez Gurbanlı. Bakü: Kanun Yayınları.

ve *Nino*'nun orijinal dili Almancadır ve 1937 yılında *Ali und Nino* adıyla ilk olarak Almanya'da yayınlanmıştır. Ancak günümüze kadar 28 dile çevrilmiş ve İngiltere'de bu romandan hareketle bir sinema filmi çekilmiştir. Ayrıca pek çok ülkede tekste dönüştürülüp tiyatro oyunu olarak da sergilenmiştir. *Altunsaç* ise ilk kez 1938 yılında yine Almanya'da *Das Mädchen vom Goldenen Horn* adıyla Almanca olarak yayınlanmış, ilki gibi sonradan Azerbaycan dili de dâhil olmak üzere birçok farklı dile çevirisi yapılmıştır. Esad Bey'in Kurban Said adıyla yazdığı son eser, *Aşktan Bihaber Olan Kişi*'dir. Ancak bu eser hiçbir zaman yayınlanmamıştır. Ateşi'den öğrenildiği kadarıyla Said bu romanda kendi hayatıyla ilgili bilgiler vermiştir: Babasının petrol kuyuları olan bir asilzade olduğundan, küçükken ona koyulan kalp hastalığı teşhisinden, bakıcısı Alise Şulte ile geçirdiği günlerden ve hayatının son dönemlerinde yaşadığı sağlık sorunlarının ona verdiği acılardan bahsetmiştir.

4.4.2 *Ali ve Nino* Romanı

1937 yılında Kurban Said tarafından yayınlanan *Ali ve Nino*, ona dünya çapında bir şöhret kazandırmıştır. Romanda Doğu ve Batı kültürleri ekseninde yaşanan iki gencin aşk hikâyesi anlatılmıştır. Ana karakterlerden biri, Müslüman bir genç olan Alihan Şirvanşir'dir. Diğeri ise Hristiyan bir genç olan Nino Kipiani'dir. Alihan Şirvanşir, Azerbaycanlı aristokrat bir aileye mensuptur. Nino Kipiani ise Gürcistanlı aristokrat bir aileden gelmektedir. Birbirlerine âşık olan iki gencin evlenmeleri karşısında pek çok engel bulunmaktadır. Öncelikli olarak farklı kültürler içerisinde yetişmiş olmaları, bir sorun teşkil etmektedir. Nitekim Alihan Doğu kültürüne uygun yaşayan ve bu kültürün değerlerini savunan bir gençtir. Nino ise Batı kültürü içerisinde yetiştiği için, bu kültüre uygun düşünen ve davranışlarda bulunan ve dolayısıyla Batılı değerleri savunan bir gençtir.

Ali ve Nino romanı 30 bölümden oluşmaktadır. Başlangıç bölümünde yazar, Alihan'a “*Bakü'deki Rus Jimnazyumu'nun üçüncü sınıfında kırk öğrenciydik. Bu öğrencilerden, otuzu Müslüman, dördü Ermeni, ikisi Polonyalı, üçü Sectarian ve biri de Rus'tu*” (Said, K. 2018: 5) dedirtir. Bu giriş, olay örgüsünde kültürel farklılıkların sadece ana karakterler açısından önemli olmadığını göstermektedir. Nitekim romanının ilk bölümünde farklı kimliklere sahip öğrencilerin katıldığı bir coğrafya dersi betimlenir. Derste, Rus Profesör Sanin öğrencilere Asya ve Avrupa arasındaki farkları sorar. Çünkü öğrencilerin Avrupa'yı

mı, yoksa Asya'yı mı daha gelişmiş olarak gördüğünü merak etmektedir. Ona göre, Avrupa her anlamda Asya'dan daha gelişmiş bir kıtadır. Bu nedenle öğrencilerin verecekleri cevap Profesör'ün nezdinde, ülkelerinin gelişmiş Avrupa'nın ya da geri kalmış Asya'nın bir parçası olmasını mı tercih ettiklerini gösterecektir. O, Avrupa'daki büyük gelişmeleri aktararak öğrencilerde olumlu bir Batı algısı, Asya'yı anlatırken ise geri kalmış, hiçbir teknolojik ilerleme göstermemiş olumsuz bir Doğu algısı yaratmaya çalışır. Profesör Sanin'in Asya ve Avrupa'ya dair yönelttiği soru ve düşünce aktarımının ardından, öğrencilere kimin Asya'da kimin Avrupa'da kalmak istediği sorusunu da yönelttiği dikkati çeker. Öğrencilerden Muhammed Haydar el kaldırarak, Asya'da kalmak istediğini belirtir. Bunun üzerine Profesör, Muhammed Haydar'ı tahtaya çağırır ve düşüncelerini açıklamasını ister. Öğrenci kızarak sınıfın karşısında hiçbir şey söyleyemez. Bu durum sınıfta bulunan dört Ermeni, iki Polonyalı, üç Sectarian ve bir Rus öğrencinin içten içe hoşuna gider. Eserin başında okulda geçen söz konusu olay, günlük yaşamda kültürel farklılıkların bir gerginliğe dönüşme potansiyelini de gösterir. Çünkü Çarlık Rusya hemen her alanda olduğu gibi, eğitimde de Batılı tarzı benimsemiş ve bunu öğrencilere de dikte etmeye çalışmaktadır.

Böyle bir toplumsal arka planda, Alihan ve Nino birbirlerine tamamen zıt karakterler olmalarına karşın, aralarında büyük bir sevgi vardır ve bu bağ ile karşılaştıkları tüm zorlukları aşacaklarını düşünürler. Ancak Nino'nun babası Didiani Kipiani evlilik planlarına karşıdır. Alihan'ın babası Sefer Han ise bu planı desteklemektedir. Alihan okulu bitirip Nino'yla evlenmek istediğinde Birinci Dünya Savaşı çıkar. Arkadaşları Çarlık ordusunda savaşmak için gönüllü olurlar, ancak babası ısrar etse de Alihan savaşa gitmez. Kendi ülkesi Azerbaycan için savaşacağı günlerin yakın olduğunu düşünür. Evlilik planlarının ertelendiği bu dönemde, Malik Nahararyan adında soylu bir Ermeni Nino'yu kaçırma girişiminde bulunur. Bunu duyan Alihan, Nahararyan'ı öldürür ve yakalanmaması için babası onu Dağıstan'a yollar. Nino'nun babası ise cinayetten dolayı kızıyla kimsenin evlenmek istemeyeceğini düşünür ve Nino'nun Alihan'la evlenmesine izin verir. İki genç evlenir ve bir süre Dağıstan'da yaşarlar. Ardından Tahran'a geçmek zorunda kalırlar. Tahran'daki yaşam Alihan için kolay olsa da Nino için oldukça zordur. Çünkü Tahran, Alihan'ın kültürüne ve geleneklerine yakın bir yerdir. Ancak Nino için durum tam tersidir. Batılı değerlerden tamamen uzak yaşamak Nino'yu zorlar, bu nedenle sık sık İran'dan nefret ettiğini ve buradan gitmek istediğini dile getirir. Bir süre sonra Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulduğunu haber alan Alihan ve Nino, Bakü'ye dönerek

Batılı tarzda döşenmiş evlerinde yaşamaya başlarlar. Alihan, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde görev alır. Ardından ona Paris konsolosluğu görevi teklif edilir, ancak Paris'i ve genel olarak Avrupa'yı sevmediğini ve orada yaşamak istemediğini belirterek görevi reddeder. Bu durum Nino'da büyük bir hayal kırıklığı yaratır. Çünkü o, Batılı değerlerin ön planda olduğu Avrupa'da yaşamayı çok istemektedir. Yaşadıkları bu krizden kısa bir süre sonra, iki genç yeni doğmuş bebeklerini de yanlarına alarak tatile çıkmak ister. Ancak Alihan, Rusların Bakü'deki petrol rezervlerini kontrol altına almak için bir saldırı düzenleyeceği haberini alır ve bu duruma kayıtsız kalmaz. Nino'ya geri döneceği sözünü vererek ülkesini savunmak için yola çıkar ve Ruslarla Azerbaycanlılar arasındaki çatışmalarda hayatını kaybeder.

Eserde, Asya'nın savunucusu olan Alihan ve Avrupa'nın savunucusu olan Nino'nun tüm zıtlıklara rağmen birlikte olabilmeleri edebi bir şekilde anlatılmıştır. İki genç arasında hemen hemen her konuda var olan kültürel farklılıklar sorunlar yaşanmasına yol açmıştır, ancak hem Alihan hem de Nino birbirlerinden vazgeçmemişlerdir.

4.4.3 Altunsaç Romanı

Kurban Said, 1938'de yayınlanan *Altunsaç* romanında da iki gencin aşk hikayesini anlatmıştır. Eserin ana karakterlerinden biri, İstanbul'da yaşayan ve hanedan ailesinden gelen Asiyadeh'tir. Kurban Said'in bu ismi kullanması tesadüf değildir. Yazar, Azerbaycan dilinin kelime oluşum modelini ustaca kullanarak "Asya" ile "deh" (deh-sorumlu) son ekini birleştirmiş ve özel isim oluşturmuştur. Asiyadeh; Asya'nın temsilcisi, koruyucusu veya hamisi anlamlarına gelmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşayan Asiyadeh, çocukluğundan itibaren Doğu kültürü içerisinde yetişmiş, Asya'nın gelenek ve göreneklerine uygun bir hayat sürmeye çalışmıştır. Müslüman bir aileden geldiği için, İslam dinine büyük saygı duyan ve bu dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan biridir.

Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Asiyadeh ve babası Berlin'e gitmek zorunda kalırlar. Kültürlerine, geleneklerine tamamen yabancı bir memlekette bulunmak onlar için oldukça zordur. Üstelik memleketlerinde ekonomik açıdan güçlü bir durumda olmalarına rağmen, Berlin'e geldiklerinde maddi zorluklar yaşamaya başlarlar. Asiyadeh, Berlin Üniversitesi'nde Türkoloji Bölümü'nde öğrenim görmeye başlar. Burada Türkçülük ve

Turancılık düşüncelerini benimser ve bu düşüncelerin savunuculuğunu yapar. Sonrasında Avusturyalı Doktor Hassa ile tanışıp evlenirler.

Romanın diğer ana karakteri Hassa ise Avrupa kültürü içerisinde yetişmiştir. Avrupa'yı her zaman Asya'dan üstün gören, Batılı kimliğiyle gurur duyan biridir. Buna karşın, Asyalıların barbar olduğunu düşünmektedir. Bir keresinde Asiyadeh ile sohbet ederlerken eskiden soyadlarının Hasanoviç olduğunu ve köklerinin Bosna'daki Sarayevodan geldiğini söyler. İlhaktan önce Viyana'ya taşındıklarını ve kendisinin burada dünyaya geldiğini ifade eder. Asiyadeh, -oviç ekinin oğlu anlamında kullanıldığını belirterek Hassa'nın büyük babasının adının Hasan olup olmadığını sorar. Hassa, "evet" cevabını verir ve Türklerin işgali sonrası atalarının İslam'ı kabul ettiğini aktarır. Asiyadeh'in Müslüman olup olmadığı sorusuna ise şöyle bir yanıt verir:

Ah sevgili Türk leydisi, Eğer Kara Mustafa Viyana'yı almış olsaydı veya San Stefano barışı farklı şekilde gerçekleşseydi, benim de adım İbrahim Bey Hasanoviç olurdu. Ancak Kara Mustafa, Viyana'yı ele geçiremedi ve ben güzel bir Avusturyalı oldum. Adım da İbrahim Bey Hasanoviç değil Aleksandr Hassa oldu (Said, K. 2018: 59).

Asiyadeh, bu yanıt karşısında hayal kırıklığı yaşar. Ayrıca Türkleri işgalci gibi görmesine ve genel olarak Asyalıları aşağılayıp Avrupa'yı yüceltmesine sinirlenir. Bu olaydan da anlaşıldığı üzere, Asiyadeh ve Hassa'nın evlenmelerinin ardından aralarındaki kültürel farklar belirgin olarak su yüzüne çıkmıştır. Bu bağlamda roman kültürel farkların genç bir çift ve çevresinde bir gerginliğe dönüşmesine odaklanır. Hassa'nın gerçekte barbarların kendileri olduğunu ve sadece tıptan anladıklarını söylemesiyle gerginlik sonlanır.

Kurban Said hem *Ali ve Nino* hem de *Altunsaç* romanlarında Doğu-Batı arasındaki zıtlıkların toplumsal alana yansımalarını edebi bir üslup kullanarak tasvir etmiştir. Bu açıdan, "Bir Batılı, Doğulu ve bir Doğulu da Batılı olamaz" görüşünü iki romanda da yakalamak mümkündür. Ancak romanlardaki karakterler ve olay örgüleri kültürel unsurların beslediği kadar, bu unsurların da beslendiği zengin bir malzeme deposudur. Bu nedenle karakterlerin ailelerinden getirdikleri özelliklerini, yaşadıkları irili ufaklı alanları ve bu alanların kurallarını, birbirleriyle etkileşimlerini ve girdikleri mücadeleleri Bourdieücü bir yaklaşımla ele almak gerekmektedir.

5. KURBAN SAİD'İN ROMANLARININ BOURDİEUCÜ BAKIŞ AÇISIYLA İNCELENMESİ

Kurban Said'in *Ali ve Nino* ile *Altunsaç* romanları; karakterleri, olay örgüleri ve romanın geçtiği mekanlar açısından birbirlerine göre pek çok farklılık barındırmaktadır. Ancak hem kurgularında hem de okuyuculara verdikleri mesajlarda ortaklıklar da dikkati çekmektedir. Bu nedenle Bourdieu'nün bakış açısıyla ele almadan önce, iki romanın tarihsel arka planlarına bakmak gerekmektedir.

5.1. *Ali ve Nino* ile *Altunsaç* Romanlarının Tarihsel Arka Planı

Kurban Said'in eserlerinde öncelikle kendi hayatını bulmak mümkündür. *Ali ve Nino*'daki Alihan Şirvanşir'in Bakü'deki Rus Jimnazyumu'nda eğitim alması, iyi derecede Rusça, Arapça ve Farsça bilmesi; *Altunsaç*'taki Asiyadeh'in Almanya'da eğitim alması ve Almanca, Arapça ve Farsça bilmesi ya da her iki karakterin de Doğu kültürünü savunması yazarın ana karakterlerle kendisi arasında kurduğu bağın göstergeleridir. Ancak Kurban Said'in kişisel hayatını şekillendiren siyasal, askeri, ekonomik boyutlarıyla toplumsal gelişmelerdir. Bu açıdan zamansal ve mekânsal şahitliklerinin romanlarındaki yansımaları, yani *Ali ve Nino* ile *Altunsaç*'taki tarihsel arka planın göz ardı edilmemesi gerekir.

Öncelikle *Ali ve Nino* 20. yüzyılın başlarında geçmektedir. Yaşanan Rus Devrimi, 1. Dünya Savaşı ve Çarlık Rusya ile Azerbaycan arasındaki çatışmalar, romandaki tüm unsurları doğrudan belirlemiştir. Daha yakından bakıldığında, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Azerbaycan'da mevcut olan hanlıkların yıkılmaya başladığı görülmektedir. Bunun sonucunda Çarlık Rusya'sı Azerbaycan'ı ele geçirmiş ve atadığı Rus yöneticilerle bölgeyi kontrol altında tutmuştur. 1. Dünya savaşı sırasında Çarlık Rusya'nın ekonomisi büyük bir darbe almış ve günlük yaşamın zorlaşması nedeniyle imparatorlukta isyanlar başlamıştır. Savaşın son dönemlerinde, Vladimir Ilyic Lenin liderliğinde Bolşevikler bir devrim yaparak Çarlık Rusya'yı ortadan kaldırmışlardır. 1917 yılında yapılan ve kaynaklara Ekim Devrimi olarak geçen olayda Bolşevikler, Çarlık rejiminin mutlak monarşisini lağvederek Lenin önderliğinde Marksist ideolojiye yaslanan otoriter bir rejim ortaya koymuşlardır (Ekici, Y. 2017: 272). Çarlık Rusya dünya savaşı nedeniyle zayıflamaya başladığı dönemde, kontrol altında tuttuğu pek çok ülke bağımsızlığını ilan etmeye başlamıştır. Bu

ülkelerden biri de Azerbaycan'dır. 28 Mayıs 1918 yılında Muhammed Emin Resulzade tarafından Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur (Resulzade, M. E. 2020: 52). Yirmi üç ay faaliyet sürdüren hükümet, 28 Nisan 1920 yılında Bolşevikler tarafından işlevsiz kılınmıştır. Cumhuriyet lağvedilmiş ve Azerbaycan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (S.S.C.B.)'nin bir parçası olmuştur.⁴⁰ Romandaki olay örgüsü ve dolayısıyla karakterlerin başından geçenler, böyle bir tarihsel arka plandan beslenmektedir.

Altunsaç romanı da 20. yüzyılın başlarında geçmektedir. Romanın arka planında, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş dönemi ve bu dönem sonrası hanedan üyelerinin Avrupa'da yaşadıkları yer almaktadır. Nitekim 1. Dünya Savaşı; Fransa, Birleşik Krallık, Rusya, İtalya, Yunanistan, Portekiz, Romanya ve ABD'nin oluşturduğu İtilaf Devletleri ile Almanya, Bulgaristan, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun oluşturduğu İttifak Devletleri arasında gerçekleşmiştir. 1918 yılında İtilaf tarafı, İttifak tarafını yenmiş ve yenilgiden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda çöküş hızlanmıştır. İstanbul'daki devletin etkisini yitirmesiyle eş zamanlı olarak Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Kasım 1922⁴¹ tarihinde Osmanlı saltanatını ve meclisin varlığı üzerine inşa edilen yeni Cumhuriyet ise 3 Mart 1924⁴² tarihinde halifeliği kaldırmıştır. Böylece 1924 yılında çıkartılan bir yasayla hanedan üyeleri ülkeyi terk etmek ve Avrupa ya da Amerika'ya gitmek zorunda kalmışlardır. Ancak üyeler Batı ülkelerinin yaşam şartlarına uyum sağlamak konusunda zorlanmışlardır. Romanda ana karakterin ailesiyle birlikte yaşadıkları, böyle bir tarihsel arka plandan beslenmektedir.

5.2. *Ali ve Nino* Romanının Analizi

Kurban Said'in *Ali ve Nino* romanı Bourdieücü perspektiften incelenmeye oldukça uygundur. Bu bağlamda roman sırasıyla alan, habitus, sermaye ve simgesel şiddet kavramları üzerinden ele alınacaktır.

Öncelikle romandaki ana alan, dönem itibariyle Çarlık Rusya'sının bir parçası olan Azerbaycan'ın Bakü şehridir. Diğer alanlar ise İran ve Dağıstan'dır. Bakü'de

⁴⁰ Detaylı bilgi için Bkz. Resulzade, M. E. (2021). Azerbaycan Cumhuriyeti. Bakü: İdiot Yayınları, 121-145.

⁴¹ Saltanatın Kaldırılması için Bkz. Atatürk Ansiklopedisi, URL-3 (2023).
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/saltanat-in-kaldirilmesi/?pdf=3389>, (Erişim tarihi: 12.09.2023)

⁴² Halifeliğin Kaldırılması için Bkz. Atatürk Ansiklopedisi, URL-4 (2023).
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/halifeligin-kaldirilmesi-3-mart-1924/?pdf=5393>, (Erişim tarihi: 12.09.2023)

Azerbaycanlılarla birlikte Gürcüler, Ermeniler ve Ruslar yaşamaktadır. Yani ana alanda birbirinden farklı kültürel kodlara sahip pek çok oyuncu bulunmaktadır. Dolayısıyla Bakü'nün kültürel farklılıklarla pek çok 'alt' alana ayrıldığını söylemek mümkündür. Çarlık Rusya'nın kontrolü altına almasının ardından Bakü, Batılılaşma hareketlerinin etkisi altında kalmıştır. Modern Batılı modelde okullar açılmış, yerli halk da bu değişimden kendi payına düşeni almıştır. Bu noktada Bakülü Azerbaycanlılar eskiden olduğu gibi, Doğu kültürüne uygun bir yaşam tarzını devam ettirmiş; Gürcü ve Ermeniler ise Batılılaşma cereyanını koşulsuz kucaklamışlardır. Dolayısıyla Bakü'de öncesinde var olan 'alt' alanlar, Batılılaşmanın belirleyiciliğinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Hatta 'alt' alanları oluşturan etnisite ve dine dayalı farklılıklar, yeni dönemde topluluklar arasındaki mesafeleri daha da arttırmıştır. Bu noktada Profesör Sanin'in Batı övgüsü ile Doğu yergisini, Bakü'de yaşayan toplulukların ana alanda birbiriyle giriştikleri bir iktidar mücadelesi olarak düşünmek yanlış olmayacaktır. Daha önce de değinilen coğrafya dersinde Profesör Sanin öğrencilere hangi Avrupa şehirlerini gördüklerini sormuş, sınıftaki Sectarian öğrenci Maykov ise çocukken Berlin'e gittiğini ve oradayken annesinin ona domuz jambonlu sandviç hazırladığını söylemiştir. Maykov'un hatırladığı bu detay, Müslüman öğrenciler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Dindar bir genç olan Seyit Mustafa'nın domuz kelimesini duymasıyla midesi bulanmış ve o, sınıftan çıkmıştır (Said, K. 2018: 7). Bu durum Batılılaşma Dönemi'nde, Azerbaycanlılar ile diğer etnik gruplar ya da Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki gerginliklerin daha da arttığının iyi bir örneğidir. Bu noktada Alihan'ın okuduğu lise sınıfı, Bakü'nün küçük bir modeli olarak değerlendirilmelidir. Bu sınıftaki etnisite ve din merkezli kültürel gerginlikler, Bakü'de var olan iktidar mücadelesinin ana alanın her köşesine yansıdığını göstermektedir.

Eserdeki diğer alanlar ise Dağıstan ve İran'dır. Bu alanlardan eserde kısaca bahsedilmiş olsa da dikkati çeken, Müslüman kimliğin ve Doğu kültürünün ağır bastığıdır. Alihan'ın Malik Nahararyan'ı öldürmesinin ardından Dağıstan'a gitmesiyle birlikte romanda bu alana dair bilgiler sıralanmaktadır. Dağıstan'daki oyuncuların çoğu Müslüman'dır ve Doğu kültürüne uygun şekilde yaşamaktadırlar: Bölgede muhafazakâr ve gösterişten uzak bir hayat dikkati çekmektedir. Hiç kimsenin evinde hizmetçi bulunmamakta ve insanlar kendi işlerini kendileri yapmaktadır. Ancak Çarlık Rusya'nın Dağıstan'ı kontrolü altına almasının ardından buradaki yönetim de gittikçe değişmiş ve yerli halk ilhaktan önceki Dağıstan yönetimine özlem duymaya başlamıştır. Romanda Dağıstan'ın yerlisi olan Kazı Molla'nın bir zamanlar Dağıstan'ı yöneten Şeyh Şamil ile ilgili Alihan'a hikâyeler

anlatması bu nedenledir. Dolayısıyla Dağıstan alanında daha çok eski oyunlar devam etmekte ve eski oyuncular alanı yine kontrolleri altında tutar görünmektedirler. Ancak Azerbaycan'da olduğu gibi, 'baş' oyuncu olarak Çarlık Rusya'nın alana gelmesi ve oyunun kurallarını kendi lehine değiştirme çabaları, burada da hiçbir şeyin eskisi kadar huzurlu olmamasına neden olmaktadır. Eserde bahsedilen son alan ise İran'dır. Bu alanda, Bakü'den ve Dağıstan'dan farklı olarak dini unsur daha fazla ön plandadır. Yani dini kurallar alanı daha fazla belirlemektedir. İran'ın başkenti olan Tahran'da bu özellik o kadar belirgindir ki, Alihan ile Nino'nun burada zorunlu ikamet ettikleri dönemde Nino'nun şehri gezmek istemesi üzerine, Alihan bunun yasak olması nedeniyle mümkün olmadığını söylemiştir. Dolayısıyla İran'da İslami kuralların belirlediği bir alan vardır. Yönetenlerin yerli olması ve bu kişilerin Batı değerlerini değil, kendi dini ve kültürel değerlerini ön planda tutmaları eski oyuncularla devam eden eski bir alan olduğu gözlemini ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak söz konusu üç alanda Bakü, Doğu-Batı arasındaki çatışmanın en yoğun olduğu alan olarak diğer alanlardan ayrılmaktadır.

Eserdeki alanlarda mücadele eden oyuncuların habituslarına bakıldığında ise hem Azerbaycanlılarda hem de Gürcü ve Ermenilerde kültürel ve dini habitusun ağır bastığı görülmektedir. İlk grup oyuncular Azerbaycan'ın gelenekleri ve görenekleri ile İslami değerleri, ikinci grup oyuncular ise dahil oldukları etnisiteye bağlı olarak Ermeni, Gürcü, Polonya ya da Rus... gelenek ve görenekleri ile Hristiyan değerleri ön planda tutmaktadırlar. Alandaki habitusları daha iyi kavramak için ana karakterlere daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

Alihan'ın kültürel habitusunda memleket sevgisi dikkati çekmektedir. O ve Nino, 1. Dünya Savaşı sırasında Azerbaycan'dan ayrılıp İran'a, Astara Limanı'na gitmek zorunda kalmışlardır. Alihan için İran; yeşilliklerle çevrilmiş, eski ve mistik bir Doğu ülkesidir. Alihan, bir kez ziyaretine gittiği amcasının da yaşadığı bu ülkeyi büyümlü bulmuştur (Said, K. 2018: 9). Ancak buraya yüklediği tüm olumlu anlama rağmen, kendi memleketini özel bir yere koymaktadır. Kafkasya'nın kendisine verdiği huzuru ne İran'ın ne de başka bir Doğu-İslam ülkesinin vermediğini düşünmektedir. Bu nedenle Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulduğu haberini almalarıyla Alihan ve Nino'nun Tahran'dan Bakü'ye döndükleri görülür.

Alihan'ın dini habitusunun izini ise düşüncelerinde sürmek mümkündür. O ve ailesi, İslam dininin Şii mezhebindedir. Babasının Alihan'a son nasihati, “*Muhammed'in inancı ve İmam Cafer mezhebinin Şii temellerini asla unutma*” (Said, K. 2018: 29) olmuştur. Nitekim Alihan dininin ve mezhebinin emirlerini titizlikle yerine getirmektedir. Bakü'deki Rus Lisesi'ne giderken Batılı değerlerin ağır bastığı bir eğitim almış olmasına karşın, ailesinden edindiği birikimi değişmemiştir. Örneğin, kadınlarla ilgili görüşleri Batılı insanlara göre farklılık arz etmektedir. O, kadınların tesettürlü olması ve vücutlarının hiçbir yerinin bir yabancıya görünmemesi gerektiğini düşünür. Çünkü kadınlar sadece kocalarına güzel görünmekle yükümlüdür. Bu nedenle romanın bir bölümünde Nino ile Doğulu kadınlar arasında bir kıyaslama yaptığı ve şöyle dediği görülmektedir:

Nerede Nino'nun yüzündeki peçe? Bu oldukça garip bir durumdur. Bir kadını peçe altından görmek mümkün değildir. Ancak tanımak mümkündür. O kadınların, alışkanlıklarını, düşüncelerini ve hayallerini bilmek mümkündür. Peçe, kızların gözlerini, burnunu ve ağzını kapatır ama kalbini ve ruhunu kapatmaz. Doğulu kadınların kalbi peçesiz kadınların kalbinden farklıdır. Çünkü peçesiz kadınların gözleri, burnu ve dudakları görülebilir. Ama o gözlerin ardında ne olduğunu asla bilemezsiniz. Hatta onu iyi tanıdığınızı düşünseniz bile, bundan emin olamazsınız (Said, K. 2018: 62).

Yukarıda sıralanan örnekler, Alihan'ın yaşamını, yani davranış ve düşüncelerini sahip olduğu habituslarının belirlediğini ortaya koyar niteliktedir.

Nino'nun kültürel ve dini unsurların ağır bastığı habitusu ise daha çok Doğu kültürüne ve İslam dinine yönelttiği eleştiriler ve dile getirdiği tereddütlerde açığa çıkmaktadır. Bu bağlamda kültürel olarak Doğuluların yerde yemek yemelerini barbarca, Batlıların yaptığı gibi, masada yemek yemeyi medeni bir davranış olarak nitelendirdiği görülmektedir. Dini habitusu ise ona İslami gelenekte erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğunu söyler. Bu nedenle Nino, İran'da oldukları dönemde Alihan'a

Ben, senin geniş caddeleri, geniş bulvarları ve yemyeşil ormanları sevmeni istiyorum. Ben, hayatı iyi anlamayı ve senin Asya'nın çürümüş duvarlarına takılıp kalmamanı isterim. Ben, senin on yıl sonra sofu ve kurnaz biri olmandan korkuyorum. Sonra bir gün, Gilan'daki malikânede otururken bana ‘Nino, sen sadece bir tarlasın’ demenden korkuyorum (Said, K. 2018: 134).

sözlerini sarfeder. Ancak konu sadece ‘karşı tarafın’ ne olduğu değildir. O; Alihan'la evlenmesi durumunda anne-babasının üzüntüden öleceğini, Sefer Han'ın onları lanetleyeceğini, Alihan'ın kendisine baskı yaparak Müslüman olmasını isteyeceğini, dini inancını değiştirmek zorunda kalırsa Çar'ın onu Hristiyanlığa ihanet etmekle suçlayacağını

ve Sibirya'ya sürgüne göndereceğini de aklından geçirmiş ve korkmuştur (Said, K. 2018: 58). Dolayısıyla Alihan gibi Nino'nun da düşüncelerinin ve davranışlarının habituslarının belirleyiciliğinde şekillendiği görülür.

Ana karakterlerdeki kültürel ve dini habitus farklılaşması, esasında Bakü toplumunun tamamı için geçerlidir. Bu bağlamda Alihan ve Nino'nun sahip oldukları habitusların farklı olması nedeniyle sürekli olarak yaşadıkları çatışma, toplumun genelini yansıtmaktadır.

Eser sermaye kavramı çerçevesinde ele alındığında, oyuncuların alanlardaki mücadeleleri sırasında sahip oldukları avantaj ve dezavantajlara odaklanmak gerekir.

Öncelikle Alihan'ın Azerbaycan'ın soylu ailelerinden birine mensup olması nedeniyle ekonomik sermayesi yüksektir. O, eğitimle ilgili ileriye dönük planlar da yapmaktadır. Bu konudaki motivasyonunu aşağıdaki sözleri özetlemektedir:

Moskova'daki Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'ne gidecektim. Buna ben karar vermiştim. Çünkü oraya gittiğimde Ruslardan çok ileride olacaktım. Çünkü onların zorlukla öğrenecekleri dilleri ben, çocukluğumdan itibaren zaten biliyordum (Said, K. 2018: 12).

Alihan'ın planları sahip olduğu birikimden de kaynaklamaktadır. Bu bağlamda Rus Jimnazyumu'nda eğitim alması nedeniyle akıcı olarak Rusça konuşabilmekte, bu dilin birçok lehçesini de bilmektedir (Said, K. 2018: 37). Ayrıca Arapça ve Farsça'ya da hakimdir. Dolayısıyla kültürel sermayesi ortalamanın üstündedir. Yanı sıra, ailesi nedeniyle Bakü'deki soylu Müslüman aileleri tanınması, gittiği İran ve Dağıstan gibi ülkelerde akraba ve tanıdıklarının bulunması büyük bir sosyal sermaye ağına da sahip olduğunu göstermektedir. Alihan'ın eline bulundurduğu ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye birikim, dönemin Çarlık Rusya ortalamasının oldukça üzerindedir. Bu nedenle özellikle Bakü'de simgesel bir değer ürettiği de söylenmelidir. Onun Azerbaycan Cumhuriyeti kurulduktan sonra önemli görevlere getirilmesi ve ülkesini savunurken hayatını kaybetmesi simgesel değerini daha da yükseltmiştir.

Nino'nun da Alihan gibi aristokrat bir aileye mensubiyeti, ekonomik sermayesinin yüksek olmasını sağlamıştır. O, Kutsal Kraliçe Tamara Kız Lisesi'nde eğitim almış (Said, K. 2018: 8) ve ileri düzeyde Rusça ile İngilizce öğrenmiştir. Bu hususlar Nino'nun dikkat çekici bir

kültürel sermayesi de olduğunu anlatmaktadır. Ayrıca güçlü aile bağları sayesinde Gürcistan'da, Bakü'de ve Rusya'da -pek çok akraba ve tanıdıkla- geniş bir çevresi vardır. Her üç sermayesinin de yüksek olması, ünlü bir aile mensubiyetiyle birleşince, Alihan gibi simgesel bir sermayeye sahip olduğunu da söylenebilir.

Ana karakterlerin yakın çevrelerine bakıldığında ise, öncelikle Alihan'ın babası Sefer Han önem arz etmektedir. Çünkü soylu bir ailenin reisi olması, onu ekonomik sermayenin de kaynağı haline getirmektedir. Sefer Han ne bilimle uğraşmakta ne de herhangi bir Batı lisanı konuşabilmektedir. Ancak gelenek göreneklerle dini kurallara sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle ortalama bir kültürel sermayeye sahiptir. Azerbaycan ve Çarlık Rusya'daki bağlantıları ise onu nüfuzlu kılmakta, bu ise yüksek bir sosyal sermayeyi elinde bulundurduğu anlamına gelmektedir. Nitekim oğlu Alihan'ın Ermeni asilzade Nahararyan'ı öldürmesi üzerine onu öncelikle Dağıstan'a, sonra İran'a kaçırabilmesi buna işaret etmektedir. Ayrıca Sefer Han, kültürel sermayesi düşük olsa da diğer iki sermayesinin yüksekliği nedeniyle özellikle Bakü'de belli bir simgesel değer de yaratmıştır. Bunu sağlayan özellikle yaşadığı bölgedeki çoğunluğun kurallarına uyumlu kimliği ve bu kimliğin savunuculuğunu yapmasıdır.

Nino'nun babası Didiani Kipiani de sermaye birikimi açısından ele alınmalıdır. O, Gürcü bir aristokrat ailenin mensubudur. Dolayısıyla Sefer Han gibi ailesi açısından büyük bir ekonomik sermayenin kaynağı konumundadır. Nitekim Alihan'la konuşmasında onu davet ettiği yer, Gürcistan'daki malikânesidir (Said, K. 2018: 54). Didiani, modern bir Batılı gibi yetiştiği için pek çok roman okumuş⁴³ ve Batılı bir eğitim almıştır. Bu nedenle Bakü ortalamasının üzerinde bir kültürel sermayeye sahiptir. Yanı sıra, uzun zamandan beri Bakü'de, Gürcistan'da ve Rusya'da nüfuzlu akraba ve tanıdıklarının olduğu bilinmektedir. Sosyal sermayesinin yüksekliğine bu nedenle simgesel sermaye de eşlik etmektedir.

Alihan'ın arkadaşı Seyit Mustafa'nın babası imam, dedesi kutsal Meşhet şehrinde İmam Rıza'nın türbesinde herkes tarafından tanınan bir ilim ve irfan adamıdır (Said, K. 2018: 96-97). Seyit Mustafa bu nedenle ortalama bir ekonomik sermaye birikimine sahiptir. Sadece

⁴³ Eserde Didiani Kipiani'nin çok sayıda roman okuduğu açık olarak belirtilmemiştir, ancak okuma alışkanlığının olduğu konuşmalarından çıkarılabilmektedir. Örneğin, Alihan'la sohbet ettiği sırada, ona boş zamanlarında ne yaptığını sormuş ve Alihan da 'malikanemizi yönetmekle meşgul oluyorum' demiştir. Bunun üzerine Kipiani, 'ben bu cümleyi bir İngiliz yazarın romanında okumuştum' karşılığını verir (Said, K. 2018: 85).

kendi dinini bilmesi ve batıl inançları nedeniyle bu bilginin eksikliği, onu kültürel sermaye açısından ortalamanın altına çekmektedir. Her ne kadar babası ve dedesi sayesinde Müslüman kesim tarafından seviliyor olsa da Bakü'deki Hristiyanlara olan mesafesi, onu sosyal sermaye açısından ortalama bir düzeye konumlamaktadır. Özellikle ailesindeki erkeklerin varlığı ve din ile kurduğu bağ, İslami topluluk içerisindeki simgesel değerini yükseltmektedir.

Alihan'ın bir diğer arkadaşı Muhammed Haydar ise ortalama bir ekonomik sermayeye sahiptir. Okuldan nefret etmekte, derslerine çalışmamaktadır. Hatta böyle devam ederse bir sene daha sınıfta kalacağı kesin olduğu aktarılmaktadır (Said, K. 2018: 6). Onun Bakü'de liseye giderken geniş olmayan bir arkadaş ve tanıdık çevresi olmuştur, ancak okulunu bitirip orduda hizmet etmeye başlamasıyla tanıdığı insanların sayısı artmış ve sosyal sermayesi düşükten ortalama bir düzeye gelmiştir. Toplam sermayesinin vasatlığı nedeniyle belirgin bir simgesel sermaye de üretmemiştir.

Görüldüğü gibi, *Ali ve Nino* romanında karakterler birbirlerinden farklı sermaye birikimlerine sahiplerdir. Bu durum onların diğer karakterler üzerinde ya da olay örgüsünde, yani diğer oyuncular karşısında ve içinde buldukları alanlarda, sermayelerinin etki düzeyi kadar etkili olmalarını sağlamıştır.

Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken, karakterlerin simgesel şiddet kavramı üzerinden de ele alınması gerekliliğidir. Nitekim romanda simgesel şiddet bağlamında yorumlanabilecek oldukça fazla detay vardır. Söz konusu detaylar üzerinden bu şiddete bazen maruz kalan bazen de bırakan olarak öne çıkan karakterler ise Alihan ve Nino'dur.

Alihan karakterinin yolu, eserin birçok yerinde simgesel şiddetle iki yönlü çakışmaktadır. İlk örnekler bu şiddet türüne maruz kalmasıyla ilgilidir. Azerbaycan milliyetçisi ve muhafazakâr bir aileye mensup olması, Ermenilere karşı mesafe koymasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim babasının arkadaşının onu bir kafenin önünde Nahararyan'a sarılırken görmesi ve “*Yazıklar olsun sana Ali Han! Şirvanşir soyundan gelen bir genç, Ermeni'ye sarılır mı?*” (Said, K. 2018: 113) sözleriyle tepkisini ortaya koyması, simgesel şiddete dair etkileyici bir örnektir. Yanı sıra, Alihan'ın arkadaşı Muhammed Haydar'ın Ermenilerle ilgili düşüncelerini dile getirirken Nahararyan'a, “*Bay Nahararyan, bana öyle geliyor ki endişeniz yersiz. Çünkü savaştan sonra çok az sayıda Ermeni hayatta kalacak*” (Said, K.

2018: 121) diyebilmesi de bir başka simgesel şiddet örneğidir. Her ne kadar Alihan bu şiddetin doğrudan muhatabı olmasa da arkadaşının gibi bir tavrı benimsememesi, onu da şiddete maruz kalan pozisyonuna taşımaktadır. Diğer taraftan Alihan simgesel şiddeti en yakını olan Nino kaynaklı olarak da yaşamıştır. Okul bahçesinde konuşurlarken, Nino'nun Azerbaycan kültürünü ve İslam dinini eleştirmek ve Batı'yı yüceltmek amaçlarıyla “*Allaha şükür ki Avrupa'dayız. Eğer Asya'da olsaydık bana çoktan peçe taktırırlardı ve sen de benim yüzümü göremezdin*” (Said, K. 2018: 8) sözlerini sarf etmesi, bir doğrudan şiddettir. Ancak Nino'nun da simgesel şiddete maruz bıraktığı kadar, kaldığını da görmek mümkündür. Daha önce değinildiği gibi, Alihan'la evlenirse annesinin ve babasının üzüntüden öleceğini düşünmesi, Sefer Han'ın onları lanetleyeceğinden çekinmesi, Müslüman olmak zorunda kalacağı endişesi ve böylece Çar'ın kendisini dine ihanetle suçlayıp onu Sibiryaya göndereceğinden korkması yaşadığı simgesel şiddet tecrübelerinin en çarpıcı olanlarıdır. Bunların hiçbiri gerçekleşmemiş olmasına rağmen, gerçekleşme ihtimallerinin Nino'nun bilincindeki varlığı, simgesel şiddetin temel özelliğidir. Bu noktada, onun her bir tecrübeye farklı karakterlerin farklı bağlamlardaki soyut şiddetine maruz kaldığı ve simgesel şiddetin sadece ‘karşı alanın’ değil, içinde bulunulan alanın da bir ‘uyumluluk’ aracı olduğu gözlerden kaçmamalıdır.

Sonuç olarak Bourdieu'nün kavramlarıyla *Ali ve Nino*; Bakü, Dağıstan ve İran alanlarında, Ali ve Nino başta olmak üzere Doğu-Batı ve Müslüman-Hristiyan habitusuna sahip oyuncuların farklı ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermayelerle mücadele verdikleri ve hem simgesel şiddete maruz kaldıkları hem de bıraktıkları bir roman olarak ortaya çıkmaktadır.

5.3. *Altunsaç* Romanın Analizi

Kurban Said'in *Altunsaç* romanı, Bourdieu'nün alan, habitus, sermaye ve simgesel şiddet kavramları üzerinden ele alındığında *Ali ve Nino* gibi zengin bir malzeme sunmaktadır.

Bu bağlamda roman içerdiği alanlar üzerinden incelendiğinde, 20. yüzyılın başlarındaki Berlin ve Viyana ile karşılaşılmaktadır. İki şehri ana alanlar olarak nitelendirmek mümkündür. Yanı sıra İstanbul, Saraybosna, New York ve Libya'nın bir şehri olan Gadames de diğer alanlardır. Dolayısıyla romanda geniş bir alan coğrafyasının var olduğu görülmektedir.

20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi sonucunda hanedan üyesi olan Ahmet Paşa Anbari ve kızı Asiyadeh, Berlin'e taşınmak zorunda kalmışlardır. Berlin'de yaşadıkları dönemde Asiyadeh Avusturyalı Doktor Hassa ile evlenmiş ve sonrasında Viyana'ya yerleşmişlerdir. Yani romandaki olaylar Berlin'de başlamış, sonrasında Viyana'da devam etmiştir.

Romandaki ana alanlardan Berlin, Avrupa'nın önemli şehirlerinden biridir. Burada yaşayanların büyük çoğunluğu Avrupalılardır. Ancak Berlin'de küçük bir Asyalı grup da mevcuttur. Dolayısıyla Berlin'de Batılı bir kültür çerçevesinde modern ve seküler değerler ön plandadır. Asyalı grup ise kendi kültürlerini, dini inançlarının gerekliliklerini muhafaza etmeye çalışmaktadır. Aralarındaki kültürel ve dini fark, Avrupalılar ile Asyalılar arasında Doğu-Batı çatışmasını da kaçınılmaz kılmaktadır.

Bir diğer ana alan olan Viyana, Berlin'le benzer özelliklere sahiptir. Bu alanda da yaşayanların büyük çoğunluğu, Batılı bir kültür ile modern ve seküler değerlere uygun yaşamaktadır. Diğer taraftan Doğu kültürünün ve İslam dininin temsilcisi olan küçük bir Asyalı grup da varlığını devam ettirme çabasıdadır. Kültürel ve dini farklar Viyana'da da bir Doğu-Batı çatışmasını ortaya çıkarmıştır.

İlerleyen bölümlerde, New York başka bir Batı şehri olarak anılır. Çünkü romandaki karakterlerden biri olan veliaht Prens Con Roland burada yaşamaktadır. Yazarın yansıttığı kadarıyla bu şehir genel olarak Avrupa kentlerinin devamı niteliğinde, yani Batı kültürünün ve modernliğin üst düzeyde var olduğu bir yerdir. Nüfusun büyük bir çoğunluğu Avrupa ve Amerikalıdır. Ancak Asyalı küçük bir grup da bu şehirde yaşamını devam ettirmektedir.

Genel olarak bakıldığında, Batı şehirlerinde yaşayan çoğunluk azınlık olarak nitelendirilebilecek Asyalıları barbar olarak görmekte ve hemen her alanda Batılı olmanın önemine vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımları karşı taraf olarak konumlandıkları Doğuluları aşağılamalarına neden olmaktadır. Söz konusu tavır karşısında Asyalılar ise kültürel ve dini aidiyetlerinin önemini savunmaktadırlar. Dolayısıyla sıralanan alanlarda oyuncular arasında hem alanı koruma hem de alanda kendine yer açma üzerinden bir mücadele yaşanmaktadır.

Eserde geçen diğer bir alan, Saraybosna'dır. Eserin ana karakterlerinden Hassa aslen buralıdır. Asiyadeh ile evlenmelerinin ardından ikisi Saraybosna'daki akrabaları ziyarete gelirler ve romanda alanla ilgili önemli bilgiler verilir. Bu şehir uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalmış ve Müslüman nüfus artmıştır. Alanda hem Müslüman hem de Hristiyanlar yaşamalarına karşın, ilk topluluk çoğunluk haline gelmiştir. Dolayısıyla Doğu kültürü ve İslam dini öncelik kazanmıştır. Osmanlı'dan ayrıldıktan sonra da burada Doğu kültürü ve İslam dini ağırlığını korumuştur. Nitekim Asiyadeh babası Ahmet Paşa'ya yazdığı bir mektupta, "*Saraybosna'da insanlar İslami kurallara uygun bir hayat sürmektedir. Ayrıca buradaki Çarska Camii, İstanbul'daki Sultanahmet Camii'ne benziyor*" (Said, K. 2018: 104) der.

Eserde Doğu kültürünün ve dini değerlerin ön planda olduğu bir diğer alan ise Libya'daki Gadames'tir. Libya, 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunmuştur. Osmanlı'dan önceyse Araplar egemen gücü oluşturmuştur. Yerli halk, Müslüman Araplardan oluşmaktadır. Roman karakterlerinden biri olan Con Roland'ın Gadames'e gelmesiyle birlikte şehir hakkında bilgi verilir. Özellikle bu alanda yaşayan Terki kabilesi üzerinde durulur, Kabilede anaerkil bir yönetim uygulanmaktadır. Bu açıdan Gadames, diğer Doğu şehirlerinden ayrılmaktadır.

Romandaki alanlarda mücadele eden oyuncuların habituslarına bakıldığında, Asyalı oyuncuların Doğu kültürünün ve İslami değerlerin öncelendiği bir habitusa sahip oldukları, buna karşın Avrupalıların Batılı kültürün ve modern, seküler değerlerin baskın olduğu bir habitus ile var oldukları görülmektedir. Söz konusu habitusların ana karakterler olan Asiyadeh ve Hassa üzerinden ele alınması, romanda yaşananların daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hanedan üyesi olan Asiyadeh Anbari, İstanbul'da doğmuş olması sebebiyle çocukluğundan itibaren Doğulu kültür ve İslami değerlere uygun yetiştirilmiştir. Babası Ahmet Paşa, kızının iyi bir biçimde yetişmesi için çok çalışmış ve ona Osmanlı geleneklerini, İslam dininin kurallarını öğretilmiştir. Nitekim Asiyadeh, çocukluğundan itibaren Arapça ve Farsça öğrenmiş, Kur'an ve diğer dini kitapların yanı

sıra, Fars şiiiriyle ilgilenmiştir. Bu bağlamda Asiyadeh'in kültürel habitusu ile dini habitusunun iç içe geçtiği görülmektedir. Söz konusu iç içelik düşünuş ve davranışlarının ortaya çıkardığı örneklerden daha kolay anlaşılabilir.

Asiyadeh, Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra gittikleri Berlin'de üniversite eğitimini Türkoloji bölümünde alır. Herhangi başka bir bölüm yerine Türkoloji'yi seçmesinin nedeni, Asya'nın bir parçası olan ve kendinin de mensubu olduğu toplumu her şeyiyle daha iyi öğrenme isteğidir. Böylece Asiyadeh somut olarak bir parçası olmasa da kopmak zorunda kaldığı toplumu daha iyi anlayıp habituslarını koruma çabası içerisinde olmuştur. Nitekim vatanın kutsal olduğunu düşünmektedir. Çünkü insan nerede yaşarsa yaşasın, vatan sevgisi de onun içinde yaşamaktadır (Said, K. 2018: 262).

Asiyadeh'in kültürel ve dini habituslarının özellikle Hassa ile evlenmesinin ardından belirginleştiği görülür. Yaşadıkları fikir ayrılıkları zaman içerisinde bir çatışmaya dönüşür. Bu süreçte, Osmanlı İmparatorluğu ayaktaiken sözlendiği Doğu kültürünü ve İslami değerleri benimsemiş Prens Con Roland Viyana'da karşısına çıkar ve ona evlenme teklif eder. Bu teklif ana karakteri zor bir duruma sokar. Roland, halifenin evlenmelerine onay verdiğini söyleyerek Asiyadeh'i ikna etmeye çalışır. Ancak o, evli olduğunu ve eşini bırakıp gidemeyeceğini belirtir. Karşı karşıya kaldığı durum kültürel ve İslami habitusu ekseninde değerlendirildiğinde hem eşini terk etmenin hem de halifenin onayladığı prene tâbi olmamanın yanlış olduğunu düşünür. Ancak romanın sonunda bu ikilemi aşar ve Hassa ile kendisinin ayrı dünyaların insanı olduklarına kanaat getirir. Böylece onu incitmeden ayrılmanın bir yolunu bulmaya çalışır. Bu bağlamda, Hassa'nın eski eşi Marion'la arkadaşlık etmeye ve sık sık Hassa'nın bulunduğu ortamlara onu davet etmeye başlar. Ayrıca Hassa ile yaptığı konuşmalarda, Marion'un ne kadar iyi bir insan olduğunu vurgular. Marion'la dertleşen Hassa eski eşiyle yakınlaşır ve Asiyadeh'in bu duruma şahit olması sonucunda ikilinin ilişkisi biter. Asiyadeh, Ahmet Paşa'ya yazdığı bir mektupta gerçekleşen olayları şöyle anlatır:

Hassa, Marion'a benim Batı dünyasını anlayamadığımı ve vahşi olduğumu söylüyordu. Sonrasında Hassa, Marion'un dudaklarından, gözünden, yanağından ve burnundan öptü. Ben içeri girdiğimdeyse heyecanlanarak hemen kendilerine çeki düzen verdiler. Sonrasında Hassa, yanıma gelerek beni teselli etmeye çalıştı. Ben bazı şeyler söyledim. Ancak ne söylediğimi şu an hatırlamıyorum. Sonra ben güldüm ve bunun üzerine Marion da güldü. Ancak Hassa gülmedi. Çünkü erkeklik gururu vardı. Bu yüce Allah'ın kudreti sayesinde gerçekleşen bir olaydır (Said, K. 2018: 269-270).

Asiyadeh, artık Hassa için endişe etmediğini çünkü Marion'la onun gözünde mutluluk gördüğünü ifade eder. Kendisininse Con Roland'la birlikte ABD'ye gittiğini ve ilk çocuğuna hamile olduğunu belirtir (Said, K. 2018: 270-271). Eşinden ayrılması en başta bir iç çatışma yaşamasına yol açsa da Asiyedah uygun bir yol benimseyip bu çatışmayı aşarak habituslarına uygun bir davranış sergiler.

Eserdeki diğer ana karakter ise Hassa'dır. O, aslen Saraybosnalı olsa da Viyana'da büyümüş bir doktordur. Bu nedenle Batı kültürünü ve modern, seküler değerleri ön planda tutar. Dolayısıyla içinde yetiştiği alana uygun habituslara sahiptir.

Hassa kültürel habitusu açısından incelendiğinde en dikkat çekici örnek, Asiyadeh gibi ilk eşinin de başka biriyle gitmesi karşısında verdiği tepkidir. Asiyadeh bu olayı öğrendiğinde, Hassa'ya adamı öldürüp öldürmediğini sorar. Soru karşısında Hassa'nın kendisini rencide edilmiş hissetmesi (Said, K. 2018: 73), Asiyadeh'inkinden farklı olarak Batılı bir kültüre sahip olmasıyla ilgilidir. Hassa Berlin'deyken sevip evlendiği Asiyadeh'in Avrupa'daki ikamet süresi arttıkça Doğu kültürüne dayanan habitusundan uzaklaşacağını düşünmüştür. Ancak bu beklentisi gerçekleşmemiştir.

Diğer taraftan romanda Hassa'nın modern, seküler değerleri önceler bir habitusa sahip olduğunu ortaya koyacak pek çok örnek de görülmektedir. Bunlardan birinde, Saraybosna'dayken Bektaşî tarikatının önemli dervişlerinden Alikulu'nun hasta olduğunu öğrenirler. Hassa, hastayı muayene etmek istediğini belirtir. Asiyadeh, eşinin dervişe yardım edemeyeceğine emindir. Çünkü ona göre, bu değerli adama Allah'ın gazabı uğramıştır ve Allah onu yanına çağırmaktadır (Said, K. 2018: 112). Bu nedenle Hassa'yı Allah'ın işine karışmaması gerektiği konusunda uyarır (Said, K. 2018: 113). Ancak Hassa, seküler bir bakış açısıyla konuya yaklaşır ve bu gibi konularda bilimin önemini hatırlatır. Öncelikle derviş muayene eder ve bugüne kadar şeker, böbrek, göz rahatsızlıklarına karşı tedavi edildiğini anlar (Said, K. 2018: 114). Ardından hastalığın gerçek sebebini bularak onu sağlığına kavuşturur.

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü gibi, Asiyadeh ve Hassa'nın sahip oldukları habituslar birbirine tamamen zıttır. İkisi de diğerinin kendi habitusuna uyum sağlayacağını düşünmüş, ancak zaman içerisinde kültür ve değer açısından daha keskin çizgilerle ayrılmışlardır.

Romana Bourdieu'nün sermaye kavramı açısından bakıldığında ise alanda bulunan oyuncuların sahip oldukları sermayelerin farklılığı dikkati çekmektedir.

Asiyadeh'in İstanbul'dayken ortalamanın oldukça üzerinde bir ekonomik sermayeye sahip olduğu, ancak imparatorluk çöktükten sonra geldiği Berlin'de maddi olarak zor bir duruma düştüğü görülmektedir. Bu nedenle buradayken ortalama bir ekonomik sermayeye sahip olmuştur. Hassa ile evlenmesi ve Viyana'ya yerleşmesi ise tekrar ortalamanın üstünde bir ekonomik sermaye elde etmesini sağlamıştır. Nitekim Hassa, başarılı bir doktordur ve maddi olarak güçlü durumdadır. Asiyadeh'in hanedan ailesine mensup olması nedeniyle iyi bir eğitim aldığı dikkati çekmektedir. İyi derecede Arapça, Farsça öğrenmiş ve bu diller aracılığıyla derin bir Arap ve Fars edebiyatı bilgisine sahip olmuştur. İmparatorluk yıkıldıktan sonra geldiği Berlin'de, çocukluğundan itibaren öğrenmeye başladığı Almanca'yı daha da geliştirmiştir. Hem Doğu hem de Batı dillerini iyi derecede bildiği için farklı dillerdeki kelimelerin nasıl oluştuklarıyla ilgili araştırmalar yapmıştır. Bu hususlar dikkate alındığında ana karakterin oldukça yüksek bir kültürel sermayeye sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca Asiyadeh, İstanbul'da yaşadığı dönemde ailesinden dolayı büyük bir sosyal sermayeye sahip olmuştur. Ancak Avrupa'dayken çevresi; babasının bazı arkadaşları, üniversitedeki öğrenciler ve Hassa'nın arkadaşlarıyla sınırlı kalmıştır. Bu nedenle sosyal sermayesi ortalamanın altına düşmüştür. Karakter simgesel sermaye açısından değerlendirildiğinde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından, hanedan ailesine olan mensubiyetinin ürettiği simgesel değerın ortadan kalktığı görülmektedir. Sonrasında Berlin'de ve Viyana'da yaşaması, Hassa'yla ya da çökmüş bir imparatorluğun veliaht prensiyle Amerika'da evli olması da bu değerde anlamlı bir değişiklik yaratmamıştır.

Romanın ikinci ana karakteri Doktor Hassa, ortalamanın üzerinde bir ekonomik sermayeye sahiptir. Asiyadeh'e çocuk sahibi olmakla ilgili çekincelerini anlattığı bir konuşmada maddi durumuyla ilgili şunları söylemektedir:

Çocuğumuzun olması için maddi durumumuzun daha iyi olması gerekir. Üç hastamdan sadece bir tanesi tedavinin ücretini ödüyor. İlk çocuğumuz doğduğunda otomobilden, ikincisinde hizmetçilerin bir tanesinden, üçüncüsündeyse büyük evimizden vazgeçmemiz gerekecektir (Said, K. 2018: 178).

Bu sözler her ne kadar olumsuz bir anlam içeriyor olsa da Hassa'nın maddi durumunun iyi olduğunu göstermektedir. Ayrıca o, Avrupa'da eğitim alması nedeniyle yüksek bir kültürel sermaye birikimine sahiptir. Her zaman bilimle uğraşan ve kendi alanıyla ilgili yenilikleri takip eden, uygulamaya çalışan biridir. Yanı sıra, Viyana'da tanınan bir doktor olması büyük bir sosyal sermaye elde etmesini de sağlamıştır. Ancak hem iş arkadaşları hem de çevresinde sevilen biri olmaması nedeniyle belirgin bir simgesel değer üretememiştir. Sem Doos'un⁴⁴ Hassa hakkında arkadaşlarından öğrendiği şu bilgiler dikkat çekicidir:

Viyana'daki tüm doktorlar onunla dalga geçiyor. Öğrenciyken bir kadınla birlikteymiş. Kadın hamileyken onu bırakıp gitmiş. İlk eşi, davranışlarına dayanmadığı için onu terk etmiş. Hassa da birkaç yıllığına bu şehirden gitmek zorunda kalmış. Çünkü çocuklar bile onunla alay ediyormuş (Said, K. 2018: 186).

Romanda Asiyadeh ve Hassa dışındaki karakterlerin de sermayeleri üzerinde durmak önemlidir. Bu bağlamda bir diğer karakter, Ahmet Paşa Anbari'dir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Emniyet Nazırlığı görevinde bulunmuş ve büyük bir maddi güce sahip olmuştur. Kızı Asiyadeh ile Berlin'e geldiğinde ise bu gücü oldukça azalmıştır. Yani ailesinin ekonomik sermaye kaynağı olarak o, Asiyadeh ile benzer bir yükseliş ve düşüş grafiği sergilemiştir. Ahmet Paşa'nın genç yaşında general rütbesini alarak yüksek bir mevkiyi işgal etmesi, Arapça ve Farsça bilmesi, halılar hakkında detaylı bir bilgiye sahip olması ise kültürel sermayesinin büyüklüğüne işaret etmektedir. Ayrıca İstanbul'da yaşarken imparatorluk içinde güçlü ilişkiler geliştirmiştir. Ancak güçlü sosyal bağları Berlin'deyken zayıflamış ve küçülmüştür. Dolayısıyla İstanbul'da yüksek, Berlin'de ortalamanın altında bir sosyal sermayeye sahip olmuştur. Hanedan üyesi olması ve imparatorlukta yüksek bir mevki elde etmiş olması da İstanbul'da hatırı sayılır bir simgesel değer üretebildiğini göstermektedir.

Romanda olay örgüsünü belirleyen karakterlerden biri de Con Roland'tır. İmparatorluk döneminde veliyaht prens olması sebebiyle yüksek bir maddi güce sahip olmuştur. New York'ta yaşarken ise film senaristi olması nedeniyle ekonomik sermayesi ortalamanın üstünde yer almıştır. Osmanlıdaki statüsü ve New York'ta yaptığı işten de belli olduğu üzere, kültürel sermayesi büyük bir birikime karşılık gelmektedir. İstanbul'da aldığı özel

⁴⁴ Sem Doos, Asiyadeh'in veliyaht Prens Con Roland'ı reddetmesi üzerine Hassa'yla ilgili bilgi toplamaya başlamıştır. Bu amaçla onun sürekli olarak arkadaşlarıyla gittiği kafeye gitmiştir. Öncelikle kafenin çalışanlarından, sonrasında kendisini New Yorklu film yapımcısı olarak tanıtarak Hassa'nın doktor arkadaşlarından bilgi almıştır.

eğitim, Doğu ve Batı dillerine hâkimiyeti ve gözlem gücü söz konusu birikimi sağlamıştır. Ayrıca İstanbul'da da New York'ta da çevresi her zaman geniş olmuş, yani sosyal sermayesi hatırı sayılır bir seviyeyi korumuştur. Ancak yine de İstanbul'da sahip olduğu sosyal sermaye birikiminin New York'takinden daha fazla olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Simgesel sermaye açısından ise Con Roland'un, ilk alandaki daha fazla olmak üzere iki alanda da belli bir değeri yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Romanda son olarak Hassa'nın eski eği Marion ele alınacak olursa, ekonomik sermaye açısından ortalama bir düzeyde olduğunu belirtmek gerekir. Kültürel ve sosyal sermayeleri de benzer bir biçimde seyretmiştir. Üç sermaye türünde belli bir seviyenin üzerine çıkamaması nedeniyle kayda değeri bir simgesel sermaye de üretmediği görülmektedir.

Son olarak, Kurban Said'in *Altunsaç* romanına Bourdieu'nün simgesel şiddet kavramı üzerinden bakıldığında, oldukça zengin bir malzemeyle karşılaşılmaktadır. Bu konuda özellikle Asiyadeh ve Hassa'nın yaşadıkları dikkat çekicidir.

Asiyadeh ailesinden Doğu kültürü ve İslami değeri almıştır. Üzerinde özellikle babası Ahmet Paşa'nın baskın bir etkisi olmuştur. Eserin bir bölümünde Ahmet Paşa kızıyla evlilik üzerine konuştuğunda kadının görevinin çocuk bakmak, eşine hizmet etmek olduğunu belirtmiş ve kadınlar için namusun ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Eğer evliyken namusuna bir hâlel gelirse kendi yanına dönmesini istemiş ve Hassa'yı kastederek bir kâfirin elinden ölmesini istemediğini ve kendisinin onu öldürmesi gerektiğini ifade etmiştir (Said, K. 2018: 95). Asiyadeh ise babasının söylediklerini tereddüt etmeden kabul etmiş ve bu duruma rıza göstererek hiçbir sorgulamada bulunmamıştır. Ancak bu, babasının kendisine yönelik simgesel bir şiddet uyguladığı gerçeğini değiştirmemektedir. Ahmet Paşa kızına bir eşin nasıl davranması gerektiği ve evlilikte karşılaşılaçağı olası olumsuzluklar karşısında ne yapacağı ile ilgili bir tercih hakkı bırakmamıştır.

Bir başka örnekte ise Asiyadeh'in kendi kendine simgesel bir şiddet uyguladığı söylenebilir. O, İstanbul'dayken başörtüsü takmış, ancak Avrupa'da Batılı tarzda giyinerek başını açmıştır. Bu durumun her ne kadar normal olduğunu düşünse de içten içe utanç verici olduğunu da aklından geçirmiştir (Said, K. 2018: 53). Dolayısıyla sahip olduğu

kültür ve değerler ile içinde olduğu alanın ona kattıkları arasında kalmıştır. Bu nedenle bir kadın olarak Asiyadeh'in simgesel şiddete daha çok maruz kaldığı görülmektedir.

Hassa, simgesel şiddette bir erkek olarak daha çok maruz bırakan konumunda yer almaktadır. Öncesinde de değinildiği gibi, kökleri Saraybosna'ya dayansa da kendisini Viyanalı olarak tanımlamaktadır. Çünkü Saraybosna'nın gelişmemiş bir yer olduğu kanaatinde dir. Bu nedenle Osmanlı'nın köklerinin olduğu yeri egemenliği altına alıp kültür ve değerler açısından dönüştürmesine öfke duyar. Türklerin ülkesini sömürerek Asyalılaştırdığını düşünür ve Boşnakları Asyalı Türkler olarak tanımlayıp kökleriyle arasına mesafe koyar (Said, K. 2018: 110). Bu tavrının en somut yansıması, soyadları Hassanoviç olmasına rağmen, onu kullanmamasıdır. Doğu kültürüne ve İslami değerlere karşı beslediği duygular, Asiyadeh ile pek çok konuda sürekli tartışma yaşamasına neden olur.

Sonuç olarak Bourdieu'nün kavramlarıyla *Altunsaç*; Berlin, Viyana, New York ana mekanlarında, Asiyedah ve Hassa başta olmak üzere Doğu-Batı, Müslüman-modern habitusuna sahip oyuncuların farklı ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermayelerle mücadele verdikleri ve simgesel şiddete maruz kalan ve uygulayan olarak ayrıştıkları bir roman olarak ortaya çıkmaktadır.

6. SONUÇ

20. yüzyılın önemli sosyologlarından Pierre Bourdieu; alan, habitus, sermaye ve simgesel şiddet kavramlarını kullanarak toplumsal yapı çözümlenmeleri yapmıştır. O; öncülleri olan Marx, Weber ve Durkheim'den daha geniş bir kavramsal çerçeve oluşturarak sosyolojik analizlerinin Fransız toplumu ile sınırlı kalmadığı bir işlevsellik yakalamıştır. Söz konusu işlevselliğin edebiyat sosyolojisi üzerinden edebi metinlerdeki kurgusal toplumsallıklara da sızdığı söylenebilir.

Bu bağlamda Azerbaycan edebiyatının önemli yazarlarından Kurban Said'in bu isimle kaleme aldığı iki roman, Bourdieücü yaklaşımın söz konusu işlevselliğini sınavacak metinler olarak seçilmiştir. Çünkü *Ali ve Nino* ile *Altunsaç* romanları yazarın sosyolojik malzemeyi içerisinde yoğun olarak barındıran basılı toplam roman sayısıdır. Yanı sıra Muhammed Esad Bey ismiyle yazılan pek çok edebi metnin hemen tamamı yazarın kendi dilinde kaleme alınmadığı gibi, bunlardan bir kısmı da kendi diline çevrilmemiştir. Mevcut durumun çalışmanın sınırlılığını oluşturduğunun da belirtilmesi gerekir. Diğer yandan ifade edilmesi gereken, çalışmanın Bourdieücü yaklaşımın farklı edebi metinlerde kullanımı ve Muhammed Esad üzerine yapılacak başka akademik üretimler için ilham verici olduğu inancıdır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Bourdieücü yaklaşımla Kurban Said'in *Ali ve Nino* ile *Altunsaç* romanları odakta olmak üzere, Azerbaycan edebiyatına ve toplumuna dair farklı bir okuma olanağı sunmak olarak belirlenmiştir. Nitekim Bourdieu'nün ürettiği kavramlarla yapılan metin incelemelerinin düz bir sosyolojik bakışın ötesine geçtiği düşünülmektedir. Ayrıca Bourdieücü bir okumanın yazar, iki roman ve Azerbaycan edebiyatı için ilk olmasının çalışmanın önemini arttırdığı söylenebilir.

Böyle bir arka plandan hareketle Kurban Said'in *Ali ve Nino* ile *Altunsaç* romanlarında sosyal yaşam, sınıfsal yapı, etnisite, din, gelenek-görenek konularının yoğun olarak işlendiği görülmektedir. İlk romanda, Çarlık Rusya'sında yaşayan Azerbaycanlı bir gençle Gürcü bir kızın aşk hikâyesi anlatılmaktadır. Eserde Bakü başta olmak üzere, Dağıstan ve İran alanları oluşturmaktadır. Bu alanlarda birbirleriyle mücadele eden Azerbaycanlıların, Gürcü ve Ermenilerin kültürel ve dini habituslara sahip oldukları görülmektedir. Azerbaycanlılar Doğu kültürünün ve İslami değerlerin, Gürcüler ve Ermeniler ise Batı kültürünün ve Hristiyan değerlerin öncelendiği habituslarıyla vardılar. Eserdeki ana

karakterlerden Azerbaycanlı Alihan ve Gürcü Nino, habitusları birbirlerinden farklı olmasına karşın, -yüksek birikim sahipleri olarak- ekonomik, kültürel, sosyal, simgesel sermayeleri birbirlerine benzerlik gösteren kişilerdir. Ayrıca maruz kalan ya da bırakan olarak, simgesel şiddetin uzağında olmadıkları görülmektedir. Kurban Said'in ikinci romanında ise Berlin, Viyana, İstanbul, Saraybosna, New York, Gadames gibi pek çok alan vardır. Bu alanlarda mücadele eden oyuncuların zıt habituslara sahip oldukları görülmektedir. Ana karakterlerden Asiyadeh'in Doğu kültürünü ve İslam dinini; Hassa'nın ise Batı kültürünü ve modern, seküler değerleri önceleyen habitusları mevcuttur. Ana karakterlerin sermaye dağılımları farklılıklar ya da benzerlikler içermektedir. Asiyadeh'in İstanbul'dan taşındıktan sonra ekonomik ve sosyal sermayesinin gerilediği dikkati çekmektedir. Hassa'nın ise bu sermayeler açısından her alanda yüksek bir birikime sahip olduğu söylenmelidir. İki karakter kültürel sermayelerinin fazla ve simgesel sermayelerinin 'hiç' olmasıyla da benzerlik göstermektedirler. Ayrıca hem Asiyadeh hem de Hassa simgesel şiddete yabancı olmayan karakterlerdir.

İki roman birbiriyle karşılaştırılacak olursa *Ali ve Nino*'da ve *Altunsaç*'ta Asyalı karakterler Doğu, Avrupalı karakterler ise Batı savunuculuğu yapmaktadır. Romanlardaki iki çift de soylu ailelerden gelmekte ve farklı alanlarda diğer sermayeleri değişim gösterse de kültürel sermayeleri belli bir seviyeyi korumaktadır. Ali ve Nino'nun simgesel değer üretebilmelerine karşın, Asiyadeh ile Hassa'nın üretememeleri ise iki roman arasındaki farklılıklardandır. Ancak en önemli farklılık, *Ali ve Nino* ile *Altunsaç*'ın nasıl sonuçlandıklarıdır. İlkinde ana karakterler bir arada kalmayı başarırken, ikincisinde ayrılmışlardır.

Sonuç olarak Kurban Said'in *Ali ve Nino* ile *Altunsaç*'ı, dönem Azerbaycan'ının sahip olduğu sosyal yaşamı, sınıfsal yapıyı ve etnisite ile din üzerinden barındırdığı kültürel çatışmaları yansıtan edebi metinlerdir. Bu çalışma, edebiyat alanının toplumsal alandaki ayna işlevini Bourdieucü bir tercümeyle ortaya koymuş ve aynaya en çok Azerbaycan'ın sınırlarını aşan Doğu-Batı çatışmasının yansıdığı görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Ateş, N. (2007). *Yüzyılın Sırları: Muhammed Esad Bey – Devrin ve Şer'in Kurbanı*. Bakü: Nurlan Yayınları.
- Bahadır, M. (2020) Kültürel Sermayenin Yeniden Üretimi Bağlamında Pierre Bourdieu ve Sosyolojisi: Atatürk Üniversitesi İntern Doktorları Üzerine Bir İnceleme. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Bourdieu, P. (1994). *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*. Çev. Hülya Tufan. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Bourdieu, P. (2009). *Bekârlar Balosu*. Çev. Çağrı Eroğlu. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2011). *Sanat Sevdası Avrupa Sanat Müzeleri ve Ziyaretçi Kitleleri*. Çev. Sertaç Canbolat. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm*. Çev. Bediz Yılmaz. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Bourdieu, P. (2019). *Akademik Aklın Eleştirisi: Pascalca Düşünme Çabaları*. Çev. P. Burcu Yalım. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bourdieu, P. (2021). *Televizyon Üzerine*. Çev. Alper Bakım. İstanbul: Sel Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Passeron, J.C. (2021). *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*. Çev. Levent Ünsaldı - Aslı Sümer - Özlem Akkaya. Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Passeron, J.C. (2022). *Vârisler: Öğrenciler ve Kültür*. Çev. Levent Ünsaldı - Aslı Sümer. Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2021). *Düşünümsel Sosyolojiye Davet*. Çev. Nazlı Ökten. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Can, B. (2020). Pierre Bourdieu: Pratik Kuramı ve Dinsel Alan. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Çetin, B. (2016). Pierre Bourdieu'nün Makro ve Mikro Sosyal Teoriler Karşısındaki Konumu. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Çitçi, U. S. (2011). Örgüt Teorilerinde Yöneticinin Yeniden Konumlandırılması İçin Bir Araç Olarak Sosyal Ağlar. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Durkheim, E. (2019). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. Çev. Ö. Doğan, Ankara: Doğubatu Yayınları.

- Ekici, Y. (2017). Bolşevik İhtilâlinin Ortaya Çıkması ve Sebepleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27 (1), 265-276.
- Esad, M. (2014). *Kafkasya'nın On İki Sırrı*. Çev. Firidun Ağazade. Bakü: Kanun Yayınları.
- Esad, M. (2018). *Doğuda Petrol ve Kan*. Çev. Neriman Abdurrahmanlı. Bakü: Kanun Yayınları.
- Gökçe, B. (1992). *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Savaş Yayınları.
- H. Turner, J., Beeghley, L., & H. Powers, C. (2013). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*. Çev. Ümit Tatlıcan. Ankara: Sentez Yayınları.
- İnce, C. (2014). Sosyal Sermaye ve Akademik Başarı Arasındaki İlişkinin Sosyolojik Bir Analizi: Şanlıurfa'da Bir Alan Araştırması. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Jourdain, A. ve Naulin, S. (2016). *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. Çev. Öykü Elitez. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kale, M. ve Nur, İ. (2016). Karl Marx ve Marksist Teori Açısından Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1), 40-55.
- Kaplan, M. ve Yardımcıoğlu, M. (2020). Alan, Habitus ve Sermaye Kavramlarıyla Pierre Bourdieu. *Habitus Toplumbilim Dergisi*, (1), 23-37.
- Kaya, A. (2014). Bourdieu'nün Materyalist ve Siyasal Din Okuması Üzerine. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 85-96.
- Mauss, M. (2005). *Sosyoloji ve Antropoloji*. (Çev. Özcan Doğan). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Omurtak, G. (2019). Eğitim-Öğretim Sistemine Bourdieu'cu Bakış: Lise Öğrencilerinin Sınava Hazırlık Sürecinde Ailelerin Meslek Seçimlerindeki Rolü. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde “Habitus”, “Sermaye” ve “Alan” Üzerine, *Liberal Düşünce*, Y. 16, S. 61-62, Kış-Bahar, s. 121 – 141.
- Resulzade, M. E. (2020). *Azerbaycan Bağımsızlık Mücadelesi Yolunda*. Bakü: Çapar Yayınları.
- Resulzade, M. E. (2021). *Azerbaycan Cumhuriyeti*. Bakü: İdiot Yayınları.
- Said, K. (2018). *Ali ve Nino*. Bakü: Kanun Yayınları.
- Said, K. (2018). *Altunsaç*. Çevirmen: Çerkez Gurbanlı. Bakü: Kitap Kulübü.
- Seale, C. (1999). Quality in Qualitative Research. *Qualitative Inquiry*, 5 (4), 465-478.

- Swartz, D. (2018). *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. Çev. Elçin Gen: İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şan, M. K. ve Şimşek, R (2011). "Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel-Sosyolojik Arka Planı". *Akademik İncelemeler Dergisi*. 88-110.
- Şencan, E. (2020). İstanbul İlinde Yaşayan Farklı Meslek Gruplarına Mensup Kişilerin Pierre Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Tağoğlu, A. (2009). http://anl.az/down/meqale/xalqqazeti/xalqqazeti_aprel2009/76057, (Erişim tarihi: 02.01.2023).
- URL-1 (2020). <https://mortakasanat.com/index.php/2020/10/07/ignacy-jan-paderewski/>, (Erişim tarihi: 25.05.2022).
- URL-2 (2023). <https://ateshgahtemple.az/az/haqqimizda>, (Erişim tarihi: 30.12.2022).
- URL-3 (2023). <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/saltanatin-kaldirilmesi/?pdf=3389>, (Erişim tarihi: 12.09.2023).
- URL-4 (2023). <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/halifeligin-kaldirilmesi-3-mart-1924/?pdf=5393>, (Erişim tarihi: 12.09.2023).
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*. Çev. Latif Boyacı. İstanbul: Yarın Yayınları.
- Weber, M. (2013). *Bürokrasi ve Otorite*. Çev. Bahadır Akın. Ankara: Adres Yayınları.
- Yarım, U. S. (2019). Güç İlişkilerine ve Tahakküm Alanlarına Farklı Bir Akış Açısı Pierre Bourdieu Düşünümüsellığı. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

ÖZGEÇMİŞ